

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 & Κλάδου, 105 65 Αθήνα
τηλ.: 3215 146/fax: 3215 147
e-mail: sadas-pea@tee.gr

'ARCHITEKTONES'
JOURNAL OF THE ASSOCIATION OF GREEK ARCHITECTS
Issue 14, Cycle B, March/April 1999
Vrysakiou 15 & Kladou, 105 65 Athens
tel.: 3215 146/fax: 3215 147

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
Πρόεδρος: Άγγελος Γαβαλάς
Αντιπρόεδρος: Δημήτρης Μαραβέας
Γεν. Γραμματέας: Νίκος Μπαλαμπάνης
Ταμίας: Αργύρης Δημητριάδης
Ειδ. Γραμματέας: Ειρήνη Κουφέλη
Μέλη: Μηνάς Αγγελίδης
Μαργαρίτα Ακριτίδου
Νίκος Δεσποτίδης
Άσπα Κατσαρέλη
Απόστολος Κατσαρός
Βιβή Μπάτσου
Γιάννης Πάνου
Μιχάλης Παντελάκης
Σπύρος Παπαδόπουλος
Σούλη Σαλιφόγλου

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ-ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ
Άγγελος Γαβαλάς

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συντακτών τους.
Οι επίσημες θέσεις του ΣΑΔΑΣ και των άλλων
Συλλόγων Αρχιτεκτόνων δημοσιεύονται στη στήλη
Δραστηριότητες του συλλόγου.

Τιμή τεύχους Δρχ. 1

ΕΚΔΟΤΗΣ
Σωτήρης Δημακόπουλος
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕ
Αθήνα: Βουλιαγμένης 49, 116 36 Αθήνα
τηλ.: 9235 487-9/fax: 9222 743
Θεσ/κη: Βασ. Όλγας 181
ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
Γιώργος Σημαιοφορίδης
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Όλγα Ερμανουηλίδου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιώργος Καλομηνίδης
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Αχιλλέας Κυριακίδης
ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
Αθήνα: Λάμης Δορλίας, Βάνα Διαμαντοπούλου
Αρετή Κατή, Τάσος Σπανούδης, Ντίνος Δογορίτης
Θεσ/κη: Τέτα Μάη, Μαρία Θεοχαροπούλου
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Νίκη Δανιηλίδου
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ
Γιώργος Βρεττάκος
DTP SERVICE
Extension, Γ. ΒΑΡΔΑΚΗΣ & ΣΙΑ ΟΕ
Φίλωνος 64 Δάφνη, τηλ.: 9735 563
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Περαντινός-Κανάκης ΟΕ
Φίλωνος 64 Χαραυγή, τηλ.: 9716 847
ΑΠΟΣΤΟΛΗ: Ευάγγελος Μοσχόφης

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ

Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ ■ τεύχος 14 - περίοδος Β ■ Μάρτιος/Απρίλιος 1999

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

«Σημείωμα της σύνταξης» (σελ. 18)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

«Η κρίση στη Γιουγκοσλαβία» (σελ. 19)
Μ. Καρδαμίτση-Αδάμη, "Η αρχιτεκτονική του
μεσοπολέμου μέσα από τις σελίδες των «Τεχνικών
Χρονικών»" (σελ. 25)
Θ. Χαραλαμπίδου, «Οι χώροι των σιδηροδρομικών
σταθμών» (σελ. 32)
Ν. Γάκης, Ν. Μαρτίνας «Αρχιτεκτονική σε τιμή
ευκαιρίας» (σελ. 34)

DOSSIER

Ημερίδα: «Αρχιτεκτονική των Γυάλινων Κτιρίων»
Β. Πετρίδου, «Κτίρια με μέταλλο και γυαλί:
αναζητήσεις αρχιτεκτονικής διαφάνειας» (σελ. 39)
Α. Ν. Τομπάζης, «Γυάλινα κτίρια: ναι, αλλά πώς; Έργα
της ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΗΣ Α.Ν. Τομπάζης» (σελ. 42)
Α. Τριποδάκης, «Τα γυάλινα κτίρια και η πόλη» (σελ. 45)
Α. Βέη-Σπυροπούλου, «Η χρήση του γυαλιού στον αρ-
χιτεκτονικό σχεδιασμό» (σελ. 48)
Ε. Α. Λάζαρη, Δρ Γ. Οικονομίδης (Κ.Α.Π.Ε.) «Η ανα-
γκαιότητα της ενεργειακής προσέγγισης στα γυάλινα
κτίρια» (σελ. 50)
Δρ Α Τσαγκρασούλης, «Διαφανείς προσόψεις -
καινοτομικά συστήματα» (σελ. 52)
Δρ Γ. Φατσέα, «Ο φωτισμός των γυάλινων κτιρίων»
(σελ. 55)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ (σελ. 58)

«Ο Νικόλαος Μητσάκης στο Κέντρο
Τεκμηρίωσης Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής του Μου-
σείου Μπενάκη»

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ (σελ. 59)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ (σελ. 60)

Στο εξώφυλλο: Ίδρυμα Σύγχρονης Τέχνης Cartier, Παρίσι, 1994,
αρχ. Jean Nouvel, φωτ. Σίμος Γεωργίου
Στη σελίδα αυτή: Η κατεστρατημένη γέφυρα-μνημείο Βαράντιν,
στο Νόβι Σαντ, Γιουγκοσλαβία

Επιθυμία του Συλλόγου είναι, να αξιο-
ποιήσει τις απόψεις όλων των συναδέλφων
μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Είναι
δυνατόν, όλες οι συνεργασίες που θα απο-
στέλλονται στο περιοδικό, είτε υπό μορφή
παραστάσεων έργων, θέσεων και επιστολών
να καταχωρούνται στις σελίδες του.
**ΤΑ ΑΡΘΡΑ ΠΟΥ ΘΑ ΑΠΟΣΤΕΛΛΟΝΤΑΙ ΣΤΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ, ΠΡΕΠΕΙ ΩΠΩΣΔΗΠΟΤΕ ΝΑ ΕΙΝΑΙ
ΣΕ ΔΙΣΚΕΤΑ ΚΑΙ ΝΑ ΣΥΝΟΔΕΥΟΝΤΑΙ ΜΕ
PRINT-OUT ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ
ΥΛΙΚΟ**
Θα είναι πολύ χρήσιμο για όλους το περιοδι-
κό να ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ και να ασκείται κριτική για
το περιεχόμενο και την εμφάνισή του από
όλους τους συναδέλφους.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βασίλης Γκονιάτσας
Γιάννης Ζερβός
Κώστας Ηλιάκης
Διονύσης Καννάς
Ειρήνη Κουφέλη
Νίκος Μπαλαμπάνης
Δημήτρης Μαραβέας
Γιάννης Πολύζος
Γιώργος Σημαιοφορίδης
Νίκος Σιαπκίδης
Λίνα Στεργίου
Βάσω Τροβά
Σάββας Τσιλένης
Ξένια Φωτοπούλου

Το Διοικητικό Συμβούλιο του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων συζήτησε, κατά τη συνεδρίασή του στις 21.4.1999, τη δραματική εξέλιξη των γεγονότων στη Γιουγκοσλαβία, και θεωρώντας ότι η κατάσταση είναι ιδιαίτερα εκρηκτική για την περιοχή των Βαλκανίων, με σοβαρές συνέπειες για τους ανθρώπους, τα μνημεία και το περιβάλλον της περιοχής, αποφάσισε ομόφωνα:

1. Να έρθει σ' επαφή με όλους τους Συλλόγους του Ευρωπαϊκού, του Βαλκανικού και του Μεσογειακού χώρου, και να τους απευθύνει το ψήφισμα που έχει εκδώσει.
2. Οι εκπρόσωποί του στο Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Αρχιτεκτόνων (CAE) να βάλουν το θέμα με στόχο τη συμπάραταξη των Ευρωπαϊκών Συλλόγων Αρχιτεκτόνων με βάση το ψήφισμα του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων που θα επιδώσουν.
3. Να προχωρήσει στο άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού (Αρ. Λογαριασμού 146/480237-38 Εθνική Τράπεζα, Κατάστημα Πλατείας Μητροπόλεως) με την κατάθεση ενός αρχικού ποσού από το Σύλλογο, και να καλέσει τα μέλη του να συνεισφέρουν ώστε να αποσταλεί υλική βοήθεια σε φάρμακα, τρόφιμα κ.λπ. προς το λαό της Γιουγκοσλαβίας, μέσω των αρμόδιων οργανισμών.
4. Να προετοιμάσει συνάντηση εκπροσώπων των Αρχιτεκτονικών Συλλόγων των Βαλκανικών χωρών στο Βελιγράδι, ως συμπάρασταση και ένδειξη αλληλεγγύης προς τους συναδέλφους της Γιουγκοσλαβίας.
5. Να παρακολουθεί και να συμμετέχει σε όλες τις κινήσεις διαμαρτυρίας που θα οργανωθούν κατά το διάστημα αυτό από φορείς και οργανώσεις, με θέμα την αντίθεση στον πόλεμο και την αναζήτηση ειρηνικής λύσης.

Το Διοικητικό Συμβούλιο

*πάνω: Γενική άποψη του Νόβι Σάντ με τις δύο γέφυρες και το κάστρο Πετροβαράντιν
δίπλα: Η κατστραμμένη γέφυρα-μνημείο Βαράντιν*

η κρίση στη Γιουγκοσλαβία

ΤΟ ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ ΣΑΔΑΣ- ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ ΤΟΥ ΝΑΤΟ ΣΤΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Το Δ.Σ. του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων καταγγέλλει τη δολοφονική επίθεση των δυνάμεων του ΝΑΤΟ κατά των λαών της Γιουγκοσλαβίας. Εκφράζει την απόλυτη αποδοκιμασία του για την επέμβαση ιμπεριαλιστικών δυνάμεων στα εσωτερικά προβλήματα ενός ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους, καταστρατηγώντας κάθε έννοια διεθνούς δικαίου, παρακάμπτοντας τα αρμόδια όργανα του ΟΗΕ και τρομοκρατώντας, με τον τρόπο που γίνεται, λαούς και εθνότητες των μικρών κρατών της περιοχής, δημιουργώντας τεράστια προσφυγικά προβλήματα με απρόβλεπτες συνέπειες, σε μια προσπάθεια επιβολής μιας Νέας Τάξης.

Καταγγέλλει την πλήρη ταύτιση της επίσημης πολιτικής των ηγεσιών των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την πολιτική τρομοκρατίας που εφαρμόζουν οι ΗΠΑ, και την άμεση συμμετοχή τους στις στρατιωτικές επιχειρήσεις και παρά τις επίμονες διπλωματικές παρεμβάσεις της ελληνικής κυβέρνησης, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν βάση για την επίλυση του προβλήματος.

Διακηρύσσει την πεποίθηση ότι η πολιτική στρουθοκαμηλισμού απέναντι στην απροκάλυπτη πολιτική της βίας,

αργά ή γρήγορα θα οδηγήσει στην ολοκληρωτική υποταγή όλων των δομών της κοινωνικής ζωής της χώρας μας (παιδεία, πολιτισμός, οικονομία, ανάπτυξη).

Οι έλληνες αρχιτέκτονες βλέπουν τα Βαλκάνια ως χώρο ειρηνικής συνύπαρξης των λαών της περιοχής μέσα από το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη διατήρηση των πολιτιστικών και θρησκευτικών τους ιδιαιτεροτήτων. Το χειρότερο που θα μπορούσε να συμβεί στους λαούς των βαλκανικών χωρών, θα ήταν η αναζωπύρωση των θρησκευτικών παθών και της αλυτρωτικής υστερίας.

Οι έλληνες αρχιτέκτονες ζητούν από την Κυβέρνηση να εργαστεί με όλες τις δυνάμεις για τον άμεσο τερματισμό των ολέθριων βομβαρδισμών, την ενεργοποίηση των διεθνών οργανισμών διαίτησής και το σεβασμό των υφισταμένων συνόρων, και να μη δεχθεί την εμπλοκή της Ελλάδας σε οποιοδήποτε είδος στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Οι αρχιτέκτονες, ως δημιουργοί, θα αντιπαρατεθούν στις δυνάμεις που καταστρέφουν τα μνημεία των λαών της Βαλκανικής και τον κτιριακό τους πλούτο, και δηλώνουν ότι θα συμβάλουν, σε συνεργασία με τους αντίστοιχους βαλκανικούς φορείς, στην αποκατάσταση των καταστροφών.

Το Διοικητικό Συμβούλιο

ΕΝΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑΣ

Union of Yugoslav Architects
11000 Beograd, Kneza Milosa 9
Yugoslavia

Προς τον
Σύλλογο Ελλήνων Αρχιτεκτόνων

Αγαπητέ Πρόεδρε κ. Α. Γαβαλά,

Μας πληροφορήσατε ότι ο Σύλλογος Ελλήνων Αρχιτεκτόνων επιθυμεί να ενημερωθεί πώς θα μπορούσε να προσφέρει βοήθεια η οποία είναι περισσότερο αναγκαία σ' αυτή τη φάση για τη χώρα μας.

Είμαστε πολύ συγκινημένοι για τη χειρονομία σας, καθώς βομβαρδιζόμαστε για 4 εβδομάδες συνεχώς. Αυτό που χρειαζόμαστε τώρα, είναι

να σταματήσει η καταστροφή των πόλεων και των χωριών μας, η καταστροφή της πολιτιστικής και ιστορικής μας κληρονομιάς, και, πάνω απ' όλα, η άσπλαχνη από αέρος δολοφονία, από την αεροπορία του ΝΑΤΟ, του λαού μας, των παιδιών και της νεολαίας μας, που υπερασπίζονται τα σύνορα της πατρίδας μας και ανθίστανται στη μαζική εκμηδένιση της χώρας μας.

Έχουμε ήδη στείλει μια έκκληση προς τους Συλλόγους Αρχιτεκτόνων Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης να υψώσουν τη φωνή τους κατά των βομβαρδισμών και της καταστροφής της Γιουγκοσλαβίας.

Εντούτοις, δεν έχουμε απευθυνθεί στο Συμβούλιο Αρχιτεκτόνων της Ευρώπης (CAE) (Δυτική Ευρώπη), επειδή από εκείνες τις χώρες έρχονται τα αεροπλάνα, οι στρατιωτικές αποστολές και οι βόμβες του ΝΑΤΟ. Το αφήνουμε στη δική τους προσωπική και συλλογική συνείδηση να ξεσηκώσουν τον δημοκρατικό λαό της χώρας τους και να σταματήσουν την καταστροφή εκείνου του μέρους της Ευρώπης όπου βρίσκονται οι ρίζες του σημερινού πολιτισμού και κάποια από τα ωραιότερα παραδείγματα ορθόδοξων εκκλησιών και μοναστηριών από τη Βυζαντινή περίοδο.

Δεν θέλουμε να επιτρέψουμε το σχηματισμό «Νέας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας» σ' αυτή την περιοχή, την οποία οι Σέρβοι και οι Έλληνες πολέμησαν μαζί και έδιωξαν από τα Βαλκάνια, στις αρχές του αιώνα.

Επίσης, πολεμήσαμε γενναία κατά της κατοχής στους δύο Παγκόσμιους Πολέμους, όταν οι παππούδες και οι πατέρες μας ελευθέρωσαν αυτές τις περιοχές από τους φασίστες κατακτητές.

Γι' αυτό, χαιρόμαστε που είστε μαζί μας ώστε να προστατέψουμε τις παραδοσιακές μας αξίες, την κοινή μας θρησκεία και το αρχαίο και μικρό μας έθνος που βρίσκεται πάλι σε κίνδυνο και αντιμετωπίζει την ολοκληρωτική εκμηδένιση στο τέλος αυτού του αιώνα.

Έχοντας υπόψη ότι η Ελλάδα, αν και είναι μια μικρή επίσης χώρα, είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφήνουμε σ' εσάς τον τρόπο και τη μέθοδο που θα χρησιμοποιήσετε για να προσπαθήσετε να επηρεάσετε τα άλλα μέλη του Συμβουλίου Αρχιτεκτόνων της Ευρώπης (CAE) να σταματήσουν τον καταστρεπτικό πόλεμο του ΝΑΤΟ και να στραφούν σε δημοκρατικές και ειρηνικές μεθόδους επικοινωνίας με τους ανθρώπους και, εν προκειμένω, με τη Γιουγκοσλαβία.

Όσον αφορά στην υλική βοήθεια που

χρειάζεται τώρα ο λαός μας, είναι φάρμακα και τρόφιμα και, όταν οι βομβαρδισμοί και η καταστροφή σταματήσουν, βοήθεια για την ανακατασκευή των πόλεων, των χωριών και των οπιτών μας.

Δήμος και Δημοκρατία είναι ελληνικοί όροι και δημιουργήματα, και αποτελούν τη βάση του ευρωπαϊκού και του παγκόσμιου πολιτισμού.

Με πίστη στο Θεό, ας στραφούμε στη Δημοκρατία και ας σταματήσουμε τον πόλεμο.

Ο Πρόεδρος UJA, **Milodrag Cvijic**
Ο Αντιπρόεδρος UJA, **Milan Raonic**

Ένωση Αρχιτεκτόνων της Σερβίας (SAS)

ΕΚΚΛΗΣΗ ΣΤΟΥΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Θα έπρεπε, στο τέλος του 20ού αιώνα, να παραβιάζονται οι περισσότεροι από τους κανόνες, τους νόμους και τα ανθρωπώπινα δικαιώματα; Είναι αυτό το εισιτήριο για τον 20ό αιώνα και εισιτήριο για ποιον; Τα Ηνωμένα Έθνη λυπούνται αντί να καταδικάζουν τη δολοφονία πολιτών, ενώ το ΝΑΤΟ, αντί να είναι μια αμυντική συμμαχία, έχει γίνει επιθετική. Αντί να εμποδίζει την καταστροφή της ανθρωπότητας, τη δημιουργεί σε τεράστια κλίμακα! Μπορεί η «Ενωμένη Ευρώπη», που προς το παρόν κατασφάζει μια χώρα, για μια μεγάλη περίοδο να φέρει ευτυχία και ειρήνη σ' αυτή την ίδια Ευρώπη; Η αρχαία και η σύγχρονη Ιστορία έχει δώσει την απάντηση σε τέτοια γεγονότα. Αν και η ισχύς δεν διαβάζει Ιστορία...

Ο πόλεμος και η καταστροφή (καταστροφή των γεφυρών, των πολιτιστικών μνημείων, των σχολείων, των βιομηχανιών, των κτιρίων επιχειρήσεων και διοίκησης, των κατοικημένων περιοχών, των προσφυγικών στρατοπέδων, των αεροδρομίων, των διυλιστηρίων, των αυτοκινητοδρόμων, των εθνικών δρόμων...) θα είναι το μέλλον των εκατομμυρίων παιδιών που υποφέρουν στη Γιουγκοσλαβία; Εμείς, οι αρχιτέκτονες, πρώτα σκεφτόμαστε την ανθρωπινή καταστροφή, και μόνο μετά σκεφτόμαστε τις επαγγελματικές απώλειες. Η καταστροφή των σύγχρονων και μεσαιωνικών αρχιτεκτονικών έργων και γραπτών μνημείων στην περιοχή της Γιουγκοσλαβίας καταστρέφει επίσης τη μνήμη αυτών των έργων κι αλλάζει πνευματικά τις μελλοντικές γενιές – κι αυτό είναι έγκλημα! Αυτό που συμβαίνει στη Γιουγκοσλαβία τώρα, είναι καταστροφή για όλους τους Γιουγκοσλάβους που ζουν μαζί για αιώνες.

πάνω: Το Πατριαρχείο του Πετς
μέση: Η Μονή της Γρατσάνιτσα (14ου αι.)

Το NATO έφερε το χάος. Ποιος τους ζήτησε να έρθουν; Ποιος τους έδωσε εντολή να έρθουν; Ποιος είναι ο επόμενος; Είναι η δολοφονία των ανθρών και η καταστροφή των υλικών αγαθών και της κουλτούρας η κληρονομιά για το μέλλον;

Είναι παράδοξο ότι κινδυνεύουν περισσότερο αυτοί τους οποίους υποτίθεται ότι προστατεύει το NATO; Το Κόσοβο, συστηματικά καταστρέφεται από τις βόμβες, το φόβο και τη βαρβαρότητα της επίθεσης του NATO, την οποία κανένας φυσιολογικός άνθρωπος δεν μπορεί να κατανοήσει. Οι πρόσφυγες είναι απόλυτα αποπροσανατολισμένοι και δεν μπορούν να πιστέψουν ότι ο υποσχόμενος τη λύτρωση τους σκοτώνει.

Η πλειονότητα των προβλημάτων δημιουργείται από το φόβο του αγνώστου. Προσπαθήστε να γνωρίσετε τη Γιουγκοσλαβία, και προσπαθήστε να μάθετε τι πραγματικά συμβαίνει σ' αυτήν τώρα. Πόσο πολλές γέφυρες, σχολεία και βιομηχανίες έχουν καταστραφεί, πόσο πολλά παιδιά θρηνούν, πόσο πολλοί γονείς έχουν μείνει χωρίς δουλειά, πόσο πολλές βόμβες όλων των ειδών έχουν πέσει σε άμαχους αυτής της χώρας, και ξανασκεφθείτε: Πραγματικά, μετά από όλα αυτά, εγκρίνετε αυτό που συμβαίνει;

Βελιγράδι 20.4.1999

ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

«Στη συνάντηση των Προέδρων της Περιοχής 1 της UIA, που έγινε στο Ροβανιέμι της Φινλανδίας, στις 10 Απριλίου 1999, διατυπώθηκε έκκληση για το θέμα του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία. Η έκκληση αυτή παρουσιάστηκε από την Πρόεδρο της UIA στη Γενική Συνέλευση του Συμβουλίου των Αρχιτεκτόνων της Ευρώπης,² που πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες, στις 23 και 24 Απριλίου 1999, η οποία και αποφάσισε ομόφωνα ότι τη στηρίζει:

ΕΚΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΣΤΗ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Εμείς, οι αρχιτέκτονες της Περιοχής 1 της UIA, επιθυμούμε να εκφράσουμε τον αποτροπιασμό μας για τη συνεχιζόμενη καταστροφή, την ερήμωση και τον ανθρώπινο πόνο στα Βαλκάνια, στη ΝΑ Ευρώπη.

Ως αρχιτέκτονες, είμαστε υπεύθυνοι για το δομημένο περιβάλλον. Δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι στον αιώνα μας κατέδειξαν ότι τα όπλα μαζικής καταστροφής μπορούν να αφανίσουν σε λίγες εβδομάδες τόσο την πολιτιστική κληρονομιά αιώνων όσο και τις εγκα-

τεστημένες συνθήκες πολιτισμένης διαβίωσης.

Κάνουμε έκκληση για άμεσο τερματισμό όλων των μορφών βομβαρδισμών, δολοφονικών επιθέσεων και αναγκαστικών επανεγκαταστάσεων πληθυσμών.

Η κοινωνία και οι πολιτικοί πρέπει επειγόντως να εργαστούν ώστε να επιτύχουν μη βίαιους τρόπους επίλυσης των διαφορών. Πιστεύουμε ότι η σημερινή κατάσταση στην περιοχή των Βαλκανίων μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνον μέσω διεθνούς συνεργασίας, υποστηριζόμενης από πρόγραμμα οικονομικής και κοινωνικής υποστήριξης, με έμφαση στη διατήρηση των αξιών και των πολιτισμικών διαφορών της περιοχής».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στην περιοχή 1 αντιπροσωπεύονται, διαμέσου των εθνικών τμημάτων τους, οι αρχιτέκτονες των χωρών: Ανδόρα, Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Ολλανδία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Δανία, Φινλανδία, Ισλανδία, Νορβηγία, Σουηδία, Πορτογαλία, Ελβετία, Ισπανία, Αγγλία (με τη σειρά που καταγράφονται αλφαβητικά στην αγγλική γλώσσα).

2. Στο Συμβούλιο των Αρχιτεκτόνων της Ευρώπης αντιπροσωπεύονται, εκτός από τις οργανώσεις των αρχιτεκτόνων των 15 χωρών-μελών, η Σουηδία και, ως παρατηρητές, οι οργανώσεις της Ελβετίας, της Κύπρου, της Πολωνίας, της Τσεχίας, της Εσθονίας, της Σλοβενίας και της Ουγγαρίας.

BDA

Σύλλογος Γερμανών Αρχιτεκτόνων
Kopenicker Strasse 48/49
D-10179 Berlin (Mitte)

Προς τον
Σύλλογο Ελλήνων Αρχιτεκτόνων

Αγαπητέ Πρόεδρε κ. Α. Γαβαλά,

Σας ευχαριστώ για το ψήφισμά σας κατά της επέμβασης του NATO στη Γιουγκοσλαβία, που έλαβα στις 22.4.1999.

Συμφωνώ πάρα πολύ με το ενδιαφέρον σας για το βομβαρδισμό και το σερβικό μέρος, αλλά δε συμμερίζομαι τη θέση σας για το γεγονός των περίπου 750.000 αλβανών προσφύγων από το Κόσοβο. Ούτε λέξη για τους δολοφονημένους άνδρες, τις βιασμένες γυναίκες, τους βασανισμένους ανθρώπους, τα κακοποιημένα παιδιά, τις χωρισμένες οικογένειες από τα σερβικά στρατεύματα, την αστυνομία και τον δολοφονικό ιδιωτικό σερβικό στρατό του «Αρκάν».

Η ελλιπής θέση του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ κάνει το ψήφισμα λιγότερο αξιόπιστο – λυπούμαστε γι' αυτό.

Οι βομβαρδισμοί του NATO είναι το τελικό αποτέλεσμα – με το οποίο προσωπικά δεν συμφωνώ – μετά από δέκα χρόνια αναξίопιστης πολιτικής μιας ομάδας εγκληματιών, μαζί και γύρω απ' τον δικτάτορα Μίλόσεβιτς.

Είναι αξέχαστη η απίστευτη βαρβαρότητα του σερβικού στρατού στο Βούκοβαρ, το Σεράγεβο, τη Σεμπρένιτσα και σε άλλα μέρη.

Πού ήταν τα ψηφίσματα των αρχιτεκτόνων όταν βομβαρδίστηκε το Ντουμπρόβνικ από τους Σέρβους; Ποιος δίνει καταφύγιο και σπίτι στους αλβανούς πρόσφυγες; Η Ρωσία; Η Κίνα; Αυτές οι χώρες μπλοκάρουν κάθε απόφαση του ΟΗΕ, αλλά δεν βοηθούν. Ποιος βοηθάει τους αθώους διωκόμενους ανθρώπους που το μόνο τους σφάλμα είναι ότι δεν ανήκουν στη σερβική φυλή;

Είμαι με το μέρος σας προτείνοντας μια συνηθισμένη οικονομική και ηθική βοήθεια που να φέρει πίσω την ειρήνη και το πολιτισμό στους λαούς των Βαλκανίων μετά το ξερίζωμα του ρατσισμού, του εθνικισμού και της δικτατορίας μερικών σέρβων εγκληματιών.

Ειλικρινά δικός σας,
Andreas Gottlieb Hempel
Πρόεδρος του BDA

Βερολίνο, 27 Απριλίου 1999

ΑΠΟΦΑΣΗ 5ης/99 ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΗΤΟΥ ΤΟΥ ΕΜΠ

Θέμα 1.1: Νατοϊκή επίθεση σε βάρος κυρίαρχης γειτονικής ευρωπαϊκής χώρας και αποφάσεις για συγκεκριμένες ενέργειες του ΕΜΠ

Η Σύγκλητος του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, στην από 2-4-99 συνεδρίασή της, εκφράζοντας και τις απόψεις όλων των Τμημάτων και Συλλόγων του Ιδρύματος, αποφάσισε ομόφωνα και ανακοινώνει τα παρακάτω:

1. Καταδικάζει απερίφραστα και εκφράζει τον αποτροπιασμό της για την επίθεση καταστροφής που πραγματοποιεί το NATO σε βάρος ελεύθερης και κυρίαρχης γειτονικής χώρας. Η πράξη αυτή, εκτός από εγκληματική, είναι και απόλυτα εσφαλμένη, για τους παρακάτω πέντε τουλάχιστον λόγους:

– Παραβιάζονται οι στοιχειώδεις αρχές για τις οποίες συγκροτήθηκαν και λειτουργούν οι παγκόσμιοι οργανισμοί μετά από τις αιματοχυσίες, τις καταστροφές και την οδύνη δύο παγκοσμίων πολέμων.

– Καταστρέφονται οι ζωές και η περιουσία των άμαχων πολιτών μιας ελεύθερης ευρωπαϊκής χώρας η οποία αφανίστηκε σκληρά εναντίον του φασισμού και κατά τον Δεύτερο Πόλεμο. – Οδηγούνται τα πράγματα στο κατα-

στροφικό και ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα από τον εμφανιζόμενο ως επιδιωκόμενο στόχο, της προστασίας των μειονοτήτων, ο οποίος άλλωστε, ταυτόχρονα, σε άλλες περιοχές, παραβιάζεται συστηματικά (Κύπριοι, Κούρδοι κ.λπ.)· δηλαδή, εξοντώνεται μια εθνική μειονότητα την οποία υποτίθεται ότι επιχειρεί το NATO να προστατέψει, και προωθείται εκ των πραγμάτων η παραβίαση των συνόρων.

– Αποσταθεροποιείται γενικότερα η αποκτηθείσα με αγώνες και θυσίες εκατονταετιών ισορροπία συνόρων και ειρηνική συνύπαρξη στον ευαίσθητο χώρο των Βαλκανίων, με προφανείς πολιτικοοικονομικές συνέπειες και απρόβλεπτες επιπτώσεις στο σύνολο της Βαλκανικής.

– Διαβάλλονται ηθικά πολλά επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα, διότι στην πράξη χρησιμοποιούνται ως ανήθικα μέσα καταστροφής.

2. Καταδικάζει τη συμμετοχή στις καταστροφικές επιλογές και τη στάση των ηγετών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας, η οποία προσφέρεται ως χώρος ανάπτυξης και διέλευσης των Νατοϊκών στρατευμάτων. Καλεί την Κυβέρνηση να δράσει αμέσως και αποτελεσματικά για τη διακοπή των επιθέσεων στη φίλη χώρα.

3. Προχωρεί, στο πλαίσιο των δυνατοτήτων του ΕΜΠ, στις ακόλουθες άμεσες και συγκεκριμένες ενέργειες:

– Συνάντηση εργασίας με την ηγεσία και εκπροσώπους των φοιτητών του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου και του Πανεπιστημίου της Πρίστινας, με κύριο στόχο την οργάνωση και τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων ενίσχυσης της λειτουργίας και της υποδομής των δοκιμαζόμενων συγγενών μας Ιδρυμάτων.

– Σύσταση και οργάνωση δύο ομάδων εργασίας από στελέχη του ΕΜΠ, εκ των οποίων η πρώτη θα προσφέρει την επιστημονική και τεχνική συμβολή στην αποκατάσταση μνημείων και παραδοσιακών κατασκευών της φίλης χώρας, και η δεύτερη θα προσφέρει ανάλογη συμβολή στην αποκατάσταση των έργων υποδομής, όπως οδικές και σιδηροδρομικές αρτηρίες, δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης, αεροδρόμια, έργα παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, και τηλεπικοινωνίες.

– Διάθεση πόρων του Ιδρύματος, προαιρετική διάθεση ημερομισθίων του μόνιμου και έκτακτου προσωπικού του ΕΜΠ, και αναζήτηση πόρων με άνοιγμα λογαριασμού για επιπλέον οικονομική ενίσχυση του αντίστοιχου προσωπικού και φοιτητών των πανεπιστημίων της φίλης χώρας.

– Παροχή φιλοξενίας στο προσωπικό, τις οικογένειες και τους φοιτητές, του Πολυτεχνείου Βελιγραδίου και του Πανεπιστημίου της Πρίστινας.

– Διακοπή συνεργασίας όλων των μελών του Ιδρύματος με προγράμματα χρηματοδοτούμενα από το NATO.

Έκκληση των μη κυβερνητικών οργανώσεων εμπειρογνώμωνων για την προστασία των μνημείων πολιτισμού και φύσης στο Κόσοβο-Μετόχια.

Σερβικός Σύνδεσμος Ιστορικών Τέχνης, Σερβικός Σύνδεσμος Συντηρητών, Σερβική Αρχαιολογική Εταιρεία, ICOM, ICOMOS, Εταιρεία Βιβλιοθηκωρίων, Σύνδεσμος Σερβικών Βιβλιοθηκών, Σέρμπια Νόστρα/Ευρώπη Νόστρα, Εκολίμπρι-Βιονέτ, Έκο Σέντερ. Σερβική Εταιρεία Οικολόγων, Νέοι Ερευνητές, Γιουστάτ.

ΣΤΑΜΑΤΗΣΤΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Η Διευθύνουσα Επιτροπή των μη κυβερνητικών οργανώσεων εμπειρογνώμωνων για την προστασία των μνημείων πολιτισμού και φύσης στο Κόσοβο-Μετόχια εκφράζει τη βαθύτατη αποστροφή και διαμαρτυρία της για το βομβαρδισμό της χώρας μας από το NATO. Κατά τους βομβαρδι-

σμούς δεν χτυπήθηκαν μόνο στρατιωτικοί στόχοι, αλλά και μη στρατιωτικοί, πράγμα που προκαλεί ανθρωπιστική καταστροφή όλου του πληθυσμού των δέκα εκατομμυρίων. Οι βόμβες και οι πύραυλοι προκαλούν καθημερινά ζημιές σε μεσαιωνικά μνημεία ανυπολόγιστης καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας, και καταστρέφουν τις τεράστιες φυσικές περιοχές των Βαλκανίων και της Ευρώπης, προκαλώντας έτσι μεγάλης κλίμακας οικολογική καταστροφή. Οι βόμβες απειλούν να καταστρέψουν οριστικά παλιές πόλεις και κάστρα, εκκλησιαστικά οικοδομήματα όλων των θρησκειών, μουσεία και νεκροταφεία, καθώς και μοναδικά είδη φυτών και ζώων. Όλα αυτά αποτελούν τμήμα της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης και του κόσμου, και γι' αυτό είναι καθήκον όλων των πολιτισμένων ομάδων να τα προστατεύσουν αντί ν' αφήνουν να συνεχίζεται η καταστροφή από τον παράφρονα και άσκοπο βομβαρδισμό.

Όλο το έδαφος της Γιουγκοσλαβίας είναι πυκνά σκεπασμένο από μνημεία του πολιτισμού και της φύσης, και υπάρχει σοβαρή πιθανότητα μεγάλο μέρος τους να καταστραφεί ολοκληρωτικά.

Σύμφωνα με τις πληροφορίες μας, μερικά έχουν ήδη υποστεί ζημιές: Η Μονή της Γρατσάνιτσα (14ου αι.), η Μονή Ντέβιτσα (14ου αι.), η μεσαιωνική Μονή Ζότσιστε, η Παναγιά της Κουρσουμίγιε (12ου αι.), το μεσαιωνικό μοναστήρι Ρακόβιτσα, το κάστρο Πετροβράντιν (18ου αι.), η εκκλησία κοντά στη Βράνγιε, το Μουσείο στο Λέσκοβατς, το Μουσείο «21ης Οκτωβρίου» στο Κραγκούγιεβατς, το Μουσείο της Βοϊβοδίνιας στο Νόβι Σαντ, το Μουσείο Αεροπορίας κοντά στο αεροδρόμιο του Βελιγραδίου, το Μνημείο των Νεκρών του 1ου Παγκοσμίου Πολέμου κοντά στη Λόζνιτσα. Η γέφυρα-μνημείο στο Νόβι Σαντ καταστράφηκε. Βόμβες έπεσαν κοντά σε πολλά μνημεία όπως στη Ντετσάνι, το Πατριαρχείο του Πετς, το ανάκτορο του Δούκα Μίλος (Ιστορικό Μουσείο της Σερβίας), στο Βελιγράδι κ.λπ. Τα κέντρα βιοποικιλίας διεθνούς σημασίας βομβαρδίστηκαν: Σάρα, Προκλέτιζε, Καπάονικ, Τάρα...

Υψώστε τη φωνή σας κατά των χτυπημάτων εναντίον της Γιουγκοσλαβίας, γιατί αποτελούν επίθεση εναντίον όλου του Ευρωπαϊκού πολιτισμού.

πάνω: Το Πατριαρχείο του Πετς
μέση: Η Μονή της Γρατσάνιτσα (14ου αι.)

Η αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου στον τεχνικό τύπο

• Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη •, αρχιτέκτων, επίκ. καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου μέσα από τις σελίδες των «Τεχνικών Χρονικών»

Τα «Τεχνικά Χρονικά», επίσημο όργανο του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας, άρχισαν να εκδίδονται τον Ιανουάριο του 1932. Ήδη όμως από το καλοκαίρι του 1927, το ΤΕΕ είχε αρχίσει να συνεργάζεται με το τεχνικό περιοδικό «Έργα» που είχε πρωτοκυκλοφορήσει δύο χρόνια πριν, τον Ιούλιο του 1925.

Δύο ακόμα τεχνικά περιοδικά είχαν κυκλοφορήσει πριν από τα «Έργα»: το πρώτο, το 1877 και για σύντομο χρονικό διάστημα, με τίτλο «Τεχνική Επιθεώρηση» και εκδότην τον Ηλ. Αγγελόπουλο, και από το 1900 ο «Αρχιμήδης», όργανο του Πολυτεχνικού Συλλόγου, του οποίου τη σύνταξη επιμελούνταν και πάλι ο Ηλ. Αγγελόπουλος. Στη συνεδρίαση της αντιπροσωπίας του Τεχνικού Επιμελητηρίου της 16ης Ιουλίου 1927, ο τότε πρόεδρος Φωτόπουλος έθεσε ως πρώτο θέμα της ημερήσιας διάταξης το ζήτημα της έκδοσης τεχνικού δελτίου. Δύο λύσεις προτάθηκαν: «ή η έκδοσις ιδίου περιοδικού του Επιμελητηρίου ή η συνεργασία μετά του υπάρχοντος τεχνικού τοιούτου, των «Έργων», του οποίου τεχνικού περιοδικού η μέχρι τούδε σταδιοδρομία ήτο επιτυχής».¹ Επιθυμία της διοίκησης του Τεχνικού Επιμελητηρίου ήταν η δωρεάν διανομή δελτίου προς όλα τα μέλη του. Επειδή όμως αυτό δεν ήταν δυνατόν να γίνει, αποφασίστηκε τελικά η σύμβαση με το περιοδικό «Έργα». «Η υπό των δύο άνω οργανισμών, από διετίας και πλέον εργαζομένων εκ παραλλήλου, του μεν διά του λόγου του δε διά του Τύπου, επιδίωξις των αυτών σκοπών ήτο επόμενον και υπό πολλών ανεμένετο να καταλήξη εις στενήν συνεργασίαν προς πλησιεστέραν ενίσχυσιν και προαγωγήν των τεχνικών έργων της Ελλάδος και των επαγγελματικών συμφερόντων του τεχνικού κόσμου της χώρας».

Οι έλληνες μηχανικοί αποκτούν έτσι ένα δημοσιογραφικό όργανο όπου μπορούν ν' αναπτύξουν και ν' ανταλλάσσουν τις απόψεις τους. Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι οι έλληνες αρχιτέκτονες, εγγεγραμμένοι στα μητρώα του ΤΕΕ μέχρι τα τέλη περίπου της δεκαετίας του '20, δεν ξεπερνούσαν τους 100 σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο. Οι περισσότεροι ήταν απόφοιτοι ξένων πολυτεχνείων, κυρίως

της Σχολής Καλών Τεχνών της Κωνσταντινούπολης, της Ecole des Beaux Arts των Παρισίων και αρκετών γερμανικών Technische Hochschulen. Το μικρότερο ποσοστό ήταν απόφοιτοι της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, αφού αυτή είχε αρχίσει να λειτουργεί μόλις το 1917. Υπήρχαν βέβαια και κάποιοι ελάχιστοι απόφοιτοι του Σχολείου των Τεχνών.

Από τα πρώτα ήδη τεύχη τους, τα «Έργα», δημοσιεύουν θέματα αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού ενδιαφέροντος. Η αρχιτεκτονική των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα δεν έχει να παρουσιάσει στον ελληνικό χώρο ιδιαίτερους προβληματισμούς. Πώς θα μπορούσε, άλλωστε; Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι του '12-'13, η Μικρασιατική Καταστροφή του '22, γεγονότα που σημάδεψαν την ιστορία της χώρας, δεν άφηναν περιθώρια για αρχιτεκτονικούς πειραματισμούς ευρείας κλίμακας.

Βέβαια, ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα είχε αρχίσει να εισάγεται στην Ελλάδα ο εκλεκτισμός, ενώ τα νέα ρεύματα του Art-Nouveau σημειώνουν δειλά την παρουσία τους. Ο νεοκλασικισμός, όμως, κρατά ακόμα γερά. Αφομοιωμένος από τις πλατιές λαϊκές μάζες, που τον αγκάλιασαν θεωρώντας τον δικό τους, έχει απλωθεί δημιουργώντας το παγκόσμια μοναδικό φαινόμενο του λαϊκού νεοκλασικισμού. Δεν είναι λοιπόν περιεργό που το επίσημο ελληνικό κράτος κτίζει ακόμα τα σχολεία του σε νεοκλασικό ρυθμό, ούτε που οι ευεργέτες και οι χορηγοί επιμένουν σ' αυτόν. Είναι ο ρυθμός που μας συνδέει με την αρχαιότητα, που μας πείθει ότι είμαστε γνήσιοι απόγονοι των δημιουργών του Παρθενώνα. Ακόμα και αρκετά αργότερα, το 1930, όταν η Έλενα Σκυλίτση-Βενιζέλου αποφασίζει να κτίσει το σπίτι της στην Αθήνα, το αναθέτει στον Αναστάση Μεταξά, φανατικό αντιβενιζελικό, αλλά άριστο γνώστη της νεοκλασικής ρυθμολογίας. Το σπίτι κτίστηκε πράγματι σε νεοκλασικό ρυθμό με φανερές επιρροές της αγγλικής σχολής – προφανώς, επιθυμία και παραγγελία της μεγαλωμένης στο Λονδίνο Έλενας Σκυλίτση.²

Παράλληλα αρχιτέκτονες όπως οι Νικολούδης, Ζουμπουλίδης, Μαγιάσης, Κριεζής, Δεμίρης κ.ά. σχεδιάζουν ακολουθώντας τα νέα ρεύματα που επικρατούν στον ευρωπαϊκό χώρο. Τα παραδείγματα, όμως, είναι περιορι-

σμένα και δεν επεκτείνονται έξω από το χώρο των μεγαλοαστικών μεγάρων και κάποιων μεσοαστικών κατοικιών στις νέες συνοικίες της Αθήνας και μερικών ακόμα αστικών κέντρων. Περισσότερα αξιόλογα κτίρια έχει να επιδείξει η Βόρεια Ελλάδα και, κυρίως, η Θεσσαλονίκη, όπου, λόγω των ζωντανών βυζαντινών μαρτυριών και της κατά πολύ μεταγενέστερης ενσωμάτωσης με την Ελλάδα, ο νεοκλασικισμός δεν έχει την ανάλογη επέκταση και αφομοίωση από το τοπικό στοιχείο. Τα θέματα όμως αυτά δεν απασχόλησαν σημαντικά τους έλληνες αρχιτέκτονες. Οι νεοεισαγόμενοι ρυθμοί, παρ' όλο ότι διδάσκονται και στη νεοσύστατη σχολή των αρχιτεκτόνων από τον Αλ. Νικολοῦδη και από τον Ερνέστο Εμπράρ για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, δε φαίνεται να δίνουν λαβή για ευρύτερο προβληματισμό και συζήτηση στα μέσα της δεκαετίας του '20, τουλάχιστον μέσα από το όργανο του ΤΕΕ.

Μονάχα τον Ιούνιο του 1927,³ με την ευκαιρία της ανοικοδόμησης των δύο γωνιών της οδού Κοραή και Πανεπιστημίου πάνω σε σχέδια του αρχιτέκτονα Κυριακίδη, διαβάζουμε: «Ο ρυθμός της οικοδομής είναι μίγμα ελληνορωμαϊκού και Αναγεννήσεως· ελληνορωμαϊκού μεν στο ισόγειο και μικτού ρυθμού δι' άλλους ορόφους». Το κείμενο μοιάζει να προσπαθεί να δικαιολογήσει την επιλογή του αρχιτέκτονα στη χρήση μιας μόνο ξεπερασμένης μορφολογίας, κάτι για το οποίο, όπως φαίνεται, είχε δεχθεί επίθεση εκ μέρους του αθηναϊκού Τύπου. «Το κτίριον τούτο ως εκ του μικτού ρυθμού του υπεβλήθη εις κριτικήν αυστηράν, αν όμως ληφθή υπ' όψιν ότι ο αρχιτέκτων έπρεπε να ικανοποιήση πλείστας συνθήκας και ότι εις εκάστην εδόθη η πλέον ικανοποιητική λύσις, ίνα επιτευχθή εν σύνολον πληρούν το σύνολον του αρχιτεκτονικού θέματος, δύναται τις να είπη ότι από τε οικονομικής και καλλιτεχνικής απόψεως, ο αρχιτέκτων προσηρμόσθη εις τας απαιτήσεις τόσο του ιδιοκτήτου όσον και του περιβάλλοντος ενός εκ των κεντρικότερων και ωραιότερων σημείων της πρωτεύουσας».

Η Μικρασιατική Καταστροφή θα χαράξει βαθιά τομή στο ελληνικό γίγνεσθαι. Η εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας, η συνειδητοποίηση των νέων συνόρων της χώρας και η άφιξη μεγάλου αριθμού προσφύγων, γεννούν νέους προβληματισμούς, που συνδέονται άμεσα με την πολεοδομία και την αρχιτεκτονική. Οι πόλεις επεκτείνονται για να μπορέσουν να συμπεριλάβουν τους νέους προσφυγικούς συνοικισμούς. Η ζήτηση της στέγης αυξάνει κατακόρυφα. Στις παρυφές της πόλης τα αυθαίρετα πολλαπλασιάζονται ανεξέλεγκτα. Το κέντρο της πόλης αλλάζει.

Από τα πρώτα θέματα που συναντάμε στα «Έργα», «Το συγκοινωνιακό πρόβλημα των Αθηνών και των περιχώρων» του Αλ. Βερδέλη.⁴ Η λύση, απλή: κατασκευή Υπόγειου Ηλεκτρικού Σιδηροδρόμου. «Εκτός των άνω γενικών περί αστικών σιδηροδρόμων γραμμών παρατηρήσαμεν επίσης ότι αι Αθήναι, στερούμεναι σήμερον γενικού δικτύου υπονόμων, θα ιδώσι ταχέως την κατασκευήν αυτών πραγματοποιουμένην, ότε βέβαια όχι μόνον δεν θα ήτο άσκοπος, αλλά, τουναντίον, επιτακτική η ανάγκη, όπως από κοινού καταρτισθή δι' αμφοτέρωτα τα δίκτυα και γενικώτερον δι' όλα τα υπόγεια δίκτυα εμβριθής και εσκεμμένη μελέτη». Στις δύο υπάρχουσες γραμμές 1 και 2 που συνδέουν την Ομόνοια με τον Πειραιά και τον Ποδονίφτη, προτείνεται η κατασκευή τριών ακόμα γραμμών: η γραμμή 3, που θα συνδέει το Βοτανικό με την Ομόνοια και το Σύνταγμα και με τη συνοικία Παγκρατίου «ήτις πολλάς δεκάδας χιλιάδων εν τούτοις αριθμεί μετοίκων»· η γραμμή 4, που θα οδηγεί από τους Αμπελόκηπους μέσω Λ. Αλεξάνδρας και Νεάπολης στην Ομόνοια και από εκεί στον Κηφισό ή στα Λιόσια (4α)· και η γραμμή 5 που, με αφετηρία το Ψυχικό, θα καταλήγει στο Παλαιό Φάληρο. Ευνόητο είναι ότι όλες οι γραμμές συνδέονται μεταξύ τους με κοινούς σταθμούς. «Εν τοιούτον πρόγραμμα θα απαιτήση διά την πραγματοποίησιν αυτού πολλά εκατομμύρια. Αλλ' ενώπιον των εξόδων τούτων δεν πρέπει να διατάσσωμεν, καθότι η δημιουργία ενός τούτου υπογείου δικτύου αποτελεί και θα αποτελέση επιτακτικότεραν εν τω μέλλοντι ανάγκην, είναι δε εξ άλλου θα δυναθή να δώση πλήρως ικανοποιητικήν, αλλά και λίαν οικονομικήν λύσιν του όλου των Αθηνών-Πειραιώς και περιχώρων συγκοινωνιακού προβλήματος» έγραφε ο Βερδέλης τον Αύγουστο του 1925. Σήμερα, 75 χρόνια μετά, απλώς τον διαβάζουμε... Ακολουθεί σειρά άρθρων σχετικών με την αναμόρφωση του κέντρου της πρωτεύουσας και του Πειραιά.

Από τα σημαντικότερα θέματα που απασχολούν τον τεχνικό κόσμο, ο διαγωνισμός για το οικοδομικό τετράγωνο των βασιλικών στάβλων⁵ μεταξύ των οδών Σταδίου, Αμερικής, Πανεπιστημίου και Βουκουρεστίου, ο σχεδιασμός για το Πανεπιστημιακό και Στρατιωτικό Κέντρο της πρωτεύουσας,⁶ καθώς και θέματα φθηνής και προσφυγικής κατοικίας. Από τη μια η αναμόρφωση της πρωτεύουσας, αλλά και της νεοαποκτηθείσας συμπεριλαμβανόμενης, η οποία ξανακτιζόταν μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917· από την άλλη, η ανάγκη αντιμετώπισης της στέγησης των προσφύγων. Στα μεγάλα πολεοδομικά θέματα, όπως τα λιμενικά έργα του Πειραιά,⁷ το σχέδιο πόλεως των Αθηνών,⁸ το

σχέδιο πόλεως της Θεσσαλονίκης,⁹ το Πανεπιστημιακό και Στρατιωτικό Κέντρο κ.λπ., οι αρθρογράφοι είναι ως επί το πλείστον πολιτικά πρόσωπα ή πολιτικοί μηχανικοί. Τα ονόματα του Ηλ. Αγγελόπουλου και του Αλ. Βερδέλη είναι αυτά που αναφέρονται συχνότερα. Ελάχιστα τα ονόματα των αρχιτεκτόνων – και μάλιστα, των νεότερων. Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Σωτ. Μαγιάση,¹⁰ του μοναδικού αρχιτέκτονα που παίρνει μέρος στη συζήτηση για το θέμα του Πανεπιστημιακού και Στρατιωτικού Κέντρου, ο οποίος προτείνει «όπως ενεργηθή διαγωνισμός μετά μακράς προθεσμίας μεταξύ ελλήνων αρχιτεκτόνων». «Οι ξένοι» γράφει ο Μαγιάσης, ο οποίος, σημειωτέον, είναι απόφοιτος της Ecole des Beaux Arts των Παρισίων, «δεν έχουν τον απαιτούμενον υλικόν καιρόν όπως γνωρίσωιν όχι μόνον τα περίχωρα και τα προάστεια των Αθηνών, αλλά και αυτήν ταύτην την πόλιν, εκπονούντες σχέδια ίσως άρτια από τεχνικής απόψεως, ανεφάρμοστα όμως λόγω της μη κατά βάθος γνώσεως του τόπου». Την άποψη του Μαγιάση έρχεται να αμφισβητήσει σε μεγάλο άρθρο του με τίτλο «Η διευθέτησις του Άστους των Αθηνών» ο Σόλων Κυδωνιάτης,¹¹ νεαρός τότε απόφοιτος του ΕΜΠ (1925), ο οποίος προτείνει αντί διαγωνισμού την «δι' επιτροπής αποτελουμένης από τους άριστους αισθητικούς αρχιτέκτονες λύσιν του σχεδίου της πόλεως των Αθηνών» η οποία, μάλιστα, «δέον να είναι μόνιμος, ώστε να αγρυπνή κατόπιν και επί της πόλεως, δεδομένου ότι, ως το παρελθόν απέδειξε, δεν θα λείψουν και εις το μέλλον ευκαιρίαν κατοποιήσεως αυτής...» Θα έπρεπε επίσης η επιτροπή αυτή να φροντίζει και «διά την αξιοπρέπειαν της πόλεως, αφού αι αρμόδια υπηρεσίαι δεν είναι προς τούτο ικαναί». Και τελειώνει το άρθρο του με το συμπέρασμα: «το μόνον όπερ οφείλω να είπω, είναι ότι σκερούμεθα πόλεως και ότι είναι ανάγκη να καταλήξωμεν εις αποφάσεις ταχείας, λογικής και ασφαλώς τολμηράς, τας αποφάσεις δε ταύτας να πραγματοποιήσωμεν όσον ένεστι ταχύτερον». Διαχρονικό το συμπέρασμα.

Μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή των αρχιτεκτόνων σε θέματα αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, όπως το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτου,¹² ο εξωραϊσμός του Λυκαβηττού, το οικόπεδο των πρώην βασιλικών στάβλων, καθώς και στα θέματα κατοικίας. Η αρχιτεκτονική που προβάλλεται, εξακολουθεί να διατηρεί τα γνωρίσματα ενός άγονου ακαδημαϊσμού, έστω και αν σε μερικά έργα διακρίνονται κάποιες επιδράσεις Art Déco ή κάποια στοιχεία γραφικής αρχιτεκτονικής, επηρεασμένης σαφώς από τις βόρειες χώρες, ιδιαίτερα στα κτίρια της λαϊκής και προσφυγικής κατοικίας.^{13,14}

Οπωσδήποτε, πάντως, οι νεότεροι αρχιτέκτονες ελάχιστα φαίνεται να συμμετέχουν με συνεργασίες τους στα «Έργα». Το θέμα συζητείται μάλιστα και στην 32η συνεδρίαση της Διοικούσας Επιτροπής του ΤΕΕ της 26ης Ιουλίου 1927,¹⁵ όπου ο Σούλης φρονεί ότι «δεν είναι ορθόν να επιζητηθή η αποστολή ύλης παρά των μελών, καθόσον οι μεν παλαιότεροι εκ των μηχανικών και οι δυνάμενοι να αποστείλουν πραγματείας αίτινες θα ηδύναντο να δημοσιευθώσιν ως προερχόμεναι παρά του επιμελητηρίου, δεν θα ανταποκριθώσιν εις την πρόσκλησιν του επιμελητηρίου υπό των ανωτέρω όρων. Οι δε νεότεροι των οποίων η ύλη ήθελε τυχόν μη κριθεί δημοσιεύσιμος, θα δυσηρεστούντο». Προτείνει δε «όπως το επιμελητήριον αποταθή προς ωρισμένα άτομα, επιζητούν την συνεργασίαν αυτών δια το περιοδικόν». Τελικά, αποφασίζεται να σταλεί εγκύκλιος σ' όλα τα μέλη, με την οποία να ανακοινώνονται οι όροι συνεργασίας με τα «Έργα».

Λίγα χρόνια αργότερα, τον Ιανουάριο του 1932, κυκλοφορεί το πρώτο τεύχος των «Τεχνικών Χρονικών», επίσημου οργάνου του ΤΕΕ. Αν και κυκλοφόρησε σε 5000 αντίτυπα, το τεύχος δεν μπόρεσε να καλύψει τη ζήτηση. «Δεν αμφισβητούμεν το γεγονός» γράφει η Σύntαξη στο δεύτερο φύλλο, «ότι η ζήτησις των "Τεχνικών Χρονικών" θα οφείλεται κυρίως εις τας δημοσιευμένας διαλέξεις, προκαλούσας γενικώτερον ενδιαφέρον μεταξύ πολιτικών και οικονομικών επιστημόνων».¹⁶ Οι αρχιτεκτονικές απόψεις του Δελτίου καθορίζονται σχεδόν αμέσως. Ήδη από το 5ο τεύχος¹⁷ αναφέρεται ότι «Η αρχιτεκτονική κατεύθυνσις πανταχού του κόσμου εξελίσσεται ραγδαίως πλέον προς νέας αντιλήψεις, αίτινες, κατ' αντίθεσιν προς τον νοσηρόν ενδεχομένως μοντερνισμόν των εικαστικών τεχνών, έχουν υγιεστάτας βάσεις και προώρισται να επικρατήσουν καθολικώς. Η Διοίκησις του ΤΕΕ έκρινεν ότι πρέπει να ενισχύση τας τάσεις ταύτας και να υποβοηθήσιν την δημιουργίαν ατμοσφαιρας της κοινής γνώμης καταλλήλου διά την κατανόησιν των μεγάλων αληθειών εφ' ων η νέα αρχιτεκτονική στηρίζεται. Ούτω προ μηνών ωργάνωσε σχετικήν διάλεξιν του νεαρού έλληνος αρχιτέκτονος κ. Ι. Δεσποτοπούλου και πρόκειται δι' εκδόσεως ειδικού τεύχους των "Τεχνικών Χρονικών" να δώση νέαν ώθησιν προς τοιαύτας κατευθύνσεις. Προσεχώς θα δημοσιευθή επίσης ειδικόν άρθρον περί του πνεύματος εν τη αρχιτεκτονική, του καθηγητού του Πολυτεχνείου της Λωζάνης κ. Alberto Sartoris, γραφέν ειδικώς δια τα "Τεχνικά Χρονικά"». Το ΤΕΕ έχει πια τοποθετηθεί. Μέσα στα λίγα χρόνια που μεσολάβησαν από την έκδοσιν των «Έργων», το Μοντέρνο Κίνημα έχει πια καταξιωθεί.

Η παρουσία του Erich Mendelson, του πιο χαρακτηριστικού από τους εξπρεσιονιστές της πρωτοποριακής αρχιτεκτονικής, του Γιάννη Δεσποτόπουλου, του μοναδικού Έλληνα σπουδαστή του Bauhaus, και του Alberto Sartoris, του νεότερου από τους 26 πρωτοπόρους που ίδρυσαν το 1928 στη La Sarraz τα Διεθνή Συνέδρια Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής, δεν αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης για το χώρο στον οποίο πρόκειται να κινηθεί η αρχιτεκτονική μέσα από τα «Τεχνικά Χρονικά» της μεσοπολεμικής περιόδου.

Το άρθρο του Alberto Sartoris που δημοσιεύεται στο 6ο τεύχος, έρχεται «να ρίψη ολίγον φως αποκαλυπτικών εις τας σφαίρας του νέου πνεύματος όπερ ήδη επικρατεί και χαρακτηρίζει πάσαν σύγχρονον αρχιτεκτονικήν δρᾶσιν...»¹⁸ Τονίζει τον ορθολογισμό της σύγχρονης αρχιτεκτονικής που θέτει νέες βάσεις στην πολεοδομία (αστυδομική) και την πλαστική τέχνη, την πληρότητα της αφαίρεσης, τις αισθητικές δυνατότητες των νέων υλικών, την επιρροή της ολότητας στις ατομικές ογκομετρικές μορφές, την επίδραση του τοπίου και του κλίματος, και των μέσων της τεχνικής. «Το νέον πνεύμα δεν είναι συρμός» γράφει ο Sartori, «είναι αυτή ταύτη η βάση της εξελίξεως των πλαστικών τεχνών». Τον Απρίλιο του 1932, πεθαίνει ο Ηλ. Αγγελόπουλος. Στο τεύχος 9 δημοσιεύεται η νεκρολογία του. Μια εποχή κλείνει, μια νέα αρχίζει.¹⁹

Τα πολεοδομικά θέματα (και μάλιστα, αυτά που σχετίζονται άμεσα με το μέλλον της πρωτεύουσας) εξακολουθούν, όπως είναι φυσικό, ν' απασχολούν τον αρχιτεκτονικό κόσμο. Άλλοτε αφορούν τμήματα μόνον της πόλης όπως, π.χ., η διαμόρφωσις της Πλατείας Ομονοίας²⁰ ή η διαρρύθμιση της Πλατείας Συντάγματος, άλλοτε πρόκειται για θεωρητικές μελέτες (όπως το άρθρο «Αι νεώτεροι αντιλήψεις εν τη διαρρυθμίσει των πόλεων» του Αγγ. Οικονόμου, Διευθυντή Δημοσίων Έργων²¹ ή η Πολεοδομική του Sartoris με αναφορά στη Διεθνή Τεχνική Κίνηση) και άλλοτε αφορούν στην εξέλιξη των ελληνικών πόλεων και, κυρίως, της πρωτεύουσας. «Το πολεοδομικόν ζήτημα της πρωτεύουσας εθίγη κατ' επανάληψιν εις το παρελθόν. Εθίγη δε υπό διαφόρους μορφάς, λόγω των ποικίλων απόψεων τας οποίας παρουσιάζει εις τον ερευνητήν. Κατ' επανάληψιν απετέλεσε αντικείμενον δημοσίων συζητήσεων, διαλέξεων και δημοσιεύσεων και ευλόγως, διότι το ζήτημα τούτο είναι περιεκτικόν τεχνικών και οικονομικών προβλημάτων μεγίστης σημασίας. Γενικώς δυνάμεθα να είπωμεν ότι αφ' ης το πρώτον εισήχθησαν εις την Ελλάδα οι εμβρυώδεις πολεοδομικοί κανόνες μέχρι των τελευταίων χρόνων, δεν εδόθη εις τον οικονομικόν παράγοντα η πρόπουσα

σημασία. Η δε πρωτεύουσα επλήρωσεν περισσότερον την παράλειψιν αυτών...»²² Σειρά άρθρων του Α. Δημητρακόπουλου, Επιθ. Δημοσίων Έργων, δημοσιεύονται το 1933, το 1939 και το 1940, σχετικά με το σχέδιο πόλεως Αθηνών και την επέκτασή του, τους εξοχικούς συνοικισμούς (τα προάστια), τη ρύθμιση των περιορισμών του ύψους κ.λπ.²³

Το 1935, κυκλοφορεί ένα τριπλό τεύχος, αφιερωμένο στο Τεχνικό Πρόγραμμα του Δήμου Αθηναίων.²⁴ Το πρόγραμμα, εξαιρετικά εμπειρισταμένο, έχει συνταχθεί από τον Γ.Δ. των τεχνικών υπηρεσιών Δήμου Αθηναίων, πολιτικό μηχανικό Ηλ. Κριμπί (Δημαρχία Κοτζιά) που έχει αντικαταστήσει τον Τσαγρή. «Το πρόγραμμα αυτόν, το οποίο δίδει μια πλήρη εικόνα της εξαιρετικής πράγματι εις σοβαρότητα και έκτασιν εργασίας που συντελείται τώρα εις τον Δήμον Αθηναίων, αποτελεί μιαν πλήρη μελέτην, όπου τα ζωτικά τεχνικά προβλήματα των Αθηνών συγκροτούνται εις ένα σαφές σύνολον, κατατάσσονται και αποτιμώνται εις δαπάνην με επιστημονικήν ακρίβειαν και σύστημα. Εκτός όμως της καθαρής αθηναϊκής της σημασίας, η κατωτέρω μελέτη έχει και γενικωτέραν: είναι ένα πρότυπον του τρόπου κατά τον οποίον πρέπει να αντιμετωπίζονται τα τεχνικά ζητήματα των Δήμων και κοινοτήτων και ακόμη γενικώτερον της μεθόδου με την οποίαν θα πρέπει να εργασθώμεν οι Έλληνες τεχνικοί προς την κατεύθυνσιν του τεχνικού εξοπλισμού της χώρας». Παρ' όλη όμως την προσπάθεια που έχει καταβληθεί, η έλλειψη της αναγκαίας χρηματοδότησης αποδυναμώνει το πρόγραμμα. Σλόγκαν του προγράμματος: «Ο Δήμος νοικοκύρης εν τω οίκω του». Στους στόχους του Δήμου αναφέρονται η εκκαθάριση και η διαφύλαξη των αρχαιολογικών χώρων, η διαφύλαξη ενός αρμόζοντος περιβάλλοντος των ιστορικών θέσεων κτιρίων και μνημείων, η ανέγερση μνημείων προς τιμήν ιστορικών προσώπων ή γεγονότων, η αισθητική διαμόρφωση της πόλης και, προσέξτε, «η δημιουργία αθηναϊκού αρχιτεκτονικού ρυθμού», καθώς και «η υπαγωγή των κτισμάτων της υπό αισθητικήν πειθαρχίαν» με ό,τι μπορεί να σημαίνει αυτό, διάνοιξη οδών και διαμόρφωση πλατειών και κήπων, το συκοινωνιακό κ.λπ.

Τα κείμενα συνοδεύονται από μια σειρά χαρτών με τις επεκτάσεις του σχεδίου πόλεως, καθώς και χαρτών οδοποιίας. Δημοσιεύεται επίσης και σειρά αρχιτεκτονικών έργων που μελετήθηκαν από το Δήμο, όπως η δημοτική αγορά της Φωκίωνος Νέγρη στην Κυψέλη και η αντίστοιχη των Πετραλώνων, τα κέντρα δημοτικής συνοικιακής μερίμνης της συνοικίας Κολωνού, Κυνοσάργους και Αβέρωφ, η μελέτη δια-

μόρφωσης του άλσους του Ευαγγελισμού, της Πλατείας Μητροπόλεως, της Πλατείας Δεξαμενής, της Πλατείας συνοικισμού Κυπριάδου, και εξωραϊσμού της λεωφόρου Φωκίωνος Νέγρη. Τα ονόματα των αρχιτεκτόνων δεν αναφέρονται, γνωρίζουμε όμως ότι, την περίοδο αυτή, Τμηματάρχης Σχεδίου Πόλεως στο Δήμο ήταν ο Κώστας Μπίρης, ο γνωστός αθηναιογράφος, στον οποίο οφείλονται ουσιαστικές ρυθμίσεις του σχεδίου πόλεως. Κι αν λοιπόν τα νέα κτίρια δεν σχεδιάστηκαν από τον ίδιο, ο Μπίρης είχε οπωσδήποτε την τελευταία λέξη. Πρόκειται για κτίρια που ακολουθούν με συνέπεια το αλφάβητο του μοντέρνου κινήματος. Απ' όλο το μεγαλεπήβολο πρόγραμμα του Δήμου, τα μόνα που πραγματοποιήθηκαν τελικά, ήταν οι εξωραϊσμοί των πλατειών και των ελεύθερων χώρων που αναφέραμε, η ανέγερση αγορών και των συνοικιακών κέντρων, και κάποιες, όχι όλες, πολεοδομικές ρυθμίσεις.

Ένα ακόμα σημαντικό αφιέρωμα αναφέρεται στη διαμόρφωση του Πεδίου του Άρεως²⁵ σε χώρο οργανωμένου πρασίνου. «... μίαν ακόμη αξιόλογον όασιν, παρεμφερή προς το συγκρότημα του Εθνικού Κήπου-Ζαππείου, εις την οποίαν δύναται ευκόλως να καταφεύγη το κοινόν προς άνεσιν κατά τας ηλιοπολύτους ημέρας του χειμῶνος και τας θερμάς νύκτας του θερούς». Μέχρι τότε, ο χώρος ο οποίος ήδη από το 1887 θεωρούνταν αναδασωτός, χρησιμοποιούνταν για στρατιωτικά γυμνάσια, ιδιαίτερα από τη σχολή του ιππικού που βρισκόταν εκεί περίπου όπου είναι σήμερα το άγαλμα του Κωνσταντίνου, ενώ, κατά παράβαση του σχεδίου πόλεως, είχαν κτιστεί η Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού, νοσοκομείο κτηνών και διάφοροι αυθαίρετοι ημιμόνιμοι ή προσωρινοί προσφυγικοί συνοικισμοί, κι ένα μεγάλο μέρος της περιοχής καλυπτόταν από τα προϊόντα εκκαφής της σήραγγας του σιδηροδρόμου Αθηνών-Πειραιώς, που είχε εγκαταλείψει εκεί η Πάουερ. Η δημιουργία λοιπόν ενός νέου πνεύμονα πρασίνου, που θα εξυπηρετούσε τις αναπτυσσόμενες πέραν της Λεωφόρου Αλεξάνδρας συνοικίες, καθώς και αυτές κάτω από την Πατησίων, προς το σταθμό Λαρίσης, ήταν σίγουρα ιδιαίτερα σημαντικό έργο.

Παράλληλα με τους πολεοδομικούς προβληματισμούς, συνεχίζεται η δημοσίευση άρθρων γύρω από τις τάσεις και τις εξελίξεις της νέας αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα και τον διεθνή χώρο. Δεν είναι σπάνιες οι αντιθέσεις και οι αντιπαραβολές. Είναι προφανές ότι ακόμα και οι πιο νέοι αρχιτέκτονες αμφιταλαντεύονται στις θεωρητικές αναζητήσεις τους μεταξύ της μέχρι τότε ακαδημαϊκής αρχιτεκτονικής και του μοντέρνου κινήματος. Το νέο υλικό, το μπετόν, είναι κάτι πολύ και-

νούργιο ακόμα, και δύσκολα συναγωνίζεται «τα ωραία υλικά, το μάρμαρον, το ξύλον».²⁶ Τα άρθρα του Β. Κασσάνδρα,²⁷ του Κυπρ. Μπίρη,²⁸ του Πατρ. Καραντινού²⁹ αναπτύσσουν έναν ζωντανό διάλογο που γεννά ερωτήματα. «Ο μοντερνισμός αγνοεί την παράδοσιν; Λησμονεί την Ιστορίαν; Είναι η ενθάρρυνσις της αγνοίας; Αίτιο των κενών fantaisies; Σπεύδω ν' απαντήσω: όχι, χιλιάκις όχι» γράφει ο Κασσάνδρας, και αλλού, «Κακώς ή καλώς, διότι δεν το γνωρίζω αν πρέπει να χαρώμεν ή να λυπηθώμεν δι' αυτό, ωρισμένα αρχιτεκτονικά μορφαί, ως σχετικά με τα αντίστοιχα οικοδομικά υλικά, αφού δεν δύνανται να διαφέρουν μεταξύ τους είτε εδῶ είτε αλλοχού, διεδόθησαν εις ολόκληρον τον φλοιόν της Γης». Ο φόβος του διεθνισμού. Η αντίθεση με το κίνημα επιστροφής στις ρίζες. Ο ορθολογισμός απέναντι στην παράδοση. «Κατά τας αρχάς της νέας αρχιτεκτονικής, διά της αποβολής παντός περιττού από τον οργανισμόν κτιρίου κάθε προλήψεως από την αισθητικήν μας και δια της μελέτης του κτιρίου λογικά και σύμφωνα με τας υποδείξεις της επιστήμης, τας αξιώσεις της ανέσεως του ατόμου και τας φυσικάς συνθήκας του τόπου, φθάνει ο αρχιτέκτων εις το να μορφώνει τούτο με απλᾶς και αρμονικάς γραμμάς και επιφανείας, συνδυασμένας με ανοίγματα των οποίων το σχήμα και αι διαστάσεις προέκυψαν επίσης κατά τας ανωτέρω αρχάς» γράφει ο Κυπριανός Μπίρης. «Κατ' αυτόν τον τρόπον και με το καλλιτεχνικόν αίσθημα μόνον οδηγόν, αγνόν και ανεπηρέαστον, ως προεπιπομεν, φθάνει ο σημερινός αρχιτέκτων εις την απλήν και αληθινά ωραίαν δημιουργίαν».

Τις ανησυχίες και τους προβληματισμούς των Κασσάνδρα και Μπίρη καταδικάζει ο Καραντινός: «Είναι λυπηρόν, αντί στα γραφόμενα δύο νέων αρχιτεκτόνων να διακρίνεται ένας υγιής ενθουσιασμός, χωρίς βέβαια αυτό να τους τυφλώνη και να τους στερή την κρίση και την αυστηρότητα για υπερβολές και αδυναμίες της σύγχρονης αρχιτεκτονικής μας, να παίρνουν και οι δύο το δογματικό αυτό ύφος, τόσο αταίριαστο για έναν νέο και ζωντανό αρχιτέκτονα». Μάλλον όμως η κρίση του Καραντινού είναι ιδιαίτερα αυστηρή. Και οι τρεις, κάτω από διαφορετικές σκοπιές, ανάλογες με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του ο καθένας, αγκαλιάζουν με περισσότερο ή λιγότερο πάθος τη νέα αρχιτεκτονική ή, τουλάχιστον, την αποδέχονται. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η εικονογράφηση του άρθρου του Καραντινού με έργα των Αγγ. Σιάγα, Αλ. Δραγούμη, Γ. Κοντολέοντα, Κ. Παναγιωτάκου, Ν. Μητσάκη, Δ. Πικιώνη, Βαλεντίη, Μιχαηλίδη και, φυσικά, δικά του. Μια μικρή ανθολογία του ελληνικού μοντέρνου κινήματος που συμπληρώ-

νεται από τα άρθρα του Heinrich Lauterbach³⁰ αρχιτέκτονα από το Breslau που δημοσιεύτηκαν στο βερολινέζικο περιοδικό «Die Form» και παρουσιάζει το σχολικό πρόγραμμα του ΥΠ.Ε.Π.Θ. με σχολεία των Καραντινού, Πικιώνη, Παναγιωτάκου, Μητσάκη, το Νοσοκομείο του ΕΕΣ των Διαμαντόπουλου και Bensen, το συγκρότημα της Παναγίας της Τήνου των Μητσάκη-Παναγιωτάκου, αλλά και λαϊκής αρχιτεκτονικής από τα Φηρά και την Πάνω Μερά της Σαντορίνης, τις «Σελίδες Σύγχρονης Ελληνικής Αρχιτεκτονικής»³¹ με αφορμή του CIAM του 1933, με έργα και πάλι των Δραγούμη, Μητσάκη, Παναγιωτάκου, Πικιώνη και Σιάγα και του Κ. Κιτσίκη³² «Οι τάσεις της σύγχρονης αρχιτεκτονικής» το 1940 με έργα δικά του. Η δράση των νεοελληνικών αρχιτεκτόνων προβάλλεται καθαρά μέσα από τις σελίδες των «Τεχνικών Χρονικών» από τις δημοσιεύσεις των επιμέρους έργων τους και των αρχιτεκτονικών νοσηλευτικών ιδρυμάτων (τα κτίρια του Λαϊκού Σανατορίου Σωτηρία των Αντωνιάδη, Γεωργακόπουλου, Δεσποτόπουλου, Κιτσίκη, το Νοσοκομείο Πάρνηθας και το Αγλαΐα Κυριακού του Αντωνιάδη, το νοσοκομείο ΕΕΣ στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε, το Μαρίκα Ηλιάδη, το Ασκληπιείο Βούλας και το Γεν. Θεσσαλονίκης του Διαμαντόπουλου, το Σανατόριο Ιωαννίνων του Θ. Ρουσοπούλου, το Στρατιωτικό Σερρών του Κριεζή, κ.ά.), σχολεία και γενικότερα κτίρια που μελετώνται από το αρχιτεκτονικό τμήμα του ΥΠ.Ε.Π.Θ. (το Μουσείο και η βιβλιοθήκη Πατρών των Παναγιωτάκου και Καραντινού αντίστοιχα, οι παιδικές εξοχές της Βούλας και το ησυχαστήριο φοιτητών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης του Μητσάκη, κ.ά) ή από άλλες δημόσιες υπηρεσίες όπως το τηλεφωνικό κέντρο των ΤΤΤ του Αντωνιάδη, η Λουτρόπολις Καμένων Βούρλων του Δελλατοσίμα, Τμηματάρχη του Τμήματος Αρχιτεκτονικών Μελετών του Υπουργείου Συγκοινωνιών. Και φυσικά, οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί. Το Ξενοδοχείο Καστρί των Α. Γούτου και Σ. Φιλίππου, το Ελληνικό περίπτερο της διεθνούς Έκθεσης Παρισίων του 1937, το Μνημείο του Αφανούς Ναύτου στην Ψυττάλεια, η διαρρύθμιση της Πλατείας Συντάγματος, ο Σιδηροδρομικός Σταθμός Θεσσαλονίκης, τα Λουτρά Αιδηψού, το κτίριο του Μετοχικού Ταμείου Πολιτικών Υπαλλήλων της Πλατείας Συντάγματος, η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή, το Μέγαρο του ΟΔΕΠ και το Ωδείο Αθηνών στην Πειραιώς.

Υπάρχει επίσης μια μικρή ανακοίνωση για τα σχολεία του '30, που δεν επεκτείνεται όμως, αλλά παραπέμπει στην ειδική έκδοση του ΤΕΕ. Ενδιαφέρον είναι ίσως να παρατηρήσουμε στο σημείο αυτό ότι ο Γ. Παπανδρέου, ο υπουργός Παιδείας που συνέδεσε το

όνομά του με τα σχολεία αυτά, κτίζει την ίδια περίοδο την προσωπική του κατοικία στο Ψυχικό σε εντελώς διαφορετικό στυλ (γραφικό, θα έλεγα), αναθέτοντάς την σ' ένα καταξιωμένο στο χώρο «μοντέρνο κλασικιστή», τον αρχιτέκτονα του μνημείου του Άγνωστου Στρατώτη Εμμ. Λαζαρίδη, ενώ, αντίθετα, ο Θ. Μιχαλόπουλος, πολιτικός μηχανικός, διευθυντής της Τεχνικής υπηρεσίας, αναθέτει το σχεδιασμό του δικού του, πίσω από το Χίλτον, στον Ν. Μητσάκη, έναν από τους τμηματάρχες της υπηρεσίας, που σχεδιάζει σύμφωνα με τις επιταγές του μοντέρνου κινήματος. Δεν λείπουν φυσικά και άρθρα σχετικά με την κατοικία, τόσο την ιδιωτική των προαστίων και των κηπουπόλεων, όσο και την αστική πολυκατοικία που αυτή την εποχή γεννιέται ουσιαστικά στη χώρα, και τα σχετικά με αυτήν προβλήματα (εσωτερικές αυλές, κοινόχρηστοι χώροι κ.λπ.) Το 1931, σε σύνολο 2508 οικοδομών στην περιοχή της πρωτεύουσας, 2109 ήταν μονόροφες, 377 διώροφες, 50 τριώροφες και 12 με περισσότερους από τρεις ορόφους. Ειδικότερα δε στην πόλη της Αθήνας, επί 1179 νέων οικοδομών, 971 ήταν μονόροφες, 157 διώροφες, 40 τριώροφες και 11 πολυώροφες. Αντίστοιχα είναι τα στατιστικά στοιχεία του 1930 και του 1932. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '30 τα πολυώροφα κτίρια αποτελούν μόλις το 5% της οικοδομικής κίνησης. Συναντάμε επίσης μεμονωμένες δημοσιεύσεις για ειδικά θέματα, όπως το Ινστιτούτο Καπνού στη Δράμα του Ζωΐδου, τις Αποθήκες Σιτηρών του Αλ. Δραγούμη κ.λπ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα επίκαιρα άρθρα του Κ. Δοξιάδη για την αντιαεροπορική άμυνα και τα καταφύγια του 1937.³³

Πολύ συχνά δημοσιεύονται επίσης ενημερωτικά άρθρα για τα αρχιτεκτονικά συνέδρια του εξωτερικού και γενικά για την εκτός Ελλάδος αρχιτεκτονική κίνηση από έλληνες και ξένους ανταποκριτές-αρχιτέκτονες. Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι ούτε στα «Έργα» ούτε στα «Τεχνικά Χρονικά» υπάρχουν κείμενα σχετικά με το κίνημα της «επιστροφής στις ρίζες», το λαϊκότροπο κίνημα που προσπάθησε να δώσει λύση στο πρόβλημα της ελληνικότητας, με κύριο εκπρόσωπό του τον Αριστ. Ζάχο, αλλά και τον Δ. Πικιώνη στην πρώτη του περίοδο, ενώ παρόμοιους προβληματισμούς συναντάμε σε περιοδικά όχι αμιγώς αρχιτεκτονικά, όπως το «Φραγγέλιο», το «3ο Μάτι», τον «Καλλιτέχνη» κ.ά., εκδόσεις ευρύτερα καλλιτεχνικές, πιο «κουλτουριάρικες», όπως θα λέγαμε σήμερα. Προς το τέλος της περιόδου εμφανίζεται ο μεγάλος θεωρητικός της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, ο Παναγιώτης Μιχαλός, με θέματα που αφορούν σε αισθητικά προβλήματα της αρχιτε-

κτονικής. Το πρώτο του έργο, *Η αισθητική τριλογία*, που κυκλοφορεί το 1937 και έχει τη μορφή φιλοσοφικών διαλόγων, θυμίζει το έργο του Paul Valéry «Euralinos l'architecte», αλλά και το μεταγενέστερο *Διάλογοι σε μοναστήρι* του Κ. Τσάτσου. Το 1938 γράφει το πρώτο άρθρο του στα «Τεχνικά Χρονικά» «Ο χώρος και τα πολεοδομικά συγκροτήματα των Ελλήνων».³⁴ Ακολουθούν τα: «Αισθητικές παρατηρήσεις στη νέα αρχιτεκτονική»,³⁵ «Η αισθητική της οπτικής απάτης»³⁶ κ.ά. που αργότερα θα συμπεριληφθούν στο τρίτομο έργο του *Αισθητικά θεωρήματα* και στην *Αισθητική του Beton Armé*. Θα πρέπει επίσης να σταθούμε σε τρεις νεκρολογίες που δημοσιεύτηκαν την περίοδο αυτή, τριών πολύ σημαντικών και ξεχωριστών αρχιτεκτόνων: των Ερνέστου Εμπράρ (Ιούνιος 1933),³⁷ Αναστάση Μεταξά (Φεβρουάριος 1937)³⁸ και Αρ. Ζάχου (Μάιος 1939).³⁹ Ο καθένας με τον δικό του τρόπο σημάδεψε την νεοελληνική αρχιτεκτονική. Ο Εμπράρ ήταν γάλλος πολίτης που βρέθηκε τυχαία ως απλός στρατιώτης στην πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης, το 1917. Γνωστός ήδη αρχιτέκτονας, προσφέρθηκε να βοηθήσει στην ανοικοδόμησή της πόλης, κάτι που έκανε με μεγάλη επιτυχία. Μετά την αποπεράτωση του σχεδίου, έμεινε στην Ελλάδα, όπου υπηρέτησε στο Δημόσιο ως επιθεωρητής και, στη συνέχεια, Διευθυντής του Γραφείου Αρχιτεκτονικών Μελετών, ενώ, παράλληλα, προσελήφθη ως καθηγητής της σύνθεσης στη νεοσύστατη αρχιτεκτονική σχολή.

Ο Αναστάσης Μεταξάς, ο τελευταίος ευπατριδής αρχιτέκτων, είναι αυτός που μαζί με τον Ερνέστο Τσίλερ έκτισε τα περισσότερα κτίρια της Αθήνας του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Η αναμαρμάρωση του Παναθηναϊκού Σταδίου, οι φυλακές Συγγρού, η οικία Χαροκόπου (σημερινό Μουσείο Μπενάκη), οι Πρεσβείες Ιταλίας, Ουγγαρίας, Αιγύπτου, Ολλανδίας, Αγγλίας, το Αρεταίειο, το Αιγινήτειο, η Ανωτάτη Εμπορική, η Σιβιτανίδειος, είναι μερικά μόνο από τα έργα του που σώζονται σήμερα στην Αθήνα.

Για τον Αριστοτέλη Ζάχο, τέλος, μιλήσαμε ήδη και πριν. Από τους πρώτους Έλληνες που κατάλαβαν την αξία της λαϊκής μας αρχιτεκτονικής, γύρισε όλη την Ελλάδα φωτογραφίζοντας και αποτυπώνοντας. Το αρχιτεκτονικό του έργο είναι φανερά επηρεασμένο από τη βυζαντινή παράδοση και τη λαϊκή μας αρχιτεκτονική, χωρίς όμως να απορρίπτει το μοντερνισμό της εποχής του.

Δίπλα στις τρεις αυτές νεκρολογίες, η έκθεση με τα έργα του Ερνέστου Τσίλερ⁴⁰ και του Θ. Χάνσεν στην αίθουσα Στρατηγόπουλου τον Ιανουάριο του 1939 δίνει την ευκαιρία στον Β. Κασ-

σάνδρα να δημοσιεύσει μια σύντομη μονογραφία για τον σάξονα αρχιτέκτονα που ήρθε στην Αθήνα το 1858, πολιτογραφήθηκε Έλληνας, έζησε, δούλεψε και πέθανε σ' αυτήν το 1923.

Οπωσδήποτε τα «Τεχνικά Χρονικά» της μεσοπολεμικής περιόδου πλούσια σε αρχιτεκτονικό υλικό, αποτελούν μια από τις σημαντικότερες πηγές μελέτης των σημερινών ερευνητών. Δεν υπάρχει όμως καμιά αμφιβολία ότι τα σημαντικότερα τεύχη των «Τεχνικών Χρονικών» της περιόδου αυτής είναι τα τεύχη 38-46, τα αφιερωμένα στο IV Διεθνές Συνέδριο της Νέας Αρχιτεκτονικής του 1933 «Η οργανική πόλις», το γνωστό ως CIAM των Αθηνών.⁴¹ Το συνέδριο, που ξεπέρασε φυσικά τα σύνορα της χώρας, αποτερεί έναν από τους σημαντικότερους σταθμούς της νεότερης αρχιτεκτονικής. Τα πορίσματα του συνεδρίου διατυπώθηκαν στην περίφημη «Χάρτα των Αθηνών» και ασχολούνται με τα προβλήματα των μεγαλουπόλεων. Τα πρακτικά του συνεδρίου, οι επιμέρους εισηγήσεις και συζητήσεις δημοσιεύτηκαν αμέσως στα «Τεχνικά Χρονικά» και αποτελούν την πρώτη επίσημη δημοσίευση των εργασιών του συνεδρίου που στη συνέχεια μεταφράστηκαν σε όλες τις γλώσσες των χωρών μελών (Αγγλία, Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελβετία, Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Καναδάς, Νορβηγία, Ολλανδία, Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Φινλανδία). Στο Συνέδριο συμμετείχαν, εκτός από τον Siegfried Giedion, Γενικό Γραμματέα των CIAM και ψυχή των συνεδρίων, ο Le Corbusier, ο S. Sirkus, ο Van Eesteren, ο Fer. Léger, ο A. Aalto και πολλοί άλλοι ξένοι αρχιτέκτονες από ελληνικής πλευράς, οι Πικιώνης, Κιτσίκης, Δραγούμης, Παπαδάκης, Σαπόρτα, Σαντορίνης κ.ά. Δεν θα ασχοληθώ περισσότερο με το θέμα αυτό, που είναι λίγο-πολύ γνωστό στους περισσότερους και που η ανάλυσή του αποτελεί μόνη της θέμα νέου συνεδρίου ή, τουλάχιστον, ημερίδας. Θα κλείσω, όμως, μ' ένα απόσπασμα από το λόγο του Le Corbusier της 3ης Αυγούστου 1933: «Χθες, κατά τη διάρκεια του μας συγκινητικής υποδοχής που μας επεφύλασσε η Ελληνική Κυβέρνησις, ηκούσαμεν από το στόμα ενός των υπουργών της να πιστοποιήται η ύπαρξις και η μελλοντική σημασία της Νεοετίας αρχιτεκτονικής (επρόκειται για τον Υφ. Συγκοινωνίας Κ. Τσαλδάρη). Η βεβαίωσις αυτή, γινόμενη εις τας Αθήνας το 1933, καθ' ην στιγμήν εκδηλούται αλλού αγρία και απεγνωσμένη η αντίδρασις του Ακαδημαϊσμού, αποτελεί μίαν συμφωνίαν την οποίαν η Ελλάς συνάπτει με την αύριον. Χάρις εις την χειρονομίαν αυτήν, αι Αθήναι συνεχίζονται, η Ελλάς ξαναζεί». Μακάρι να μπορούσαμε να επαναλάβουμε και πάλι τα ίδια λόγια. Αλλά και πάλι... ποιος ξέρει; Ίσως...

Σημειώσεις

1. Έργα, τχ. 52, Ιούλιος 1927.
2. Καθημερινή, Επτά Ημέρες, 22 Νοεμβρίου 1998.
3. Έργα, τχ. 49, Αύγουστος 1927.
4. Έργα, τχ. 5, Αύγουστος 1925.
5. Έργα, τχ. 39, Ιανουάριος 1927· τχ. 41, Φεβρουάριος 1927· τχ. 38, Δεκέμβριος 1926· τχ. 8, Σεπτέμβριος 1925.
6. Έργα, τχ. 43, Απρίλιος 1927· τχ. 54, Αύγουστος 1927.
7. Έργα, τχ. 41, Φεβρουάριος 1927· τχ. 38, Δεκέμβριος 1926.
8. Έργα, τχ. 78, Αύγουστος 1928.
9. Έργα, τχ. 96, Μάιος 1939.
10. Έργα, τχ. 53, 15 Αυγούστου 1927.
11. Έργα, τχ. 55, 15 Σεπτεμβρίου 1927.
12. Έργα, τχ. 77, Αύγουστος 1928.
13. Έργα, τχ. 34, 1926.
14. Έργα, τχ. 83, Νοέμβριος 1928· τχ. 77, Αύγουστος 1928.
15. Έργα, τχ. 43, Αύγουστος 1927.
16. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 2, 25 Ιουνίου 1932.
17. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 5, 1 Μαρτίου 1932.
18. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 6, 15 Μαρτίου 1932.
19. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 9, 1 Μαΐου 1932.
20. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 7, 1 Απριλίου 1932· τχ. 9, 15 Μαΐου 1932· τχ. 11, 15 Ιουνίου 1932· τχ. 22, 15 Νοεμβρίου 1932.
21. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 6, 15 Μαρτίου 1932.
22. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 25, 1 Ιανουαρίου 1933.
23. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 37, 1 Ιουλίου 1933· 1 Ιανουαρίου 1939, 15 Ιουνίου 1940.
24. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 79-80-81, 1 Απριλίου 1935.
25. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 79-80-81, 1 Απριλίου 1935.
26. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 70-71, 15 Νοεμβρίου 1934.
27. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 70-71, 15 Νοεμβρίου 1934.
28. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 58, 15 Μαΐου 1934.
29. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 78, 15 Μαρτίου 1935.
30. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 23-24, Δεκέμβριος 1932.
31. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 39, 1 Αυγούστου 1933.
32. Τεχνικά Χρονικά, Ιούνιος 1940.
33. Τεχνικά Χρονικά, Ιούνιος 1939, Νοέμβριος 1939.
34. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 151, 1938.
35. Τεχνικά Χρονικά, 15 Φεβρουαρίου 1939.
36. Τεχνικά Χρονικά, 1938.
37. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 35, 1 Ιουνίου 1933.
38. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 124, Φεβρουάριος 1937.
39. Τεχνικά Χρονικά, 15 Μαΐου 1939.
40. Τεχνικά Χρονικά, 15 Φεβρουαρίου 1939.
41. Τεχνικά Χρονικά, τχ. 44-45-46, 15 Οκτωβρίου-15 Νοεμβρίου 1933.

ΟΙ ΧΩΡΟΙ ΤΩΝ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ

• Θάλεια Χαραλαμπίδου • αρχιτέκτων, καθηγήτρια εφαρμογών Τ.Ε.Ι. Αθήνας

Ο σιδηρόδρομος, από τα πανηγυρικά του εγκαίρια, τον Φεβρουάριο του 1869, ως ατμοκίνητου, μέχρι την έναρξη της ηλεκτροκίνησής του, το 1904, και από τότε μέχρι τις μέρες μας, συνδέθηκε με όλες τις κύριες εθνικές εξελίξεις του τόπου μας, διαδραματίζοντας αποφασιστικό ρόλο στις κοινωνικοοικονομικές και πολιτισμικές διαμορφώσεις του. Τα τελευταία χρόνια, υπέστη μεγάλες απώλειες εμπορευματικού και επιβατικού έργου, που οφείλονται στον οξύ ανταγωνισμό των οδικών μέσων και στην ανεπάρκεια της σιδηροδρομικής υποδομής, της οποίας βασική προϋπόθεση είναι οι κατάλληλα διαμορφωμένοι σταθμοί των επιβατών και η βελτίωση της προσπελασιμότητάς τους. Με την πεποίθηση ότι είναι διαβρωτικό και ισοπεδωτικό να μας απασχολεί μόνον ο προορισμός και όχι η διαδρομή και οι στάσεις, υποστηρίζουμε τη θέση ότι η ολοκλήρωση, ο εκσυγχρονισμός του σιδηροδρομικού δικτύου και οι βελτιώσεις των σιδηροδρομικών σταθμών είναι πολύ σημαντικά ζητήματα, σε επίπεδο εθνικό. Ο προβληματισμός που αφορά στο μέλλον των σιδηροδρομικών σταθμών, είναι ένα ζήτημα που απασχολεί τις αρμόδιες υπηρεσίες, και, εκτός από τη διάθεση εκσυγχρονισμού, υπάρχει και μια διάθεση για μεγαλύτερη αξιοποίηση της ευρύτερης πε-

ριοχής τους και ανάδειξη των κτιρίων που παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον.

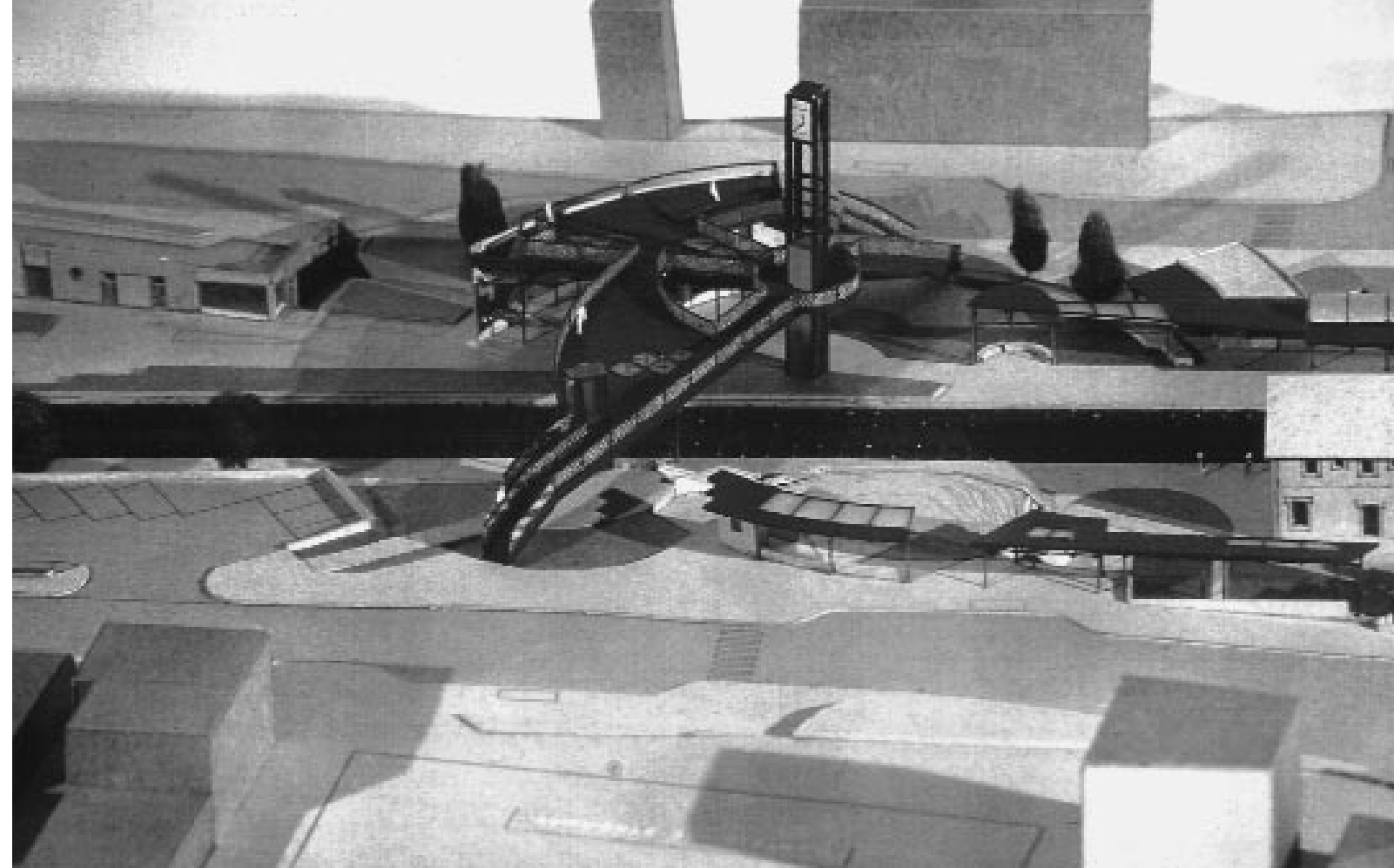
Η λειτουργία του σιδηροδρόμου αποτελεί καθοριστικό παράγοντα βιώσιμης ανάπτυξης της πόλης και αντιμετώπισης της κρίσης του αστικού περιβάλλοντος, ενώ οι σταθμοί, χώροι πολυλειτουργικοί και ευέλικτοι, μπορούν να δραστηριοποιηθούν και να ξαναζωτανέψουν σε άμεσο και συνεχή διάλογο, αφ' ενός με τη γύρω περιοχή και αφ' ετέρου με άλλους σταθμούς της ίδιας γραμμής, σ' έναν πολιτισμικό άξονα επικοινωνίας, ψυχαγωγίας, πληροφόρησης, ατομικής και ομαδικής έκφρασης. Άλλωστε, είναι καταγραμμένη η ανάγκη του ανθρώπου να εκφράζει και να ανακαλύπτει στον τόπο του αξίες και αρχές, οι οποίες δρομολογούν την ολοκλήρωσή του, γεγονός που μας παραπέμπει στην ελληνική αρχαιότητα, όπου ήταν τρόπος ζωής η συνάντηση και η επικοινωνία στο τόπο της αγοράς, όταν, μέσα από συζητήσεις και αγορεύσεις των πολιτών, αναπτυσσόταν το πνεύμα.

Με την πεποίθηση πως τα όνειρα μπορούν να γίνουν πραγματικότητα και ο χώρος να μετατραπεί σε τοπίο όπου όχι μόνο θα μετέχουν όλες οι αισθήσεις, αλλά και το συναίσθημα και η λογική (Ι. Στεφάνου, 1970), οι Θάλεια Χαραλαμπίδου και Ιφιγένεια Κοσμετάτου, αρχιτέκτονες μηχανικοί που ζουν και εργάζονται στην Αθήνα, επιχείρησαν πρόταση παρέμβασης στην περιοχή του σταθμού του Αγίου Στεφάνου.

Η Μελέτη συμμετέσχε στο διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό ιδεών που διοργάνωσε η Διεθνής Ένωση Αρχιτεκτόνων (UIA) με θέμα «Χώροι Επικοινωνίας» και βραβεύτηκε με έπαινο.

Ως περιοχή μελέτης, επιλέχθηκε ο Σιδηροδρομικός Σταθμός Αγ.Στεφάνου, στην προαστιακή γραμμή Αθήνας-Χαλκίδας, που βρίσκεται στην «καρδιά» του οικισμού και ασκεί σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής των βορειοανατολικών προαστίων της Αθήνας. Η πρόταση αναφέρεται σε μια έκταση 17 στρεμμάτων, που διασχίζεται από τη σιδηροδρομική γραμμή και περιλαμβάνει μια ομάδα υπαρχόντων (από το 1905) κτιρίων που υπολειπούν.

Εντοπίστηκαν και διερευνήθηκαν προβλήματα κίνησης πεζών και αυτοκινήτων, λειτουργίας των υφισταμένων κτιρίων, του υπαίθριου χώρου και του σιδηροδρόμου, η επίλυση των οποίων θα βοηθούσε στην υλοποίηση του στόχου.

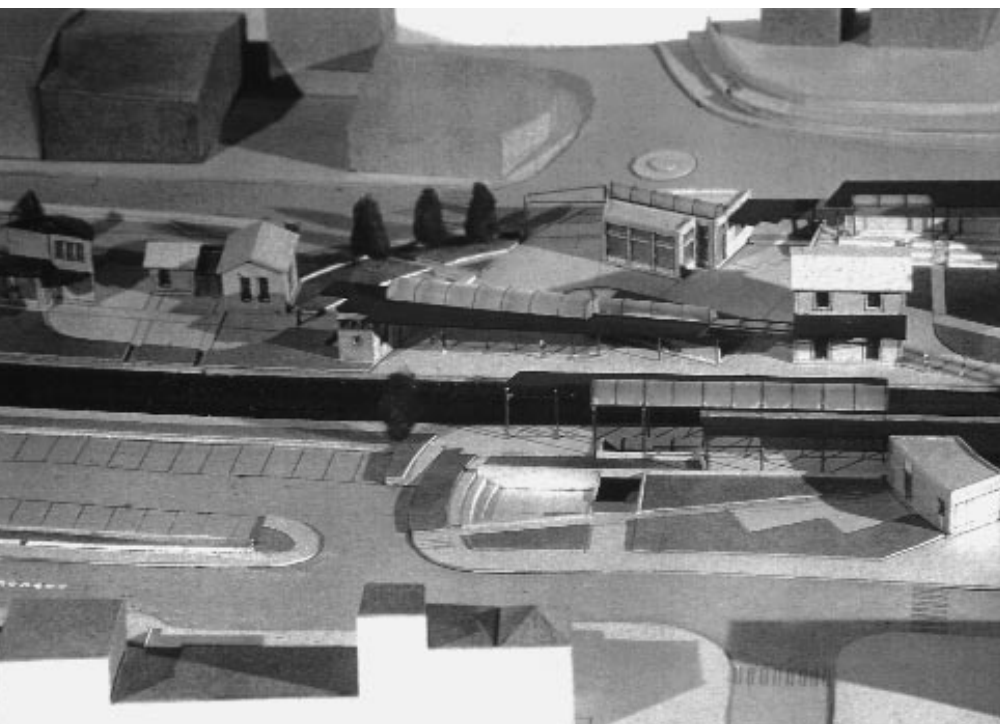
Κεντρική ιδέα του σχεδιασμού υπήρξε αφ' ενός η διατήρηση των παραδοσιακών κτιρίων που παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον και συνδέονται με τη λειτουργία, την ιστορία και την έννοια του σταθμού, και αφ' ετέρου η ένταξη κατασκευών με νέες φόρμες και υλικά, που να έχουν χαλαρότερη σχέση με το επίπεδο εδάφους, με διάθεση να το διαπερνούν, συνυφασμένες με την έννοια του τρένου.

Επιδίωξη της σύνθεσης ήταν ο διάλογος κλειστών και υπαίθριων χώρων, παλαιών και νέων κατασκευών, οι οποίες διατηρούν το χαρακτήρα και την προσωπικότητά τους, και, ως μονάδες, υπακούουν στην ολική σύνθεση, οργανωμένες πάνω σε νοητούς άξονες και κυκλικές χαράξεις.

Η πρόταση δίνει λύσεις για τη βελτίωση της λειτουργίας του σιδηροδρομικού σταθμού, εξασφαλίζοντας χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων και μοτοποδηλάτων, στεγάστρα, αποβάθρες, υπόγειες διαβάσεις πεζών και αυτοκινήτων, υπέργεια πεζογέφυρα, καθώς και την ένταξη νέων χρήσεων σε υπάρχοντα και προτεινόμενα κτίρια, δημιουργώντας χώρους με δυνατότητες προσωπικής ανάτασης και ανθρωπίνων επαφών, μέσα από ατομικές και ομαδικές δραστηριότητες, όπως: κέντρο ενημέρωσης και πληροφόρησης για το τρένο (με αίθουσα πολλαπλών χρήσεων για Εκθέσεις, προβολές, συζητήσεις, σεμινάρια κ.λπ.), Βιβλιοθήκη, εργαστήριο κατα-

σκευών, καφενείο, καταστήματα, αναψυκτήριο, περίπτερο, παιδική χαρά, υπαίθριους χώρους για καλλιτεχνικά δρώμενα (μουσική, ζωγραφική, χορός κ.λπ.)

Μορφές και σχήματα από την κατασκευαστική-μηχανική λειτουργία τού τρένου και άλλων ειδικών κατασκευών επηρέασαν τις επιμέρους μορφές της σύνθεσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, από λειτουργική και αισθητική άποψη, δόθηκε στην επεξεργασία των στεγάστρων και της γέφυρας, η μορφή της οποίας συμμετέχει σημαντικά στη σύνθεση. Η διάρθρωσή της σε πλατώματα εξασφαλίζει, εκτός από τη γρήγορη και άνετη διέλευση των πεζών, και τη δυνατότητα στάσης για ψυχαγωγικές δραστηριότητες (προβολή ταινιών, συζητήσεις κ.λπ.) Παράλληλα, κατακόρυφη σύνδεση (σκάλα, ανελκυστήρας) οδηγεί στο επίπεδο εδάφους, δίνοντας δυνατότητα πρόσβασης σε όλα τα τμήματα του σταθμού –εκατέρωθεν των γραμμών– και συμμετοχής στα δρώμενα με ασφάλεια, άνεση και αισθητική απόλαυση. Επιδίωξη της μελέτης ήταν μια δυναμική αναβάθμιση των χώρων τού σταθμού και η δημιουργία ενός πόλου έλξης για όλες τις κοινωνικές ομάδες και ιδιαίτερα τους νέους, σ' έναν τόπο με τη δική του φυσιογνωμία, η οποία αφορά στη μοναδικότητα, την ταυτότητα και τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΕ ΤΙΜΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ

• Νίκος Γάκης, Νίκος Μαρτίνος • αρχιτέκτονες

Κινδυνεύουμε ίσως να γίνουμε γραφικοί από την άποψη ότι προτιθέμεθα να εκφράσουμε απόψεις που μπορεί να έχουν διατυπωθεί ξανά.

Όμως, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τα προβλήματα που θίγουμε έχουν ρίζες βαθιές, έχουν απασχολήσει κατά πολύ μεγάλο διάστημα τον κλάδο μας και παραμένουν άλυτα ακόμα και τώρα. Αφορμή ήταν η συμμετοχή μας, μιας ομάδας συναδέλφων (πρώην συμφοιτητών) στο διαγωνισμό της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων, σχετικά με την ανάπλαση της Πλατείας Συντάγματος.

Οι προβληματισμοί και οι ανησυχίες που είχαμε παίρνοντας μέρος στο διαγωνισμό, ήταν πολλοί και ποικίλης φύσης. Ξεκινώντας μια προσπάθεια για ανασύνταξη των απόψεων αυτών, αποφασίσαμε ότι η συμμετοχή μας στο διαγωνισμό έπρεπε να έχει ένα διαφορετικό στίγμα, και θελήσαμε να διατυπώσουμε μέσα από μια αρχιτεκτονική διαδικασία τους όποιους προβληματισμούς, μη αφήνοντας σχετικά με το ότι η προσπάθεια ενός αρχιτέκτονα να εκφράσει οράματα και στόχους για ένα καλύτερο μέλλον, στην ουσία δεν είναι παρά μια κατάθεση ψυχής.

Ο αρχικός ενθουσιασμός της συμμετοχής σ' έναν τόσο σημαντικό –κατά την γνώμη μας– διαγωνισμό, μετατράπηκε σε έντονο προβληματισμό όσον αφορά μερικά σημαντικά θέματα:

1. Τη γενική διαδικασία –διαφάνεια– των διαγωνισμών, μελετών και αναθέσεων μελετών, χωρίς να θέλουμε ν' αμφισβητήσουμε, βέβαια, τη διαδικασία και το αποτέλεσμα.
2. Την αντίδρασή μας σε στερεότυπα και αναφορές σχεδιασμού, όπως και την «οριοθέτηση» της σκέψης στον συγκεκριμένο διαγωνισμό μέσα από το πλαίσιο της προκήρυξης (βλ. Σχετική προκήρυξη της ΕΑΧΑ).

Υποψιαστήκαμε ότι –χωρίς να θέλουμε να μειώσουμε την προσπάθεια της ΕΑΧΑ– πρόκειται για μια ακόμα διαδικασία που πρέπει να γίνει γιατί πρέπει να δείξουμε ότι κάνουμε έργα.

Συμφωνήσαμε ότι δεν θα μας κάλυπτε μια «εικαστική» παρέμβαση, ούτε μια θεώρηση αποσπασματικού και «ζωγραφικού» χαρακτήρα στο συγκεκριμένο θέμα, μιας και κάτι τέτοιο μας φέρνει αντιμέτωπους με τη φιλοσοφία της αρχιτεκτονικής. Επίσης, μας φαινόταν σαν να θέλαμε ν' αποδείξουμε

ότι αρχιτεκτονική παρέμβαση δεν είναι παρά ένα «καταναλωτικό αγαθό» που πρέπει κανείς να το χαρεί γρήγορα και στο πόδι, και μετά ν' αλλάξει γιατί το βαρέθηκε (αφού δεν αποπνέει την αλήθεια) ή γιατί το πέρασμα σε μian άλλη «εποχή» απαιτεί κάτι το διαφορετικό που μπορεί να είναι του γούστου· οπότε, έρχεται και παρέρχεται. Σίγουρα, όμως, από την άλλη, δεν είχαμε σκοπό να καταφύγουμε σ' ένα σχεδιασμό «μνημειακού» αποκλειστικά χαρακτήρα. (Παρθενώνας, μία φορά γίνονται.)

Έτσι, λοιπόν, μέσα από τις σκέψεις αυτές, που διόλου δεν θεωρούμε ότι δεν μπορούννα αμφισβητηθούν από κάποιους (δεν πιστεύουμε στην απολυτότητα των πραγμάτων, γιατί τότε δεν θα έπρεπε να θεωρούμε τους εαυτούς μας αρχιτέκτονες), θέλουμε να δείξουμε την αντίθεσή μας σε μια πραγματικότητα· μια πραγματικότητα που διακατέχει την κοινωνία μας και που, μερικές φορές, τα θεσμικά όργανά της αδρανούν, μη αφήνοντας τους αρχιτέκτονες να εκφράσουν αυτό που μπορούν και πρέπει, και προφασίζονται «αστείες» και «στιγνές» δικαιολογίες όπως το οικονομικό κόστος (σκορπώντας βέβαια από δω κι από κει κι όπως αυτοί νομίζουν) ή πολιτικές αντιπαραθέσεις, μιας και το αποτέλεσμα ενός διαγωνισμού και ενός σχεδιαστικού αποτελέσματος όλοι μπορεί με την ίδια ευκολία να το κρίνουν. Δεν τους ενδιαφέρει πραγματικά η ουσία, αλλά να κόψουν κάποια κορδέλα που θα εγκαινιάσει το νέο «δημιούργημα», και τότε, περιχάρεις και με τα φώτα στραμμένα επάνω τους, οικειοποιούνται τους κόπους και τα ξενύχτια κάποιων από εμάς (το μόνο σίγουρο είναι ότι εμάς, και να ξενυχτήσουμε πάνω από ένα σχεδιαστήριο διόλου δεν μας ενοχλεί, μια και πρόκειται για μια κατάθεση ψυχής), ξεχνώντας ή αγνοώντας ότι οι αρχιτέκτονες είναι εξίσου σημαντικοί σε μια δημοκρατία με τους πολιτικούς.

Και μιλάμε για θεσμικά όργανα που εξισώνουν χωρίς λογισμό αρχιτέκτονες, μηχανικούς και κάθε είδους –«ικούς», ακόμα και διακοσμητές (Παναθηναϊκό Στάδιο), αλλά και όποιον μπορεί να κρατήσει ένα μολύβι στο χέρι του και ξεδιάντροπα– αλλά και χωρίς οίκτο, μα και χωρίς γνώση – να τραβήξει γραμμές, έχοντας την απαίτηση, μα και το δικαίωμα που του δίνουν κάποιοι, να υλοποιήσει αυτό που τόσο γρήγορα και πρόχειρα «ζωγρά-

φισε», πιστεύοντας ότι «αρχιτεκτονεί»· γιατί νομίζει ότι η αρχιτεκτονική είναι ένα παζλ εικόνων, και αρχιτεκτονικό στοιχείο κάτι που μπορεί να προσθαφαιρεθεί χωρίς «λογισμό», οτιδήποτε ξεπατικώνει από οποιοδήποτε περιодικό που πέφτει στα χέρια του, πιστεύοντας ότι μια κορνίζα σ' ένα παράθυρο ή μια στέγη κάπως «παράξενη και αρχιτεκτονική», όπως την αποκαλεί, μπορεί να λύσει προβλήματα αρχιτεκτονικής. Και το μολύβι γίνεται στα χέρια τους φονικό εργαλείο, κι ακόμα χειρότερα, η πολιτεία τους δίνει το δικαίωμα να υλοποιήσουν τις «απατηλές ψευδαισθήσεις τους»· κάνοντας τόσο προκλητικά τη δουλειά μας, χωρίς εμείς να ζητάμε να κάνουμε τη δουλειά τους, κι έτσι κατασκευάζονται κτίρια και πόλεις για να έρθουμε όλοι μετά –κι αυτοί οι ίδιοι– να συμφωνήσουμε για την κατάντια του περιβάλλοντος που βιώνουμε. Και στέκουν οι αδαείς και θαυμάζουν αυτό που έφτιαξαν, και καμαρώνουν γιατί «φούσκωσε» η τσέπη τους, χωρίς ν' αντιλαμβάνονται το ξεφούσκωμα της ψυχής τους. Και στέκει η πολιτεία να καμαρώσει το κατόρθωμά της, και μετά βάζει εμάς να διορθώσουμε αυτά που εκείνοι έφτιαξαν, να κάνουμε διαγωνισμούς βαδίζοντας στη λογική που θέλουν αυτοί, περιορίζοντάς μας –εμμέσως πλην σαφώς– σε εικαστικές παρεμβάσεις, ζωγραφίζοντας όψεις και παίρνοντας ένα μολύβι ηλεκτρονικό ή μη να βάσουμε τα κτίρια, λες και πρόκειται για μια παρέμβαση που σκοπό έχει να ξεκουράσει το μάτι και να κοιμίσει την ψυχή, γιατί δεν συμφέρε να είναι ξύπνια και ζωντανή. Τελικά, δημιουργούν ψευδόμενηφα και απατηλά αυτό που δεν ξέρουν να κάνουν, με τα σκηνογραφημένα κτίσματα που τόσο άδεια είναι και τόσο ξένα μοιάζουν, θεωρώντας ότι τα καταφέρνουν καλύτερα κι από μας.

Αλλά πώς να μην το κάνουν τόσο εύκολα και εκνευριστικά, αφού η σημερινή κοινωνία έχει ισοπεδώσει αξίες και προτεραιότητες; Το φαινόμενο όμως αυτό είναι γενικό και καθημερινό, και αποτελεί ίδιον της σημερινής κοινωνίας μας. Αναφερόμαστε στην προχειρότητα με την οποία αντιμετωπίζονται σήμερα τα όποιες μορφής έργα που πρόκειται να γίνουν. Για να έρθει μετά η πολιτεία και τόσο «ξεδιάντροπα» και απλά ν' αμφισβητήσει το αποτέλεσμα ενός διαγωνισμού που προκήρυξε και μας κάλεσε να λάβουμε μέρος –μόνον εμάς, όμως– με σκοπό να διορθώσουμε αυτά που εκείνοι έφτιαξαν.

Αυτά αποτελούν μian ανάλυση προβληματικών που –κατά τη γνώμη μας– αποτελούν τελικά τροχοπέδη στο δικαίωμά μας να δημιουργούμε, και αφαιρούν την ελπίδα. Είναι δικαίωμά μας και οφειλή που η πολιτεία τόσο έντεχνα μας αφαιρεί, και μας εντάσσει, «χωρίς περίσκεψιν, χωρίς αιδώ», σ' ένα μεγάλο καζάνι γιατί έτσι συμφέ-

ρει κάποιους που τελικά, ίσως μέσα απ' αυτή τη διαδικασία – πολιτική ή όχι δεν μπορούμε ακόμα να έχουμε τη θέση που μας αρμόζει και ίσως γιατί πολλές φορές τα αποτελέσματα των διαγωνισμών και γενικά των προσπαθειών που καταβάλλουμε, κρίνονται με τέτοιο, τρόπο που τα βραβεία μένουν βραβεία και όχι προτάσεις που πρέπει να υλοποιηθούν. Και μιλάμε για διαδικασίες, τελικά, που θα πρέπει να διδάσκουν αξίες και όχι να παράγουν αγνούς οραματισμούς και προσπάθειες. Και δεν καταλαβαίνουμε γιατί δεν υπάρχει «αξιοκρατικά» ένας διαχωρισμός θέσεων όσον αφορά στους κλάδους των μηχανικών, και όλοι κάνουμε τη δουλειά όλων, δίχως να καταλαβαίνουμε ότι και εμείς συμβάλλουμε σ' αυτή την κατάσταση που στόχο έχει να ισοπεδώσει αξίες –γιατί έτσι συμφέρε κάποιους–, με κύρια θύματα τη ράτσα μας (αρχιτέκτονες), γιατί εμείς, και πιο ελεύθερη σκέψη διαθέτουμε και πιο υποχωρητικοί γινόμαστε και δικαιώματα παρέχουμε, αφού το μόνο που ζητάμε, είναι να κάνουμε την δουλειά μας και τίποτα παραπάνω. (Αλλά και λιγότερο στο ΤΕΕ είμαστε!)

Δεν πρέπει όμως να παραβλέψουμε και τη δική μας ευθύνη, όχι γιατί κατέχουμε κάποιο συγκεκριμένο θεσμικό πόστο, έτσι ώστε να μπορούμε να αποτρέψουμε ατασθαλίες ψυχής, και το μόνο τελικά που κάνουμε είναι να διαμαρτυρόμαστε μέσα από γραπτές και μη καταγγελίες, αλλά γιατί, με τη δική μας Αρχιτεκτονική, επιτρέπουμε σ' όλους αυτούς να αντιγράψουν, κlonώντας τους τη ζωή «εύκολη». Κι εμείς, μόνο αλήθειες δεν κατασκευάζουμε, ούτε αλήθειες προωθούμε, αλλά, συνεπαρμένοι από μια πλασματική εξέλιξη των καιρών που ονομάζεται «μεταμοντερνισμός», έχουμε καταφέρει –γιατί είναι εύκολο– να σταθούμε όρθιοι σε μια κοινωνία και να θεωρήσουμε τους εαυτούς μας πετυχημένους –αφού τέτοια είναι τα πρότυπα των καιρών–, ασκώντας την αρχιτεκτονική που εύκολα αντιγράφεται και βιάζεται, αφού πίσω από μια «όμορφη όψη», έτσι όπως τη σκηνοθετεί η «Μεταμοντέρνα» Αρχιτεκτονική, υπάρχει μια όμορφη φαινομενικότητα.

Κι έτσι, από τη μια όλοι αυτοί που ο Α. Κωνσταντινίδης αποκαλεί «αμαρτωλούς και κλέφτες της αρχιτεκτονικής», καταφεύγουν σε επιδέξια τεχνάσματα για να συντηρήσουν όχι μόνο την στέπη τους, αλλά και μια φιλοσοφία που δεν έχει κανέναν πραγματικό λογισμό, αλλά κι ούτε σε όνειρο δίνουν το δικαίωμα σ' όλους αυτούς που κάνουν την δουλειά μας, να συντηρούνται και να δημιουργούν χωρίς φόβο και πάθος (μα και «χωρίς περίσκεψιν, χωρίς αιδώ»), μιας και ξέρουν πως «εν αγνοία μας» τους διδάσκουμε και τους προτρέπουμε να μας ανταγωνίζονται. Απ' την άλλη, κι αυτά που φτιάχνουμε

εμείς, δεν είναι παρά μια διακόσμηση που είναι της μόδας, και κρατάνε όσο μπορεί να είναι «φαγώσιμα», σύμφωνα με τις ορέξεις και τις διαθέσεις μιας καταναλωτικής κοινωνίας γιατί συνθέτουμε κι εμείς τα δικά μας αστοχήματα, που δεν είναι άλλο από ένα ξεπατίκωμα στοιχείων που απλώς μας εντυπωσιάζουν. Δεν ψάχνουμε να δούμε αν αποπνέουν πραγματικότητα, και ούτε με ποιον τρόπο προκύπτουν για να διαπιστώσουμε αν «ταιριάζουν» στη δική μας ιδιοσυγκρασία και στο δικό μας περιβάλλον, και μόνο ως «αρχιτεκτονικά εφευρήματα» μπορούν να κατονομαστούν.

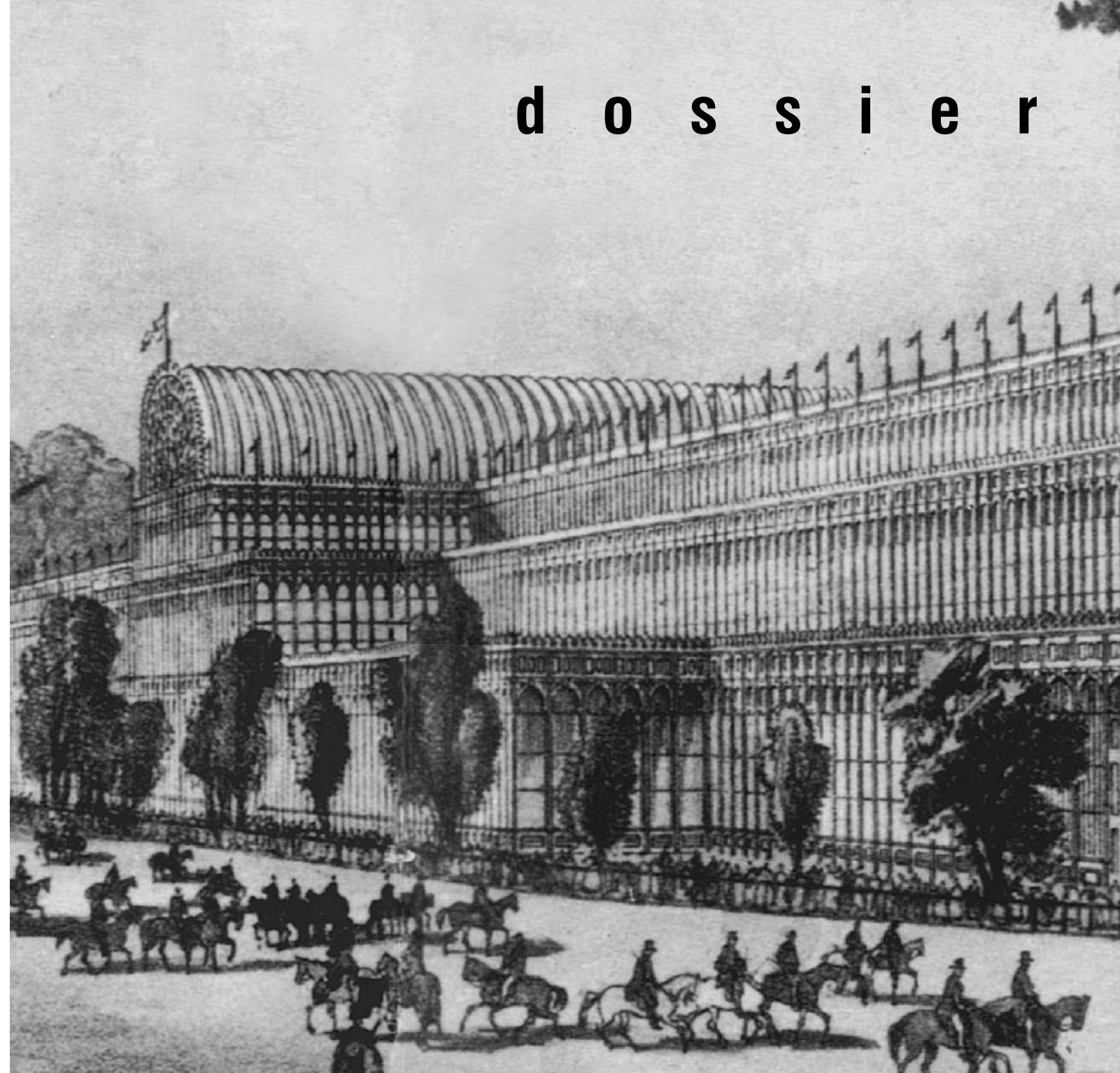
Μα ούτε πολλές φορές σεβόμαστε μίαν από τις παραμέτρους (μια πραγματικότητα) που είναι η λειτουργικότητα σε κάποιο οικοδόμημα, προκειμένου να εξασφαλίσουμε «όμορφες όψεις» οι οποίες μπορεί να εντυπωσιάζουν στιγμιαία αυτόν που τις κοιτάζει απ' έξω, αλλά αυτόν που τις βιώνει από μέσα, τον παιδεύουν και τον ταλαιπωρούν ανελέητα για όλη του τη ζωή. Και προσπαθώντας να συνταιριάξουμε τ' αταίριαστα, ανακαλούμε ή, μάλλον, εφευρίσκουμε λόγια και κείμενα ολόκληρα προκειμένου να στηρίξουμε το αρχιτεκτόνημά μας, χρησιμοποιώντας ονειρικούς παραλογισμούς από όρους όπως: λειτουργικότητα, διαχρονικότητα, προοπτική, και ανατρέχουμε σε πλαστικότητες, ισοροπίες του μέσα και του έξω, ένταξη στο περιβάλλον, γιατί, αν δεν το κάνουμε, ξέρουμε κι εμείς οι ίδιοι ότι από μόνα τους αυτά που φτιάχνουμε δε στέκονται, γιατί είναι ψεύτικα και δεν αποπνέουν αγάπη και ευαισθησία. Και συντηρούμε επιδέξια αυτή τη λογική, δίχως να καταλαβαίνουμε ότι εκτός από το ότι δεν προσφέρουμε τίποτα σημαντικό –ως αρχιτέκτονες– στην κοινωνία, δεν προωθούμε ούτε την αρχιτεκτονική εξέλιξη σωστά συντηρώντας όλους όσους είναι ψεύτικοι και –αργά, αλλά σταθερά– δημιουργούν τον δικό τους υπόκοσμο, ικανό να ποδοπατήσει κάποια στιγμή όλα όσα είναι αληθινά και πραγματικά, προκειμένου να φουσκώσουν τις τσέπες τους.

Και μπαίνουμε στη λογική του εμπορίου, εμπορευόμαστε το μυαλό και την ψυχή μας, και κάνουμε καθ' όλο το χρόνο –ως πρωτοτυπία– εκπώσεις στη δουλειά μας και ρίχνουμε ή ανεβάζουμε τιμές από μελέτες, άδειες κ.λπ., λες και πρόκειται για χρηματιστήριο, όπου, όμως, αντί για νομισματικές μονάδες, «χτυπιούνται» ηθικές αξίες και αλήθειες. Και μας μπερδεύουν με όλους και με όλα, και στις αγγελίες ζητούν αρχιτέκτονα ή σχεδιαστή, λες και πρόκειται για το ίδιο πράγμα, κι ο κόσμος, ο απλός κόσμος, ο μελλοντικός πελάτης, αυτός που ζητά κάτι καλύτερο, αυτός που έχει δικαίωμα να πραγματοποιήσει το όνειρό του, να φτιάξει

ένα σπίτι να μείνει μέσα, κι όχι να το κοιτά απ' έξω, αυτός που θέλει να περιπλανάται και ν' αφήνεται στον δικό του χώρο, δίχως να βιάζεται η οπτική του και η ελευθερία του από άστοχες, υπερβολικές και αλόγιστες παρεμβάσεις, δίχως να αναγκάζεται να ξετυλίγει τον δικό του μίτο για να φτάσει στον επόμενο χώρο του σπιτιού του, αυτός που έχει δικαίωμα ν' ανασάνει και να ξεκουράσει το μυαλό του και το κορμί του στον δικό του, προσωπικό χώρο κι όχι να κλειστεί στο δικό του συρτάρι, λες και πρόκειται για καλοδιπλωμένο πουκάμισο, όλος αυτός ο κόσμος, λοιπόν, δεν ξέρει τι κάνει τον αρχιτέκτονα να διαφέρει από τους άλλους.

Κι εδώ η πολιτεία δεν διαχώρισε θέσεις και πράγματα, δεν έδωσε την πρέπουσα σημασία, δεν δίνει το δικαίωμα σ' αυτόν τον άνθρωπο να επιλέξει ανάμεσα στον καλό ή στον κακό αρχιτέκτονα (αλλά τον ρίχνει μέσα στο «χρηματιστήριο του τεχνικού κόσμου» ν' αγοράσει μετοχές δίχως γνώση), και αναγκάζεται πολλές φορές να επιλέξει τον πιο «φθηνό» μηχανικό γενικώς, λες και θα ήταν τόσο δύσκολο, κάθε μελέτη που θα κατετίθετο σε οποιαδήποτε πολεοδομική αρχή, να απαρτιζόταν από διαφορετικές σφραγίδες όλων αυτών που θα έπρεπε να μελετήσουν το ρημάδι το έργο, ο καθένας με την ειδικότητά του. Επειδή, όμως, η αρχιτεκτονική μελέτη και μεγαλύτερη αμοιβή προϋποθέτει και «εύκολη» θεωρείται απ' όλους αυτούς που κρατούν ένα μολύβι στα χέρια τους –και που το μολύβι γίνεται στα χέρια τους φονικό εργαλείο–, έτσι, λοιπόν, όλοι μελετούν όλα, κι απ' όλα, μέχρι να εξωτερικευτεί η εξωφρενική εσωστρέφεια που και ο «πτωχός» –γιατί και πτωχός θα έχει γίνει πλέον– πελάτης να επιλέξει τον αρχιτέκτονα που θα διορθώσει ό,τι οι άλλοι έφτιαξαν «χωρίς περίσκεψιν, χωρίς αιδώ». Όλα αυτά, όμως, δεν συμφέρουν κάποιους και σίγουρα εκείνους που θα έπρεπε να ανταγωνιστούν επί ίσοις όροις κάποιους άλλους που αγαπούν αυτό που κάνουν και που μοχθούν πολύ περισσότερο απ' αυτούς, δίχως να ζητούν να κάνουν τη δική τους δουλειά.

Ίσως η απειρία μας δεν επιτρέπει να κατηγορούμε κάποιους, όμως αυτές οι σκέψεις δεν είναι παρά μια κατάθεση ψυχής, μια κατάθεση προβλημάτων που γίνονται από νωρίς αντιληπτά και που τροχοπέδη σ' οποιαδήποτε προσπάθεια για την καλύτερευση –πρώτα απ' όλα, του εαυτού μας. Μήπως, όμως, η ενηλικίωση έρχεται όπως το ναυάγιο;

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΩΝ ΓΥΑΛΙΝΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

Η ημερίδα του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων με θέμα «**Αρχιτεκτονική των Γυάλινων Κτιρίων**» πραγματοποιήθηκε την Τρίτη 9 Μαρτίου 1999 στην Αίθουσα Τελετών του κτιρίου Αβέρωφ στο ΕΜΠ, με μεγάλη προσέλευση συναδέλφων και κυρίως νέων, με το παρακάτω πρόγραμμα:

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

15:45	Προσέλευση
16:00	Έναρξη, Προεδρείο: Α. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, Γ. ΖΕΡΒΟΣ, Κ. ΜΠΑΡΔΑΚΗΣ
16:00-16:05	Χαιρετισμός Προέδρου ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων Α. ΓΑΒΑΛΑ
16:10-18:30	Εισηγήσεις
16:05-16:15	ΒΑΣ. ΠΕΤΡΙΔΟΥ: «Κτίρια με μέταλλο και γυαλί: αναζητήσεις αρχιτεκτονικής διαφάνειας»
16:15-16:30	ΑΛ. ΤΟΜΠΑΖΗΣ: «Γυάλινα Κτίρια, ναι αλλά πώς; Έργα του γραφείου μελετών Α. Ν. Τομπάζη»
16:30-16:45	ΑΛ. ΤΡΙΠΟΔΑΚΗΣ: «Τα Γυάλινα Κτίρια και η πόλη»
16:45-17:00	ΑΙΚ. ΒΕΝ-ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ: «Η χρήση του γυαλιού στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό»
17:00-17:15	Μ. ΣΙΔΕΡΗΣ (SCHUSO): «Στατικές και κατασκευαστικές απαιτήσεις: τεχνικές προδιαγραφές, αεροπερατότητα, υδατοστεγανότητα, θερμομόνωση, ηχομόνωση»
17:15-17:30	Β. ΓΑΡΥΦΑΛΛΟΥ: «Επιστρώσεις σε υαλοπετάσματα»
17:30-17:45	Κ. ΚΟΤΑΛΑΚΙΔΗΣ: «Μη γραμμική στατική μελέτη υαλοπινάκων σημειακά στηριγμένων σε ανεμοπίεση»
17:45-18:00	Ε. ΛΑΖΑΡΗ, Ε. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ (Κ.Α.Π.Ε.): «Η αναγκαιότητα της ενεργειακής προσέγγισης στα Γυάλινα Κτίρια»
18:00-18:15	Δρ Α. ΤΣΑΓΚΡΑΣΟΥΛΗΣ (ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ): «Φυσικός φωτισμός σε Γυάλινα Κτίρια - Καινοτομικά συστήματα»
18:15-18:30	Δρ Γ. ΦΑΤΣΕΑΣ: «Ο φωτισμός των Γυάλινων Κτιρίων»
18:30-19:00	Διάλειμμα - Μπουφές
19:00-21:30	Στρογγυλό Τραπέζι - Παρεμβάσεις Συντονιστής: Πρόεδρος ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ Α. ΓΑΒΑΛΑΣ Ι. ΒΙΚΕΛΑΣ, Μ. ΣΟΥΒΑΤΖΙΔΗΣ, Θ. ΤΙΜΑΓΕΝΗΣ, Ν. ΦΙΝΤΙΚΑΚΗΣ, Ν. ΧΟΛΕΒΑΣ

Η Οργανωτική Επιτροπή
ΣΤ. ΓΟΥΛΑ, Α. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, Γ. ΖΕΡΒΟΣ, Κ. ΜΠΑΡΔΑΚΗΣ, Ν. ΣΙΑΠΚΙΔΗΣ

Η γενική δραστηριότητα του Συλλόγου προκύπτει από τις καταστατικές του υποχρεώσεις που είναι η προώθηση όλων των μορφών συνεργασίας των μελών του για την πρόοδο των αρχιτεκτονικών σπουδών και της αρχιτεκτονικής παιδείας, την καθοδήγηση της αρχιτεκτονικής προς την κατεύθυνση της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών και των κοινωνικών φορέων, και την αποτελεσματική προστασία των γενικών συμφερόντων των αρχιτεκτόνων, με την επίδειξη ενεργού αλληλεγγύης στην επαγγελματική και επιστημονική τους δραστηριότητα στους τομείς της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας, της χωροταξίας και του περιβάλλοντος.

Αναλώνεται επίσης στην προσπάθεια βελτίωσης των νομοσχεδίων για την οικιστική ανάπτυξη της χώρας, του χωροταξικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, καθώς και στην προσπάθεια βελτίωσης παραγωγής του αρχιτεκτονικού έργου. Παράλληλα, εναντιώνεται στο σύστημα μελέτη-κατασκευή, που δυστυχώς, υποβαθμίζει την ποιότητα της αρχιτεκτονικής.

Με την ευκαιρία, θέλουμε να τονίσουμε ότι κλονίζεται η παραδοσιακή αρχιτεκτονική παιδεία με τον αιφνίδιο διπλασιασμό των φοιτητών, αλλά και την εσπευσμένη δημιουργία 3 Αρχιτεκτονικών Σχολών που αποφασίστηκε χωρίς να ερωτηθούν ούτε το ΤΕΕ, ούτε ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ και, ίσως, ούτε και η ίδια πανεπιστημιακή αρχιτεκτονική κοινότητα.

Η απαραίτητη αυτή αναφορά στη δραστηριότητα του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, που εκδηλώνεται με την οργάνωση της ημερίδας για τα γυάλινα κτίρια μας, δίνει την αφορμή να σας ανακοινώσουμε ότι προετοιμάζουμε το 10ο Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο με θέμα «**Η Αρχιτεκτονική και η Ελληνική Πόλη στον 21ο αιώνα**».

(Το κείμενο αυτό εκφωνήθηκε από τον αντιπρόεδρο του ΣΑΔΑΣ κ. Δ. Μαραβέα στην ημερίδα.)

Κτίρια με μέταλλο και γυαλί: αναζητήσεις αρχιτεκτονικής διαφάνειας

της Βασιλικής Πετρίδου, αρχιτέκτονα, ιστορικού αρχιτεκτονικής

Από τα μέσα του 19ου αιώνα, η διαφάνεια και το φως είναι τα σύμβολα της νέας εποχής. Μεταφέρουν τα μηνύματα ενός νέου κόσμου: την απελευθέρωση του ανθρώπου από το βάρος του υλικού, το τέλος του διαχωρισμού ανάμεσα στο μέσα και το έξω, στο διαφανές και το αδιάφανο.

Από τα μεγάλα βιτρό των γοθικών εκκλησιών, στο παλάτι του Κρυστάλλου του Ραχτόν, στις σκεπασμένες επιφάνειες των αγορών και των κτιρίων των πρώτων Διεθνών Εκθέσεων, στα μεγάλα στέγαστρα των Σιδηροδρομικών Σταθμών, στις άπειρες εναλλαγές της μορφής της Art Nouveau, στον ουρανοξύστη του Βερολίνου του Mies van der Rohe (1920-'21), στο κτίριο Johnson Wax του Frank Lloyd Wright (1944), στη Σχολή Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Cambridge του James Stirling (1964), στο κέντρο Pompidou των Ριάνο και Rogers (1972-'77), στο Carré d'Art Norman του Foster (1984), στη Νιμ, στο Ινστιτούτο του Αραβικού Κόσμου στο Παρίσι (1983) και στο Ίδρυμα Cartier (1994) του Jean Nouvel, στην πυραμίδα του Λούβρου του Pei (1984-'89), είναι άπειρα τα παιχνίδια της αρχιτεκτονικής με τη διαφάνεια του γυαλιού, όπου το Landside μετατρέπεται σε Light-side. Από το υλικό περνάμε στην υπερχή του άυλου, από τον φέροντα τοίχο περνάμε στον τοίχο-περίβλημα και, συνεπώς, στην αυτονομία του από τον στατικό οργανισμό ενός κτιρίου, στην επίδειξη του εσωτερικού της αρχιτεκτονικής και στην κυριαρχία της γκρισκιάς μέσα από το γυαλί. Περισσότερο φως και περισσότερη διαφάνεια απαιτείται από τους αρχιτέκτονες του αιώνα μας. «Το φως είναι ένα στοιχείο του αρχιτεκτονικού λεξιλογίου, και η χρησιμοποίησή του δίνει αποτελέσματα που όλο και βελτιώνονται, η χρήση του γίνεται όλο και πιο εύκολη, έχει αυξηθεί κατά πολύ το πεδίο εφαρμογών του και μπορεί να έχει άπειρες τεχνικές υλοποιήσεις. Είναι κρίμα να μην το εκμεταλλευτούμε» έλεγε ο Jean Nouvel σε μια συνέντευξη, το 1991. Σ' αυτόν το διάλογο της αρχιτεκτονικής με το φως εμφανίζεται η διάθεση για μια απομάκρυνση από την υλική υπόσταση της αρχιτεκτονικής: μια διάθεση αποδοχής του άυλου. Μέσα από το υλικό που εγκλωβίζει το φως, το γυαλί, η αρχιτεκτονική αρέσκειται στο παιχνίδι της φυλάκισης της εικόνας του άλλου, επιδιώκοντας να χρησιμοποιήσει το είδωλο του άλλου και όχι τον εαυτό της. Στα μεγάλα γυάλινα κτίρια, η αρχιτεκτονική γίνεται σχεδόν μια διαδιάστατη εικόνα: η τρίτη διάσταση, το βάθος, χάνεται, εκμηδενίζεται μέσα στη διαφάνεια, μέσα στην αντανάκλαση: τα όρια, σχεδόν δεν υπάρχουν. Καθώς τα όρια του αρχιτεκτονικού έργου χάνονται στον ορίζοντα, γίνονται αβέβια, το αρχιτεκτονικό αντικείμενο διαλύεται, διεισδύει στο γύρω περιβάλλον και επιτρέπει σ' αυτό ν' αποτελέσει στοιχείο της ίδιας της αρχιτεκτονικής του. Το μάτι διαπερνά το κτίριο και προεκτείνεται μέσα απ' αυτό, πέρα απ' αυτό, στον αστικό ορίζοντα. Στην προσπάθεια της αρχιτεκτονικής να καθορίσει μια σχέση ανάμεσα στη φύση και το περιβάλλον της, η χρήση του γυαλιού επιτρέπει μια ισορροπία, μια συνέχεια στο χώρο.

Οι αντανάκλασεις του φωτός ξαναγεννούν την αρχιτεκτονική, το τεχνητό φως της μπορεί να της δώσει ξανά την υλική της υπόσταση. Τη νύχτα, καθώς φωτίζεται απ' τα σπλάχνα του, το αρχιτεκτονικό έργο μεταφέρεται στη σφαίρα του φανταστικού, και γίνονται αντιληπτές οι μαγικές του διαστάσεις. «Αρχιτεκτονική που ξαναζεί τη νύχτα» θα μπορούσαμε να ονομάσουμε την αρχιτεκτονική του μετάλλου και του γυαλιού. Η εξαύλωση της αρχιτεκτονικής έχει εναποτεθεί στα χέρια της τεχνολογίας.

Όμως το γυαλί στην αρχιτεκτονική έχει συνδυαστεί κυρίως στα πλαίσια της «Γυάλινης Αλυσίδας» του γερμανικού εξπρεσιονισμού, με την έννοια της κάθαρσης και της ανθρώπινης σωτηρίας. «Η επιφάνεια της Γης θα έπαιρνε μίαν άλλη εικόνα αν το γυαλί αντικαθιστούσε το τούβλο στην αρχιτεκτονική... Θα μπορούσαμε να έχουμε έναν παράδεισο στη Γη, και δε θα υπήρχε καμιά ανάγκη να ψάχνουμε νοσταλγικά γι' άλλους παραδείσους» έγραφε ο Paul Scheerbart στο έργο του Glasarchitektur, το 1914. Από το εργοστάσιο Fagus του Walter Gropius (1911) στο περίπτερο του γυαλιού του Bruno Taut για την Έκθεση του Werkbund, το 1914, με τη μορφή του κρυστάλλου, έως και τη χρησιμοποίησή του από τον Le Corbusier, το γυαλί, σε συνδυασμό με το μέταλλο, κυρίως με το ασάλι, διαπερνά τη «μοντέρνα» αντίληψη της αρχιτεκτονικής που ήθελε να στοχεύει στη βελτίωση των συνθηκών της ζωής του ανθρώπου. Η διαφάνεια της Γυάλινης Αρχιτεκτονικής μπορεί να οδηγήσει σ' έναν νέο πολιτισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όταν οι κάτοικοι και η διεύθυνση της Cité de Refuge του Le Corbusier (1929-33), στο Παρίσι, παραπονέθηκαν για την υπερβολική ζέστη και την έλλειψη του αέρα στους χώρους του κτιρίου, που οφείλονταν στον τεράστιο γυάλινο τοίχο-παραπέτο, στα ελάχιστα ανοίγματα και στην κακή λειτουργία του κλιματισμού, ο αρχιτέκτονας απάντησε ότι έπρεπε ν' αλλάξει η συμπεριφορά των ανθρώπων, ακόμα και η ανάλογη νομοθεσία.

Ένα λεπτό παιχνίδι ισορροπίας ανάμεσα στην αρχιτεκτονική αναζήτηση και στην τεχνολογική και κατασκευαστική γνώση χαρακτηρίζει κάθε κατασκευή από μέταλλο και γυαλί. Την εποχή των πρώτων προσπαθειών του Le Corbusier στο κτίριο της Cité de Refuge, οι δυσκολίες σχετικά με τα φυσικά χαρακτηριστικά του γυαλιού ήταν μεγάλες. Από τότε, η τεχνολογία μπορεί να ικανοποιήσει σχεδόν όλα τα όνειρα και όλες τις απαιτήσεις της αρχιτεκτονικής, κι όταν βρίσκεται μπροστά σε μια κατασκευαστική αδυναμία, απλώς εντατικοποιεί την αναζήτηση επίλυσης του προβλήματος. Από τη δεκαετία του '60, σε συνδυασμό με την εξέλιξη του κλιματισμού και της τεχνολογίας του γυαλιού, τα μεγάλα γυάλινα τοιχοπετάσματα κυριάρχησαν στην αρχιτεκτονική. Οι μεγάλοι γυάλινοι πύργοι που ο Mies είχε σχεδιάσει από το 1919, εμφανίστηκαν στο πανόραμα όλων των μεγαλουπόλεων. Η ενεργειακή κρίση του 1970 αναχαίτισε για λίγο την αλματώδη χρήση του γυαλιού, αλλά έστρεψε τους ερευνητές προς την περαιτέρω εξέλιξη της τεχνολογίας και τη δημιουργία γυάλινων τοιχοπετασμάτων με ενσωματωμένα φίλτρα προστασίας και τη φροντισμένη σχέση του γυαλιού με το περιβάλλον του. Εμφανίστηκαν τα οικολογικά γυαλιά και τα οικολογικά γυάλινα κτίρια.

Σήμερα, τα υλικά και η τεχνολογία μπορούν να υποτάσσονται στη μορφή. Τα διαφορά υλικά επεξεργάζονται και διπλώνονται ανάλογα με τις απαιτήσεις της Αρχιτεκτονικής; Πάνω σε ποιες επιλογές στηρίζεται σήμερα η αρχιτεκτονική; Ποιες είναι οι συνθετικές αρχές που μεταφέρονται στο υλικό; Με δεδομένες τις δυνατότητες της τεχνολογίας, η αναζήτηση και η αμφιβολία μεταφέρονται πια στη σφαίρα της ίδιας της αρχιτεκτονικής σκέψης. Οι λεπτές σχέσεις ανάμεσα στην αρχιτεκτονική αναζήτηση και την υλοποίησή της,

ανάμεσα στο έργο του αρχιτέκτονα και του μηχανικού, εύκολα μπορεί να οδηγήσει σε μίαν αρχιτεκτονική των πολύπλοκων υπολογισμών, όπου η εξέλιξη των ηλεκτρονικών υπολογιστών επιδρά αναμφίβολα στην αρχιτεκτονική σύνθεση.

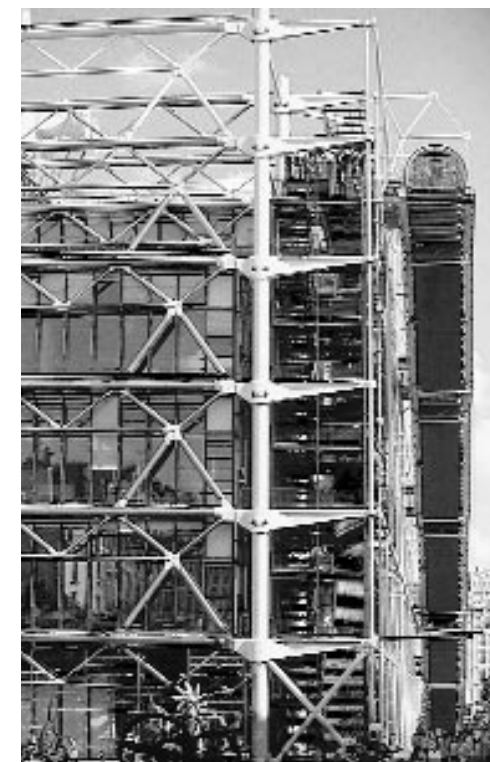
Από την πρώτη εποχή της χρησιμοποίησης του μετάλλου και του γυαλιού στην αρχιτεκτονική, όπου η σιγουριά των υλικών και της τεχνολογίας προπορευόταν της αμφιβολίας της αρχιτεκτονικής (όπως άλλωστε συμβαίνει σχεδόν σε κάθε εποχή μιας τεχνολογικής επανάστασης), περάσαμε σε μια εποχή όπου η τεχνολογία, μπωρώντας ν' απαντήσει σε όλα τα ερωτήματα της αρχιτεκτονικής, θα έπρεπε ν' ακολουθεί τις βεβαιώσεις της αρχιτεκτονικής. Όπως η αρχιτεκτονική εκμεταλλεύτηκε την εξέλιξη της τεχνολογίας, έτσι θα έπρεπε να εκμεταλλευτεί τώρα και η τεχνολογία την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής. Θα έπρεπε να ξεκινά η αρχιτεκτονική από έναν θεωρητικό προβληματισμό, κι αυτός να μεταφέρεται στην ύλη. Όμως μπορούμε να πούμε ότι, στην εποχή της μέγιστης τεχνολογικής διαφάνειας, η αρχιτεκτονική βρίσκεται σε μια εποχή πνευματικής αδιαφάνειας.

Αν το γυαλί και το μέταλλο χρησιμοποιήθηκαν ως στοιχεία ενός τεχνολογικού νεωτερισμού που φιλοδοξούσε να προσφέρει νέες κατευθύνσεις στην αρχιτεκτονική, σήμερα οι απαιτήσεις της αρχιτεκτονικής

περιορίζονται σε νέες τεχνολογικές εφευρέσεις. Όσοι, λοιπόν, τώρα, η αρχιτεκτονική αντιληφθεί τις βαθύτερες αιτίες που τη μετέτρεψαν σ' έναν επίμονο θεατή του άλλου, από ένα μέσο παρουσίασης ενός λόγου, σε μια επιφάνεια αντανάκλασης της εικόνας του άλλου.

Προσοχή απαιτείται στις μετακινήσεις μας στη λεία επιφάνεια του γυαλιού. Αναζητώντας σταθερά σημεία στον αρχιτεκτονικό προβληματισμό, θα πρέπει ν' αποφύγουμε τον κίνδυνο να γλιστρήσουμε πάνω της. Προσοχή εύθραυστον...

σελ.39: Η Γκαλερία Vittorio Emanuele II, 1865-1875, Μιλάνο
πάνω: Η αγορά Les Halles, 1980-1990, Παρίσι
μέση: Το σπίτι του Victor Horta (Βικτόρ Ορτά), 1898, Βρυξέλλες
κάτω: Η πυραμίδα του Λούβρου, του Pei (1984-89), Παρίσι

πάνω: Ίδρυμα Cartier, του Jean Nouvel (1994), Παρίσι
μέση: Σχολή Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Cambridge, του James Stirling (1964)
κάτω: Το Κέντρο Pompidou, των Piano και Rogers (1972-77), Παρίσι

Γυάλινα κτίρια: ναι, αλλά πώς; Έργα της ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΗΣ Α.Ν. Τομπάζη

του Αλέξανδρου Ν. Τομπάζη, αρχιτέκτονα

Μετά την πολύ ποιητική εισαγωγή της κυρίας Πετρίδου, φοβάμαι ότι θα είμαι λίγο πιο δυσάρεστος, και ίσως μερικοί να το περίμεναν αυτό.

Αναμφίβολα το γυαλί είναι ένα καταπληκτικό υλικό, ένα από τα σημαντικότερα που υπάρχουν. Ίσως σήμερα, μαζί με το τσιμέντο, να είναι ένα από τα δύο υλικά που εκφράζουν πιο πολύ την αρχιτεκτονική στο ευρύτερο κοινό.

Πρωταρχικός ρόλος του γυαλιού, όπως ξέρουμε όλοι, μέσα από τους αιώνες, ήταν η δυνατότητά του να φράζει το άνοιγμα, αφήνοντας το φως και τη ζέση να μπαίνουν, κρατώντας την οπτική επαφή με τον έξω κόσμο, αλλά και, συγχρόνως, προστατεύοντας από τον αέρα και το κρύο σε κάποιο βαθμό. Το γυαλί έχει πολλές ιδιότητες, που είναι γνωστές. Θα αναφέρω εδώ μόνο τις πιο βασικές: είναι διάφανο, είναι ένα ελαφρύ υλικό σε σχέση με την ποσότητα που χρησιμοποιούμε, είναι ιδιαίτερα σταθερό, εύκολο στη συντήρηση και δίνει prestige. Αυτοί ήταν οι βασικοί λόγοι που οδήγησαν στο να εξελιχθεί το τοιχοπέτασμα σ' αυτόν τον αιώνα και να κυριαρχήσει σε παγκόσμια κλίμακα. Ταυτόχρονα, βέβαια ξεκίνησαν και τα προβλήματα – κι αυτό, γιατί, στις περισσότερες περιπτώσεις, παρατηρείται μια πλήρης περιφρόνηση των συνεπειών της χρήσης του γυαλιού: περιφρόνηση τόσο προς τα μέσα –όσον αφορά στις συνθήκες άνεσης στο εσωτερικό του κτιρίου– όσο και προς τα έξω, προς το περιβάλλον γενικότερα και τον ιστό της πόλης. Λόγω της αύξησης της χρήσης του γυαλιού έχουμε πιστέψει –και το αναφέρω αυτό με την αρνητική έννοια– ότι είναι πανάκεια.

Έχουμε πιστέψει επίσης ότι η τεχνολογία υπάρχει για να λύσει οποιοδήποτε πρόβλημα: επομένως, είμαστε ελεύθεροι να σχεδιάζουμε ό,τι θέλουμε, αγνοώντας τις συνέπειες. Έχουμε πλήρως παρεξηγήσει την έννοια της τεχνολογίας. Η τεχνολογία δεν πρέπει να υπάρχει για να διορθώνουμε τα λάθη του σχεδιασμού, όταν υπάρχει ο απλούστερος τρόπος: τα προβλήματα να αποφεύγονται εξ αρχής, με σωστό σχεδιασμό. Κάποια προβλήματα διορθώνονται βέβαια με την εξέλιξη του υλικού: π.χ., τα προβλήματα απώλειας που αντιμετωπίζονται με διπλά, τριπλά γυαλιά, με κενό, γεμισμένο με ειδικά αέρια κ.λπ. Αλλά όμως είναι μεγαλύτερα, όπως αυτά της υπερθέρμανσης και της αναγκαστικής χρήσης τεχνητού φωτισμού. Για να διορθωθούν αυτά, απαιτούνται μεγάλες δόσεις φαρμάκων: δηλαδή, ηλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων. Το αποτέλεσμα είναι κτίρια ενεργοβόρα, με πλήρη περιφρόνηση των οικολογικών και περιβαλλοντικών θεμάτων και των πολεοδομικών απαιτήσεων.

Πιστεύω ότι κανένα υλικό, καμία αρχιτεκτονική δεν πρέπει να παραγνωρίζει κάποιες βασικές αρχές. Εφόσον τηρούνται αυτές οι βασικές αρχές, η τεχνολογία μπορεί να έρθει να συμπληρώσει και να βελτιώσει τα αποτελέσματα, σαν θετικό πια γεγονός. Όσον αφορά στο γυαλί, ας αναφέρω τις πιο βασικές και πασιγνωστες, βέβαια, αρχές:

– **ο σωστός προσανατολισμός:** Δεν είναι δυνατόν κτίριο να θεωρείται ουδέτερο στο περιβάλλον του. Το γεγονός και μόνο ότι υπάρχει κάτω από τον ήλιο, το κάνει να μην είναι ουδέτερο, και καμιά αρχιτεκτονική δε θα πρέπει να παραβλέπει αυτή την αρχή.

– **η κατάλληλη εξωτερική σκίαση:** Δεν υπάρχει άλλου είδους σκίαση που να φέρνει το ίδιο αποτέλεσμα κατά της υπερθέρμανσης όπως η εξωτερική.

– **ο φυσικός φωτισμός:** Συχνά, για να διορθώσουμε τα προβλήματα που προκύπτουν από την αλόγιστη χρήση του γυαλιού, η επιδερμίδα σχεδιάζεται κατά τρόπο απαράδεκτο, με αποτέλεσμα, το υλικό αυτό, που κατ' εξοχήν επιτρέπει τον φυσικό φωτισμό, να καταντά ακριβώς ο εχθρός του. Έτσι μπορεί να θαμπώνει, να δίνει στραβό φωτισμό, να δημιουργεί απαράδεκτες εντάσεις φωτισμού στην επιδερμίδα. Επίσης, συχνά βλέπουμε λανθασμένες χρήσεις στα συστήματα ελέγχου του φυσικού φωτισμού, με αποτέλεσμα, κτίρια σε χώρες (όπως π.χ. η Σουηδία) με θερμοκρασίες υπό το μηδέν να χρειάζονται ψύξη λόγω των αυξημένων εσωτερικών κερδών από τα φώτα και την παρουσία ανθρώπων και ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Αυτές, λοιπόν, είναι οι βασικές αρχές που ισχύουν παντού και τις οποίες καμιά εξέλιξη της τεχνολογίας ή του υλικού δεν μπορεί να παραμερίσει. Αν υποθέσουμε, π.χ., ότι, μια μέρα, η παραγωγή ενέργειας θα είναι φθηνή με τη χρήση φωτοβολταϊκών, αυτό δεν

σημαίνει ότι θα μπορέσουμε ξανά ν' αγνοήσουμε αυτές τις αρχές και να σχεδιάζουμε ό,τι θέλουμε. Θα είναι ένα λάθος που θα μας οδηγήσει στο να χάσουμε καταπληκτικές δυνατότητες για πραγματική αρχιτεκτονική δημιουργία.

Είναι κρίμα, ένα τόσο καταπληκτικό υλικό, με τέτοιες δυνατότητες, να το χρησιμοποιούμε λάθος, δυσφημίζοντάς το, ενώ θα μπορούσαμε να το χρησιμοποιήσουμε όπου και όπως χρειάζεται, με πολύ καλύτερα αποτελέσματα.

Κλείνοντας, θέλω να παρουσιάσω μερικά παραδείγματα εφαρμογής του γυαλιού που έχουμε μελετήσει στο γραφείο. Δεν θέλω να πω ότι θα δείξω καλή αρχιτεκτονική ή καλά παραδείγματα, αλλά, απλώς, κάποια παραδείγματα γυάλινων εφαρμογών.

1) Κτίριο Γραφείων της ΑΒΑΞ Α.Ε., στο κέντρο της Αθήνας. Κύριο χαρακτηριστικό του κτιρίου αυτού με ανατολικό προσανατολισμό είναι η διπλή πρόσοψη με τις κατακόρυφες περιστρεφόμενες γυάλινες εξωτερικές περσίδες που σκιάζουν τη μέσα όψη. Οι περσίδες είναι τυπωμένες με μικρά τετραγωνίδια που προσφέρουν 70% σκίαση (**φωτο 1**). Ελέγχονται από κεντρικό σύστημα ελέγχου και ανοίγουν ή κλείνουν ανάλογα με την εποχή του έτους και την ώρα της ημέρας. Το πρωί, για παράδειγμα, είναι κλειστές (**φωτο 2**), γιατί ο ήλιος πέφτει πάνω τους, ενώ το μεσημέρι ανοίγουν (**φωτο 3**), αφήνοντας άπλετο φως να μπαίνει στο χώρο (**φωτο 4**). Μέσα υπάρχει ένα δεύτερο σύστημα περσίδων, οι οποίες ρυθμίζουν το φως, κατευθύνοντάς το προς το ταβάνι. Έτσι, το κτίριο λειτουργεί όλη την ημέρα με φυσικό φως και έχει συνολική κατανάλωση ενέργειας 50% ενός αντίστοιχου συμβατικού κτιρίου.

2) Κτίριο γραφείων της ΑΒΒ, στη Μεταμόρφωση, πάνω στην Εθνική Οδό. Το κτίριο αυτό αποτελείται από δύο τμήματα. Το ένα στεγάζει τα γραφεία, ενώ το δεύτερο, το παρασκευαστήριο της εταιρείας. Συνδέονται μεταξύ τους με υπαίθριο σκιασμένο χώρο. Το κτίριο γραφείων έχει βορειοδυτικό προσανατολισμό. Και εδώ χρησιμοποιήθηκε το σύστημα της διπλής πρόσοψης. Η εσωτερική επιδερμίδα του κτιρίου είναι όλη γυάλινη. Μόνο στις ποδιές υπάρχει μόνωση. Πρόκειται και πάλι για διαφανές γυαλί, όχι καθρέφτη, με εντυπωμένη επιφάνεια. Η εξωτερική επιδερμίδα, που αποτελείται από μεταλλικό πλαίσιο με ανακλινόμενες οριζόντιες περσίδες, προσφέρει την απαραίτητη ηλιοπροστασία.

3) Κτίριο γραφείων Αρχής Ηλεκτρισμού Κύπρου, στη Λευκωσία (σε συνεργασία με τον αρχιτέκτονα Α. Γαβριηλίδη). Εδώ υπάρχει ένα στενό κτίριο μπροστά, ένα δεύτερο στενό κτίριο πίσω (**φωτο 5**) και ο ενδιάμεσος εσωτερικός χώρος που δέχεται φυσικό φως από τους φεγγίτες οροφής (**φωτο 6**). Η νότια όψη έχει μεγάλες γυάλινες οριζόντιες περσίδες, πάλι με εντυπωμένη επιφάνεια, για λόγους σκίασης και συντήρησης.

Τα γυάλινα κτίρια και η πόλη

του Αλέξανδρου Τριποδάκη, αρχιτέκτονα

Κατά τα μεταπολεμικά χρόνια, τα περισσότερα αστικά κέντρα του πλανήτη μας δέχθηκαν μια σειρά από καίρια πλήγματα. Οι Ιστορικοί τους Πυρήνες αλλοιώθηκαν με αναπλάσεις που διέλυσαν την συνεκτικότητά τους, ο Πολεοδομικός τους Ιστός τραυματίστηκε ανεπανόρθωτα με παρεμβάσεις που κατέστρεψαν τη συνέχεια του, οι Επεκτάσεις τους πραγματοποιήθηκαν μηχανιστικά με τη δημιουργία μονολειτουργικών περιφερειακών περιοχών που δεν κατόρθωσαν ποτέ ν' αποτελέσουν οργανικά τους τμήματα (**φωτο 1**). Παράλληλα, οι Δημόσιοι Χώροι τους συρρικνώθηκαν, είτε θυσιαζόμενοι στο βωμό ενός αχαλίνωτου κερδοσκοπισμού που συνόδευσε τη μεγάλη συγκέντρωση πληθυσμών, είτε γιατί υποκαταστάθηκαν από τους περιβάλλοντες χώρους των ελεύθερα ιστάμενων κτιρίων ή συγκροτημάτων που πρότεινε και δημιούργησε η Αρχιτεκτονική του Μοντέρνου Κινήματος μέσα στις πόλεις.

Σήμερα, αν συζητείται συχνά στα διεθνή Fora η πολλαπλή κρίση που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες μεγαλουπόλεις, με ιδιαίτερη έμφαση αναφέρεται η πιο καίρια πτυχή της, η Κοινωνική, που έχει σχέση με τα ολοένα εντεινόμενα φαινόμενα της παθητικοποίησης της αποξένωσης και της περιθωριοποίησης, μεγάλων κοινωνικών ομάδων. Και είναι σαφές ότι στην κρίση αυτή, εκτός από τον υπερπληθυσμό και τις γενικότερες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που κυριάρχησαν, σημαντική επίδραση είχε και η εξασθένηση του ρόλου των πόλεων ως φορέων επικοινωνίας και ανατροπής.

Εδώ μπορούμε να επισημάνουμε το εξής οξύμωρο σε σχέση με τη δική μας χώρα: στην Ελλάδα, ο εν πολλοίς ανεξέλεγκτος τρόπος ανάπτυξης του Αστικού Δομημένου Περιβάλλοντος, ενώ οδήγησε στην υποβάθμιση και τη συρρίκνωση των υπαίθριων Δημόσιων Χώρων του, δεν απείλησε τη συνέχεια του Αστικού του Ιστού και την πολυλειτουργικότητά του. Κατά την τελευταία, όμως, δεκαετία και μετά από 40 περίπου χρόνια συνεχούς κακοποίησης των πόλεών μας, μπήκαμε σ' έναν καινούργιο, ανησυχητικό κύκλο, με πρωτόγνωρα για τη χώρα μας συμπτώματα (**φωτο 2**).

Κατά μήκος μεγάλων οδικών αξόνων, σε περιφερειακές περιοχές, σε κέντρα συνοικιών, αλλά και στους κεντρικούς πυρήνες των πόλεών μας, υλοποιούνται όλο και περισσότερες μονολειτουργικές αναπτύξεις, με τη λογική των μεμονωμένων αυθύπαρκτων κτιρίων που οδηγούν (για πρώτη φορά στη χώρα μας σε τέτοια έκταση), στη διάλυση του αστικού ιστού. Τα κτίρια αυτά μελετώνται και δομούνται με γνώμονα την προβολή και τη μεγιστοποίηση του κύρους των Οργανισμών, των Φορέων και των Εταιρειών που στεγάζουν. Προσβλέπουν γι' αυτόν το λόγο στη ριζική διαφοροποίησή τους από το άμεσο περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται, και χρησιμοποιούν συχνά για την επιτυχία αυτού του στόχου το γυαλί ως αποκλειστικό υλικό για την εξωτερική τους εμφάνιση. Τα Γυάλινα

Κτίρια έχουν πλέον εισβάλει μαζικά στη χώρα μας και αποτελούν ίσως τη χαρακτηριστικότερη κατηγορία του πρόσφατου Αρχιτεκτονικού λεξιλογίου.

Με την παρούσα εισήγηση επιθυμώ να παραθέσω μια σειρά από επιχειρήματα για να τεκμηριώσω την άποψη ότι τα Γυάλινα Κτίρια λειτουργούν γενικά σαν ξένα σώματα στη δομή της πόλης και τραυματίζουν με την παρουσία τους την κοινωνική της συγκρότηση και συνοχή. Αναφέρομαι βέβαια στα αμιγή Γυάλινα Κτίρια που χρησιμοποιούν το υλικό αυτό για να διαμορφώσουν τη συνολική τους εξωτερική επιδερμίδα. Προηγουμένως, όμως, θέλω να κάνω μια σύντομη αναφορά στο ιστορικό της εξέλιξής τους μέχρι τη στιγμή της εμφάνισής τους στη χώρα μας.

Στα μέσα του περασμένου αιώνα πρωτοεμφανίζονται μεγάλες γυάλινες κατασκευές για περίπτερα Διεθνών Εκθέσεων, ελαφριές κατασκευές σε κήπους και υπαίθριους χώρους, ή για την επικάλυψη εσωτερικών ημιδημόσιων χώρων και στοών, των γνωστών galleries. Στις αρχές του αιώνα, το γυαλί ως μοντέρνο υλικό συσχετίζεται άμεσα με την αρχιτεκτονική μέσα από τις κατευθύνσεις και τις υλοποιημένες προτάσεις του Bauhaus. Ταυτόχρονα, χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο στην Αμερική για την επένδυση των ήδη καθιερωμένων από καιρό ψηλών κτιρίων και ουρανοξυστών. Μετά τον Πόλεμο, τα γυάλινα curtain walls παγιώνονται στην Αμερική με την καθοριστική συμβολή των stars της αρχιτεκτονικής Mies Van De Rohe, P. Johnson, SOM και άλλων σαν εξωτερική επιδερμίδα ψηλών κτιρίων γραφείων, δημιουργώντας

πάνω δεξιά: Φωτογραφία 1, N.Y. Public Housing in Lower Manhattan

ένα πρότυπο που υιοθετείται ευρύτατα στην Ευρώπη και αλλού. Η νεότερη γενιά των Γυάλινων Κτιρίων της δεκαετίας του '70 (C. Pelli, N. Foster Gruen Associates κ.λπ.) περιλαμβάνει, εκτός από ψηλά κτίρια, και χαμηλά, ο όγκος των οποίων πλάθεται σε πολυπρισματικές ή καμπύλες επιφάνειες.

Τα πρόσφατα παραδείγματα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό εξυπηρετούν τους ίδιους κεντρικούς στόχους της προβολής και της ανάδειξης της ταυτότητας των Οργανισμών που στεγάζουν, όπως και οι διαδοχικές φάσεις όλων αυτών που προηγήθηκαν. Παράλληλα, όμως, τα κτίρια αυτά αποτελούν, κατα τη γνώμη μου, χαρακτηριστικά δείγματα μη βιώσιμης Αρχιτεκτονικής σε σχέση με την Πόλη, τη Φύση και τον Άνθρωπο **(φωτο 3)**.

1) Σε σχέση με την πόλη, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε βιώσιμη την Αρχιτεκτονική που συμβάλλει στη δημιουργία της και ιδιαίτερα των Δημόσιων Χώρων της **(φωτο 4)**. Τα Γυάλινα Κτίρια με το εσωστρεφές περιβλήμα τους φαντάζονται σαν ένας κόσμος ανεξάρτητος από το περιβάλλον του, που δεν συνδιαλέγεται με την πόλη και την κοινότητα. Αποκρύπτουν την εσωτερική τους δομή και οργάνωση, αλλά ακόμα κι αυτή την ανθρώπινη παρουσία **(φωτο 5)**. Η ομοιογενής, αδιαφοροποίητη επιδερμίδα τους που, στιλπνή και δισδιάστατη όπως είναι, δεν συνεργάζεται με το φως και τη σκιά, εξαφανίζει παράλληλα κάθε αίσθηση κλίμακας, με αποτέλεσμα, τα κτίρια αυτά, τελικά, να αναγνωρίζονται σαν πολυτελή, απαστράπτοντα αντικείμενα χωρίς την παραμικρή μαρτυρία της ζωής και της ανθρώπινης δραστηριότητας που στεγάζουν.

Η σχέση τους ιδιαίτερα με τον δημόσιο χώρο είναι αρνητική, εφόσον συχνά ούτε στην ευαίσθητη συνάντησή τους με το έδαφος και τον πεζό διαφοροποιούνται.

2) Σε σχέση με τη φύση, τα Γυάλινα Κτίρια είναι εξίσου μη βιώσιμα. Δομούνται με ακριβή, ενεργοβόρα από την άποψη της παραγωγής τους υλικά, όπως το γυαλί και το αλουμίνιο. Είναι όμως και τα ίδια ενεργοβόρα, αφού οι τεχνητές συνθήκες θέρμανσης, ψύξης, αερισμού που επικρατούν σ' αυτά, προϋποθέτουν σοβαρή κατανάλωση ενέργειας.

Αναφέρω, βέβαια, στα αμιγή Γυάλινα Κτίρια και όχι σ' αυτά που ενσωματώνουν βιοκλιματικές αντιμετωπίσεις που αποτελούν εξαιρέσεις και επιβαρύνονται με το πρόσθετο κόστος αυτών των αντιμετωπίσεων, μέχρι σημείου να διερωτάται κανείς γιατί να πρέπει να είναι Γυάλινα **(φωτο 6)**.

Τα κτίρια αυτά εκφράζουν ρητά την αδιαφορία τους προς τις βασικές κλιματολογικές παραμέτρους όπως είναι ο ήλιος, ο αέρας, ο προσανατολισμός και οι τοπικές ιδιαιτερότητές τους, αφού αντιμετωπίζουν το βορρά και το νότο ισότροπα, τα θερμά ή τα ψυχρά κλίματα πάντα με την ίδια ισοπεδωτική μορφολογία. Επιπλέον επηρεάζουν δυσμενώς το μικροκλίμα των περιοχών στις οποίες εντάσσονται μέσα από την αντανάκλαση των θερμικών ακτίνων που προκαλούν.

3) Τέλος, σε σχέση με τον άνθρωπο, τα κτίρια αυτά μπορούν επίσης να θεωρηθούν ως μη βιώσιμα. Η διαμόρφωση του εσωτερικού τους χώρου, που αντιμετωπίζεται είτε με την ανοικτή κάτοψη είτε με τη χρήση «κινητών» χωρισμάτων, αποδεικνύεται προβληματική, και στις δύο περιπτώσεις, από ψυχολογική και εργασιακή άποψη.

Η εξωτερική τους γυάλινη επιδερμίδα ντουμπλάρει πολύ συχνά με μια δεύτερη, θερμομονωμένη επιφάνεια, που περιλαμβάνει ποδιές, αλλά και λαμπάδες,

πάνω: Φωτογραφία 4

μέση: Φωτογραφία 5

κάτω: Φωτογραφία 6

για την ανάκτηση πλήρων επιφανειών που εξυπηρετούν την επίπλωση, οπότε και μετατρέπεται σ' ένα μανδύα – σκηνικό, που αποκρύπτει την πραγματική οργάνωση του κτιρίου.

Το εσωτερικό τους περιβάλλον, συχνά στερείται οποιασδήποτε επαφής με το εξωτερικό, γεγονός που, εκτός από τις ψυχολογικές του επιπτώσεις, έχει, λόγω των τεχνητών του συνθηκών, και σοβαρές συνέπειες στην υγεία των εργαζομένων.

Οι μεγάλες διαμήκεις ζώνες των υαλοστασίων προκαλούν θάμπωμα και αντηλία, που συνεπάγονται αντίστοιχες δαπανηρές αντιμετωπίσεις, όπως και η μειωμένη θερμομονωτικότητά τους και η θερμοσυσσώρευση που προκαλούν.

Οι αντιμετωπίσεις αυτές, πιστεύω ότι, από πλευράς οικονομικής και ενεργειακής, δικαιολογούνται μόνον εφόσον θεωρήσει κανείς τα κτίρια αυτά ως αυτοσκοπό, οπότε και πάση θυσία θα έπρεπε να τα καταστήσει βιώσιμα για τον άνθρωπο.

Φαίνεται, όμως, απ' όσα προηγήθηκαν, ότι οι πολλαπλές δυσμενείς τους επιπτώσεις θα έπρεπε μάλλον να μας οδηγήσουν στο αντίθετο συμπέρασμα: ότι, δηλαδή, αποτελούν επιλογές προς αποφυγήν.

Και μπορεί κανείς να διερωτηθεί σ' αυτό το σημείο: αν τα Γυάλινα Κτίρια χαρακτηρίζονται από μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις σε σχέση με την Πόλη, τη Φύση, τον Άνθρωπο, ισχύει άραγε το ίδιο και για τις Γυάλινες Κατασκευές γενικότερα;

Η απάντηση είναι κατηγορηματικά όχι. Επιτρέψτε μου να τελειώσω με τις παρακάτω επισημάνσεις:

1) Οι Γυάλινες Κατασκευές, με την ελαφρότητα και τη διαφάνειά τους, εξακολουθούν, όπως και στον περασμένο αιώνα, οπότε και υιοθετήθηκαν γι' αυτόν το σκοπό, να συνιστούν επιτυχημένες αντιμετωπίσεις για τις περιπτώσεις δημιουργίας ημιυπαίθριων εγκαταστάσεων (στεγαστρών, υαλοσκέπαστων αιθρίων, περιπτέρων Εκθέσεων κ.λπ.), που συχνά συνδιαλέγονται με πολύ ενδιαφέροντα τρόπο με τυχόν γειτονικές τους κτιστές κατασκευές μέσα απ' την αντίθεση που τις χαρακτηρίζει.

2) Οι Γυάλινες Κατασκευές, με τη χαρακτηριστική τους θερμοσυσσωρευτική ικανότητα, αποτελούν κατάλληλα εργαλεία για αξιοποίηση σε παθητικές ενεργειακές αντιμετωπίσεις όπως η κατασκευή τοίχων trombe ή διπλών τοίχων γενικότερα και διαφόρων, θερμοκηπιακού χαρακτήρα κατασκευών που, ενώ βελτιώνουν την ενεργειακή συμπεριφορά των κτιρίων, εμπλουτίζουν παράλληλα και το λειτουργικό τους φάσμα με ενδιαφέροντες χώρους.

3) Τέλος, οι Γυάλινες Κατασκευές επιτρέπουν συχνά την επιτυχημένη εναρμόνιση και σύζευξη νέων εγκαταστάσεων που διαμορφώνονται σαν προσθήκες-επεκτάσεις σε παλιές, διατηρητέες, αλλά και την ένταξη νέων παρεμβάσεων που τοποθετούνται σε ευαίσθητους χώρους και σε συνάφεια με Αρχιτεκτονικά ιστορικά σύνολα ή μνημεία.

πάνω: Φωτογραφία 2

μέση: Φωτογραφία 3, τα κτίρια ως κύτταρα του οργανισμού της πόλης (B. Υεμένη)

Η χρήση του γυαλιού στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό

της Αικατερίνης Βέη-Σπυροπούλου, αρχιτέκτονα

Αγαπητοί φίλοι,

Είναι μία ευκαιρία να συζητήσουμε όλοι μαζί τις δυνατότητες και τα προβλήματα που προκύπτουν, και τις σύγχρονες μορφολογικές τάσεις που διαμορφώνονται στο σχεδιασμό των κτιρίων με τη χρήση του γυαλιού.

Επειδή ένα τέταρτο της ώρας είναι ελάχιστος χρόνος για να γίνει ολοκληρωμένη παρουσίαση του θέματος, θα περιοριστώ στο να σας δείξω ορισμένες εικόνες, για να θυμηθούμε μαζί την ιστορική εξέλιξη της χρήσης του γυαλιού και να σας μεταφέρω την εμπειρία μου και, κυρίως, τα πολλά ερωτηματικά που προκύπτουν, ελπίζοντας ότι, στη συνέχεια, θα έχουμε έναν γόνιμο διάλογο.

Για δεκάδες χιλιάδες χρόνια, λοιπόν, ο άνθρωπος χρησιμοποίησε την πέτρα, το ξύλο και τις φυτικές και ζωικές ίνες στις κατασκευές του, και υπάρχει βέβαια η αντίστοιχη πείρα γύρω από αυτά τα υλικά. Ο πηλός, τα κονιάματα και τα κεραμικά χρησιμοποιούνται αρκετές χιλιετίες (10.000-20.000), ενώ τα μέταλλα, πολύ λιγότερο.

Η χρήση του γυαλιού σε μεγάλες επιφάνειες και σε μεγάλα τεμάχια στην κατασκευή κτιρίων, είναι εξέλιξη που έγινε τεχνικά δυνατή μόλις τα τελευταία 100 χρόνια, και, άρα, η ένταξή του στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό είναι σχετικά πρόσφατη υπόθεση, της οποίας υφιστάμεθα τις επιπτώσεις.

Να θυμηθούμε, λοιπόν, ορισμένα πράγματα. Στα παλιά, αρχαία κτίρια, δεν υπήρχε γυαλί. Η χρήση του, όπως σας είπα, ξεκίνησε τα τελευταία χρόνια. Παρ' όλα αυτά, έγιναν, όπως όλοι γνωρίζουμε, καταπληκτι-

κάτω: Διαφάνεια 3

κά κτίρια, βασισμένα στις αρχές του σωστού ηλιασμού και δροσισμού. Στην **Διαφάνεια 1** βλέπετε ένα κτίριο της αρχαίας Αθήνας· στη **Διαφάνεια 2** είναι ένα κτίριο στην Πριήνη, όπου φαίνεται καθαρά ο τρόπος που είχε μελετηθεί ο ηλιασμός του κτιρίου.

Στη **Διαφάνεια 3** παρουσιάζεται ένα μοναστήρι στον Άθω, όπου φαίνεται η μετάβαση από τα ανοίγματα χωρίς γυαλί στις νεότερες προσθήκες με υαλοστάσια.

Από τον 20ό αιώνα αρχίζει σταδιακά η χρήση του γυαλιού, που παράγεται πια βιομηχανικά και είναι προσιτό σε κόστος.

Σε πολλά κτίρια του μεσοπολέμου, σχεδιασμένα από επώνυμους και ανώνυμους αρχιτέκτονες, είναι φανερό η γνώση και χρήση του σωστού ηλιασμού. Γρήγορα, όμως, και με την εξέλιξη των τεχνολογικών λύσεων μετά τη δεκαετία του '50, οι αρχές αυτές ξεχνιούνται και διεθνώς επικρατούν τα ίδια αρχιτεκτονικά πρότυπα (από το Bauhauser έως τον Saarinen, όπως είδαμε και στην παρουσίαση του συναδέλφου Τριποδάκη)· δηλαδή, γυάλινα κτίρια που βασίζονται 100% στον κλιματισμό και τον τεχνητό αερισμό. Με αυτά τα πρότυπα άρχισαν να κτίζονται οι πόλεις μας, χωρίς να γνωρίζουμε τις επιπτώσεις.

Πιστεύω ότι το πρόβλημα δημιουργήθηκε από τη φύση αυτών των γυάλινων κτιρίων, και δημιουργήθηκε αθέλητα. Αυτός άλλωστε ήταν και ο στόχος της προηγούμενης παρουσιάσής μου. Έλειπε δηλαδή η εμπειρία μας έλειπε η γνώση τού πώς ακριβώς δουλεύουν οι μεγάλες γυάλινες επιφάνειες.

Το κακό είναι ότι αυτή η λογική στο σχεδιασμό εξακολουθούσε να υπάρχει στη δεκαετία του '90, παράλληλα με αυτήν που θα συζητήσουμε παρακάτω. Έφτασε μάλιστα στο σημείο, τα κτίρια να διαφημίζονται (Electricité de France, στο «Architecture d'aujourd'hui») σαν εξάρτηματα του ηλεκτρικού δικτύου!

Με αφορμή την ενεργειακή κρίση των μέσων τη δεκαετίας του '70 ξεκίνησε διεθνώς ο προβληματισμός γύρω από τα θέματα ανάπτυξης και χρήσης των διαθέσιμων πόρων κ.λπ.

Μεταξύ των θεμάτων ήταν και η μεγάλη συμβολή της λειτουργίας των κτιρίων και των τεχνικών κατασκευών στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος, και η σχέση που υπάρχει μεταξύ του τρόπου κατασκευής των κτιρίων και του κόστους λειτουργίας τους.

Στην Αμερική, είχε αρχίσει νωρίτερα (από το '40) ο προβληματισμός γύρω από τη χρήση κατάλληλων τεχνικών στο σχεδιασμό των κτιρίων, ώστε, σε συνδυασμό με τον σωστό προσανατολισμό, τη σωστή χρήση του γυαλιού και της σκίασης, να επιτυγχάνεται εξοικονόμηση ενέργειας.

Η ιδιότητα αυτή του γυαλιού –που εκμεταλλεύεται το φαινόμενο του θερμοκηπίου– χρησιμοποιείται στη γεωργία ήδη από τον 19ο αιώνα. Δεν είχε όμως συσχετιστεί άμεσα με το σχεδιασμό των κτιρίων, και, φυσικά, δεν είχαν γίνει έως τότε οι αντίστοιχες συστηματικές μετρήσεις και έρευνες.

Με την πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του '70, αναβιώνει διεθνώς ενδιαφέρον και στην έρευνα γι' αυτές τις τεχνικές, κι αρχίζουμε να θυμόμαστε βασικές αρ-

πάνω: Διαφάνεια 8
κάτω: Διαφάνειες 4, 6 και 7

χές σχεδιασμού, όπως είναι ο ηλιασμός, ο κατάλληλος προσανατολισμός των κτιρίων και η χρήση του γυαλιού.

Το γυαλί αποδεικνύεται ένα υλικό με μεγάλες δυνατότητες για εξοικονόμηση ενέργειας, αλλά χρειάζεται προσοχή στη χρήση του στο σχεδιασμό των κτιρίων, ιδιαίτερα σε κλίματα θερμά ή εύκρατα όπως το δικό μας.

Εδώ θα μου επιτρέψετε να κάνω μια μικρή παρένθεση και να σας μεταφέρω την προσωπική μου εμπειρία γύρω από το θέμα. Σχεδιάζω 30 χρόνια κτίρια, το '69 άνοιξα προσωπικό μου γραφείο, και το πρώτο κτίριο που σχεδίασα, ήταν ένα σπίτι στον Κοκκινάρη, όπου χρησιμοποίησα γυαλί σε μεγάλες επιφάνειες, χωρίς κανένα προβληματισμό, με αποκλειστικό κριτήριο το μορφολογικό αποτέλεσμα. Προσπάθησα να ενοποιήσω τους χώρους, να φέρω το φυσικό περιβάλλον μέσα στο σπίτι και να δώσω στους ενοίκους πανοραμική θέα (**Διαφάνεια 4**)· δηλαδή: μεγάλες εξωτερικές επιφάνειες στη δύση, με διπλά τζάμια, ρολά και μεγάλο στέγαστρο (ευτυχώς), αλλά ελάχιστο νότιο ηλιασμό. Συνέχισα με αυτή τη λογική.

Παράλληλα, όμως, έκτισα και επισκεύασα μια σειρά από θερινές κατοικίες σε νησιά – Άνδρο και Ύδρα. Εκεί, προσπαθώντας να ξεπεράσω προβλήματα εσωτερικής υγρασίας που παρουσιάζουν, έκανα ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τα νότια ανοίγματα.

Στη διάρκεια ενός ταξιδιού στην Αμερική, μάζεψα υλικό σχετικά με τον προσανατολισμό και τη χρήση του γυαλιού, κι έτσι, εφαρμόζοντας σταδιακά τις αρχές αυτές, κατέληξα να σχεδιάσω, το 1977 το πρώτο μου καθαρά «ηλιακό σπίτι» (**Διαφάνεια 5**).

Το σπίτι είναι τοποθετημένο ανάποδα (δηλαδή, κοιτάζει στο βορρά) και, εν αντιθέσει με το προηγούμενο παράδειγμα, οι στέγες έχουν κατάλληλη κλίση, ώστε οι ακτίνες του ήλιου να περνούν μέσα το χειμώνα, αλλά όχι το καλοκαίρι.

Το 1979, σχεδιάστηκε το σπίτι στην Αθήνα (**Διαφάνεια 6**). Το σπίτι βρίσκεται μέσα στο κέντρο της πόλης, και χρησιμοποιούνται μεγάλες επιφάνειες γυαλιού, σε θερμοκήπια και σε τοίχους trombe (που είναι τοίχοι αποθήκευσης θερμότητας). Στην Αθήνα, είναι η πρώτη φορά που υπολογίζεται ο παράγοντας αερισμού και χρησιμοποιείται η μεγάλη γυάλινη επιφάνεια του θερμοκηπίου για να επιτείνει τον αερισμό του κτιρίου.

Άλλο παράδειγμα (**Διαφάνεια 7**) είναι τα σχέδια που έγιναν μαζί με τον Αλέκο Τομπάζη στη Θράκη, για ένα χωριό παλινοστούντων Ελλήνων. Εδώ, προχωρούμε σε σύστημα πολύ πιο ολοκληρωμένο. Εκτός από τη θέρμανση, το δροσίωμα και τη βιοκλιματική αντιμετώπιση στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, έχουν μπει στη λογική σχεδιασμού αυτού του χωριού η παραγωγή της ενέργειας και η απασχόληση των κατοίκων.

Περνάμε σε μια πρόταση που, αυτή τη στιγμή, βρίσκεται σε εξέλιξη στον Ταύρο (**Διαφάνεια 8**). Πρόκειται για δύο εργατικές πολυκατοικίες που, με κατάλληλες επεμβάσεις, γίνεται προσπάθεια να ηλιαστούν και να σκιστούν σωστά, με κατάλληλα ανοίγματα και πρόσθετες κατασκευές. Αυτές βρίσκονται στο στάδιο της υλοποίησης.

Εδώ πρέπει να τονίσω ότι πίστεψα εξαρχής και εξακολουθώ να πιστεύω στο σχεδιασμό με κατάλληλο προσανατολισμό για άμεσο κέρδος, στη χρήση γυαλιού και συνηθισμένων (φθηνών) υλικών, και στον απλό τρόπο λειτουργίας.

Τελειώνοντας, θέλω να τονίσω τα εξής: Το γυαλί είναι πλέον απαραίτητο υλικό στο σχεδιασμό κτιρίων, μόνο που, σήμερα, πρέπει ακόμα να το χρησιμοποιούμε με προσοχή στο σχεδιασμό (μιλάμε για το κοινό γυαλί), φροντίζοντας, ειδικά στο κλίμα μας, για τη σωστή σκίαση και προστασία.

Στόχος μας είναι να χρησιμοποιούμε τις μορφολογι-

κές δυνατότητες που μας δίνει, συνδυάζοντάς τες με τις φυσικές ιδιότητες που έχει. Έτσι θα μπορέσουμε να εκμεταλλευτούμε όπου και όπως θέλουμε το γυαλί, για φυσικό φωτισμό, θέρμανση ή και δροσίωμα των κτιρίων.

Το μέλλον, πιστεύω ότι ανήκει στο γυαλί, αλλά ποιο γυαλί;

Νέες, εξελιγμένες μορφές γυαλιού, γυαλιά μονωτικά ή γυαλί με ελεγχόμενη διαπερατότητα στις ηλιακές ακτίνες; Ήδη έχει προχωρήσει πάρα πολύ η έρευνα σ' αυτόν τον τομέα (θ' ακούσετε παρακάτω, στις επόμενες ομιλίες) και συνεχίζεται.

Μην ξεχνάμε ότι το γυαλί αντέχει καλύτερα από άλλα υλικά σε υγρασία και ατμοσφαιρική μόλυνση.

Μελλοντικά θα χρησιμοποιηθεί και για παραγωγή ενέργειας. Πιστεύω ότι η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας μέσα από γυάλινες επιφάνειες που έχουν ενσωματωμένα φωτοβολταϊκά στοιχεία, μπορεί και πρέπει να αποτελέσει ένα σημαντικό μέρος του μελλοντικού σχεδιασμού των κτιρίων γραφείων και δημόσιας χρήσης· κτιρίων που, λόγω της λειτουργίας τους, έχουν αυξημένες ανάγκες σε ενέργεια.

Η πρόκληση σ' εμάς είναι να συνεχίσουμε να χρησιμοποιούμε ορθολογικά το γυαλί ή τις διάφορες μορφές του (που προσφέρονται σε λογικό κόστος) και, συγχρόνως, να μην απαρνηθούμε τις μορφολογικές δυνατότητες που προσφέρει, έως ότου εξελιχθεί παράλληλα η τεχνολογία του γυαλιού και μας επιτρέψει να συνεχίσουμε να σχεδιάζουμε χωρίς αναστολές.

Το χρωστάμε στα ίδια τα κτίρια:

ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΣΧΕΔΙΑΖΟΥΜΕ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ – ΕΧΟΥΝ ΚΙ ΑΥΤΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥΣ!!!

Η αναγκαιότητα της ενεργειακής προσέγγισης στα γυάλινα κτίρια

των Ευγενίας Α. Λάζαρη, Δρος Γρηγόρη Οικονομίδη (Κ.Α.Π.Ε.)*

Η χρήση του γυαλιού στην αρχιτεκτονική ξεκίνησε τον 19ο αιώνα (κτίριο Crystal Palace στην Αγγλία κ.λπ.) και εφαρμόστηκε ιδιαίτερα στα βόρεια ευρωπαϊκά κράτη (φωτο 1). Το γυαλί ως υλικό χρησιμοποιήθηκε και για λόγους φωτισμού χώρων, αλλά και ως μέσο επικάλυψης μεγάλων κοινόχρηστων χώρων (η αρχιτεκτονική της στοάς κ.λπ.) Σήμερα, το γυαλί χρησιμοποιείται ευρύτατα σε όλο τον κόσμο, με εφαρμογές ανεξαρτήτως τυπολογίας και χρήσης κτιρίου, αλλά και κλιματικών συνθηκών – παράγοντες που συμβάλλουν σε αρνητικά αποτελέσματα όσον αφορά στην ενεργειακή συμπεριφορά και την κατανάλωση ενέργειας.

Η ενεργειακή προσέγγιση στις γυάλινες εφαρμογές είναι ως επί το πλείστον ανεπαρκής, με ανεπιθύμητα αποτελέσματα στους εσωτερικούς χώρους των κτιρίων. Κατά συνέπεια, στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό με βάση το γυαλί, η βέλτιστη ενεργειακή προσέγγιση θεωρείται πλέον ως αναγκαιότητα, και η κατασκευή γυάλινων κτιρίων πρέπει να συνοδεύεται από ενεργειακή μελέτη.

Στη νότια Ευρώπη, όπου η ένταση της ηλιακής ακτινοβολίας και η ηλιοφάνεια βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα, οι γυάλινες όψεις και, γενικότερα, οι γυάλινες κατασκευές πρέπει να εφαρμόζονται με ιδιαίτερο έλεγχο ως προς τις εσωκλιματικές συνθήκες που δημιουργούνται μέσα στο χώρο από τον ηλιασμό.

Στην Ελλάδα ειδικότερα (φωτο 2), «τη χώρα του ήλιου και του γαλανού ουρανού», η πρόβλεψη κάποιων παραμέτρων σχεδιασμού που επιδρούν στην ενεργειακή συμπεριφορά, συμβάλλει σημαντικά στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας για τη θέρμανση και –κυρίως– για την ψύξη των κτιρίων, αλλά και στην εξασφάλιση βελτιωμένων συνθηκών θερμικής και οπτικής άνεσης.

Βασικές παράμετροι σχεδιασμού αφορούν στην ίδια την κατασκευή του κτιρίου. Όταν αυτή χαρακτηρίζεται από έλλειψη θερμοχωρητικότητας και έλλειψη θερμικής μάζας (περίπτωση των γυάλινων κτιρίων), η ηλιακή ενέργεια που εισέρχεται στο κτίριο μέσω των ανοιγμάτων και μετατρέπεται σε θερμική ενέργεια, έχει χαμηλό βαθμό απόδοσης. Μόνον όταν υπάρχει ικανή μάζα στο εσωτερικό του κτιρίου, η ενέργεια αυτή αποθηκεύεται ως θερμότητα και αποδίδει θερμικά κέρδη.

Τα τυπικά χαρακτηριστικά της ενεργειακής συμπεριφοράς των γυάλινων κτιρίων είναι η μεγάλη διακύμανση θερμοκρασίας του εσωτερικού αέρα (μέρα-νύχτα), αλλά και οι αυξημένες απαιτήσεις για θέρμανση και ψύξη. Επιπλέον δε, παρατηρείται έλλειψη θερμικής άνεσης, κυρίως κοντά στις γυάλινες επιφάνειες, καθώς και έλλειψη οπτικής άνεσης με ακραίες συνθήκες θάμβωσης (φωτο 3).

Όσον αφορά στο θέμα της μόνωσης, παρατηρούνται δυσμενείς επιπτώσεις από την έλλειψη επαρκούς θερμομόνωσης (καθώς οι με συντελεστές θερμοπερατότητας είναι μικρότεροι των απαιτήσεων του κανονισμού), αλλά και αυξημένα προβλήματα ηχοπροστασίας.

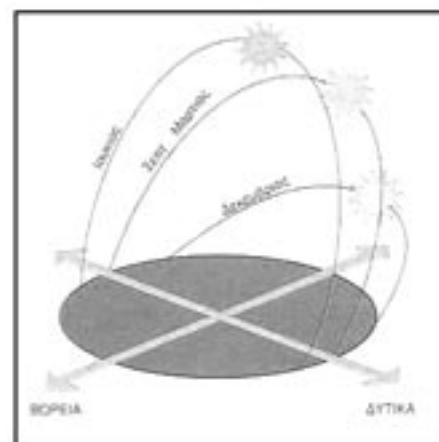
Τέλος, σημαντικό πρόβλημα στην αρχιτεκτονική των γυάλινων κτιρίων αποτελεί η υποβαθμισμένη ποιότητα του εσωτερικού αέρα, γεγονός που οφείλεται στον μηχανικό και όχι φυσικό αερισμό των χώρων, στον οποίο αναφέρεται το σύνδρομο των άρρωστων κτιρίων και η εμφάνιση ασθενειών όπως η νόσος των λεγεωναρίων (*Legionella pneumophila*).

Σημειώνεται δε, ότι αρνητικός παράγοντας για την κατασκευή των γυάλινων κτιρίων είναι και το ίδιο το κόστος κατασκευής τους. Για την αποφυγή των αρνητικών επιπτώσεων, το κόστος κατασκευής των γυάλινων κτιρίων αυξάνεται σημαντικά λόγω του κόστους των ειδικών υαλοπινάκων (έστω και με μικρό κ), των συστημάτων ηλιοπροστασίας, των υπερ-διαστασιολογημένων συστημάτων θέρμανσης-ψύξης με αυξημένες περιβαλλοντικές και μικροκλιματικές επιπτώσεις (φωτο 4).

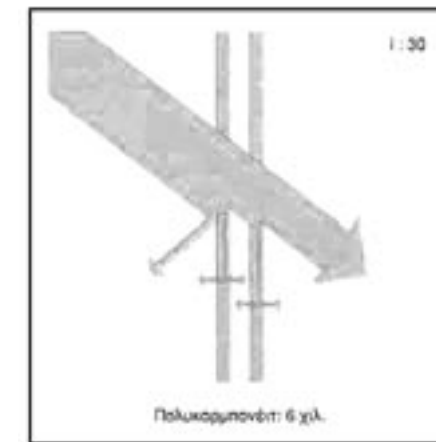
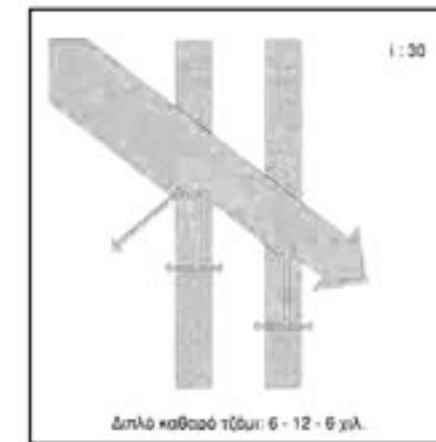
Όσον αφορά στις μικροκλιματικές επιπτώσεις, δύο βασικά προβλήματα έχουν κυρίως αναφερθεί από τη χρήση μεγάλων γυάλινων επιφανειών ή γυάλινων κατασκευών στα κτίρια. Οι απλοί –και σε μεγαλύτερο βαθμό οι ανακλαστικοί– υαλοπίνακες δημιουργούν προβλήματα θάμβωσης στα γειτονικά κτίρια, λόγω των ανακλώμενων κατευθυνόμενων ακτίνων του ήλιου. Επιπλέον, τα υπερδιαστασιολογημένα ψυκτικά μηχανήματα απορρίπτουν μεγάλες ποσότητες αέρα, υψηλής θερμοκρασίας στο εξωτερικό περιβάλλον – με αποτέλεσμα την αύξηση της θερμοκρασίας εξωτερικού αέρα γύρω από τα γυάλινα κτίρια στο ήδη επιφορτισμένο αστικό περιβάλλον.

Πιο αναλυτικά, η ενεργειακή απόδοση μιας γυάλινης κατασκευής έχει άμεση εξάρτηση από τη θέση του κτιρίου σε σχέση με την κίνηση του ηλίου (προσανατολισμός), αλλά και από την κατεύθυνση των επικρατούντων στην περιοχή ανέμων.

Κατά τη διάρκεια της ημέρας, το κτίριο είναι εκτεθειμένο στην ανεμπόδιστη ηλιακή ακτινοβολία, γεγονός που δημιουργεί συνθήκες υπερθέρμανσης των χώρων, λόγω του φαινομένου του θερμοκηπίου. Είναι χαρακτηριστική η λειτουργία των κλιματιστικών συστημάτων στα γυάλινα κτίρια χειμώνα-καλοκαίρι, κα-

δίπλα, από πάνω προς τα κάτω:
Φωτογραφία 1, χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής γυάλινης κατασκευής στη βόρεια Ευρώπη
Φωτογραφία 2, γυάλινο κτίριο στην Αθήνα
Φωτογραφία 3, συμβολή του ηλιασμού στη θερμική και οπτική άνεση
Φωτογραφία 4, πρόβλημα θάμβωσης στα γειτονικά κτίρια, λόγω ανακλώμενων ηλιακών ακτίνων

θώς, τη χειμερινή περίοδο, από τις 11:00 π.μ. και μετά, απαιτείται η λειτουργία του συστήματος ψύξης. Το καλοκαίρι δε, η κατανάλωση ενέργειας για ψύξη φτάνει σε ιδιαίτερες υψηλά επίπεδα, με σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στο δίκτυο, κυρίως κατά τις ώρες αιχμής.

Η ηλιοπροστασία, που προβλέπεται με εσωτερικά συστήματα σκίασης (τύπου βενετικών στοριών κ.λπ.) είναι ανεπαρκής, και απαιτείται η πρόβλεψη εξωτερικών σκιάστρων για την αποτελεσματική προστασία (φωτο 5).

Κατά δε τις ώρες μη ηλιασμού του κτιρίου (νύχτα), παρατηρούνται αυξημένες θερμικές απώλειες από μέσα προς τα έξω, λόγω της μικρής αντίστασης του τζαμιού, παράγοντα που επιβάλλει ουσιαστικό έλεγχο του συντελεστή θερμοπερατότητας K του υαλοστασίου που χρησιμοποιείται για μείωση των απωλειών. Όσον αφορά στο θέμα του φυσικού φωτισμού, συνήθως φαινόμενο στους εσωτερικούς χώρους των γυάλινων κτιρίων είναι η ανισοκατανομή των σταθμών φωτισμού, με εμφάνιση συνθηκών θάμβωσης στην περιμετρική ζώνη του κτιρίου – συνθηκών που μπορούν εύκολα να αποφευχθούν, με πρόβλεψη απλών τεχνικών.

Έτσι, η πρόκληση στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό με χρήση μεγάλων γυάλινων επιφανειών, είναι αυτή της κατασκευής ενός «χώρου»-κτιρίου τεχνολογικά σύγχρονου, που θα είναι ταυτόχρονα υγιεινό και άνετο (φωτο 6). Με τις τεχνικές, τα βελτιωμένα υλικά και τις ενεργειακές τεχνολογίες που προσφέρονται σήμερα, είναι δυνατή η κατασκευή γυάλινων κτιρίων, με βέλτιστη ενεργειακή απόδοση και επίτευξη επιθυμητών εσωκλιματικών συνθηκών.

Πηγή σχημάτων ενσωματωμένων στο κείμενο, «Ενεργειακός σχεδιασμός – Εισαγωγή για αρχιτέκτονες», J. Groulding, J.O. Lewis, T. Steemers, E.E. 1994. ISBN 0713469196.

*(Κ.Α.Π.Ε.): Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας

αριστερά: Φωτογραφία 5, συστήματα ηλιοπροστασίας γυάλινου κτιρίου
δεξιά: Φωτογραφία 6, εναλλαγή γυάλινων και φωτοβολταϊκών επιφανειών σε όψη κτιρίου

Διαφανείς προσόψεις - καινοτομικά συστήματα

του Δρος Άρη Τσαγκρασούλη, * φυσικού

Δεν θα ήταν υπερβολή ο ισχυρισμός ότι η τεχνολογική ανάπτυξη στον τομέα του γυαλιού κατά τον προηγούμενο αιώνα έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την αρχιτεκτονική, ίσως περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο δομικό υλικό. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην κατασκευή κτιρίων, εντυπωσιακής μεν εμφάνισης, αλλά μειωμένης λειτουργικότητας. Το πλέον συνηθισμένο φαινόμενο ήταν η υπερθέρμανση κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών. Η προσπάθεια διόρθωσης της κατάστασης οδηγούσε συχνά σε χρήση εξαιρετικά ενεργειακόβρων κλιματιστικών μονάδων.

ΥΑΛΟΣΤΑΣΙΑ

Η επιλογή του κατάλληλου υαλοστασίου για τα παράθυρα αποτελεί στην κυριολεξία την τέχνη του συμβιβασμού. Ο σχεδιαστής θα πρέπει να λάβει υπόψη του ανταγωνιστικές παραμέτρους, όπως τη δυνατότητα θέας, τη δυνατότητα παροχής φυσικού φωτισμού, τα ηλιακά κέρδη, τις θερμικές απώλειες και, συχνά, την αισθητική.

Για την εκτίμηση της επίδοσης διαφόρων διαπερατών υλικών, χρησιμοποιούνται οι εξής παράμετροι:

Διαπερατότητα στο ορατό.

1. Ανακλαστικότητα. Ένας εξαιρετικά απλός όσο και χρήσιμος τύπος είναι ο εξής:

$$\alpha + \rho + \tau = 1$$

όπου α η απορροφητικότητα, ρ η ανακλαστικότητα και τ η διαπερατότητα του υαλοπίνακα. Αν, για παράδειγμα, έχει αποφασιστεί η διαπερατότητα, τότε υπάρχουν δύο επιλογές: υαλοπίνακας ή με μεγάλη ανακλαστικότητα ή με μεγάλη απορροφητικότητα. Π.χ., η τελευταία περίπτωση οδηγεί ιδίως κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών σε σημαντική αύξηση της θερμοκρασίας του υαλοπίνακα, επηρεάζοντας πιθανόν τη θερμική άνεση.

2. Συντελεστής ηλιακών κερδών. Ο συντελεστής αυτός είναι το ποσοστό της προσπίπτουσας ακτινοβολίας που εισέρχεται στο εσωτερικό του κτιρίου (λαμβάνοντας υπόψη και την ενέργεια που εκπέμπεται από τον υαλοπίνακα λόγω της θέρμανσής του). Ο συντελεστής αυτός τείνει να αντικαταστήσει τον συντελεστή σκίασης ο οποίος ορίζεται ως ο λόγος του συντελεστή ηλιακών κερδών του υπό εξέταση υαλοπίνακα προς τον συντελεστή 3μμ γυαλιού.

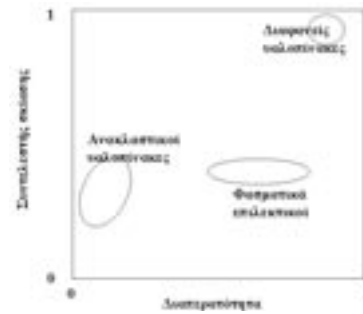
3. Παράγοντας ψυχρότητας. Εκφράζεται ως ο λόγος της διαπερατότητας στο ορατό προς τον συντελεστή σκίασης. Το απλό διαφανές γυαλί έχει συντελεστή ψυχρότητας περίπου 1. Ένας ιδεατός υαλοπίνακας για κτίρια με μεγάλα ψυκτικά φορτία θα πρέπει να έχει μεγάλη διαπερατότητα στα ορατά μήκη κύματος και χαμηλή σε όλα τα άλλα, παρουσιάζοντας συντελεστή ψυχρότητας ίσο με 2.

Γενικά, υαλοπίνακες με τιμές συντελεστών ψυχρότητας μεγαλύτερες του 1 θεωρούνται φασματικά επιλεκτικοί.

1. Θερμοπερατότητα.

2. Διαπερατότητα στην υπεριώδη ακτινοβολία σε πε-

ριπτώσεις στις οποίες τα αντικείμενα που εκτίθενται στο φως, είναι φωτοευαίσθητα.

Σχήμα 1. Σχέση μεταξύ συντελεστού σκίασης και διαπερατότητας για διάφορους τύπους υαλοπινάκων.

Η αυξημένη απόδοση των υαλοστασίων που εμφανίστηκαν τα τελευταία χρόνια, οφείλεται στους εξής λόγους:

– Τροποποίηση των ιδιοτήτων με τη βοήθεια χημικής επεξεργασίας (έγχρωμα υαλοστάσια).

– Τοποθέτηση ειδικής επιστρώσης σε συνήθη υαλοστάσια. Υπάρχουν ανακλαστικές επιστρώσεις με σκοπό να ελαττώσουν τα θερμικά κέρδη και τη θάμβωση, επιστρώσεις μικρού-ε και, πρόσφατα, επιστρώσεις με φασματική επιλεκτικότητα.

– Δημιουργία διπλού ή και τριπλού υαλοπίνακα με ταυτόχρονη χρήση αερίων χαμηλής αγωγιμότητας στον ενδιάμεσο χώρο.

Σήμερα έχουν εμφανιστεί υαλοπίνακες των οποίων οι ιδιότητες (π.χ. ο συντελεστής ηλιακών κερδών ή η διαπερατότητα) μεταβάλλονται ανάλογα με την επίδραση ορισμένου παράγοντα. Έτσι έχουμε:

α. Ηλεκτροχρωμικούς υαλοπίνακες οι οποίοι αλλάζουν διαπερατότητα ανάλογα με το ηλεκτρικό πεδίο που εφαρμόζεται (χρειάζονται τροφοδοσία 1-3 V).

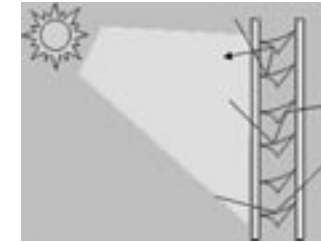
β. Υγρών κρυστάλλων. Όταν εφαρμόζεται τάση, αυτοί οι υαλοπίνακες γίνονται διαφανείς από γαλακτόχρωμοι. Είναι χρήσιμοι για λόγους ιδιωτικότητας, αλλά όχι για εξοικονόμηση ενέργειας.

γ. Θερμοχρωμικούς υαλοπίνακες. Όσο αυξάνεται η θερμοκρασία, γίνονται γαλακτόχρωμοι από διαφανείς.

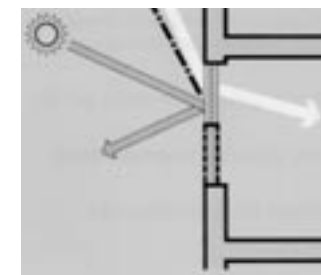
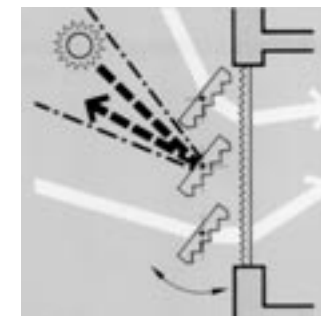
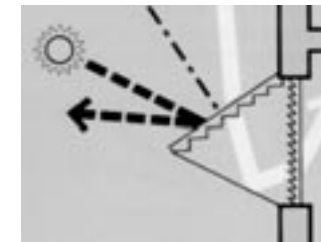
δ. Φωτοχρωμικούς υαλοπίνακες. Η διαπερατότητά τους μεταβάλλεται αντιστρόφως ανάλογα με τα επίπεδα φωτισμού στο οποίο εκτίθενται. Έχουν άριστα αποτελέσματα στον έλεγχο της θάμβωσης, αλλά είναι αντικοινομικοί στην εφαρμογή τους.

Τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί διάφορα συστήματα που επιτρέπουν είτε την αύξηση της φωτεινής ροής προς το εσωτερικό των κτιρίων είτε την καλύτερη κατανομή του φυσικού φωτισμού, ελαχιστοποιώντας όποια προβλήματα οπτικής θάμβωσης ενδέχεται να παρατηρηθούν. Τέτοια συστήματα παρουσιάζονται στα παρακάτω διαγράμματα:

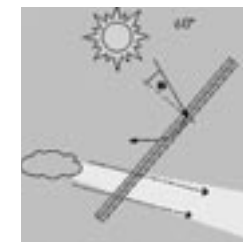
α. Διπλός υαλοπίνακας με εσωτερικά σκιάδια υψηλής ανακλαστικότητας.

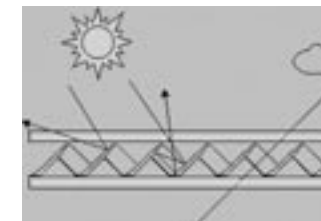
β. Πρισματικός υαλοπίνακας.

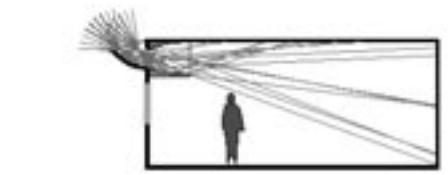
γ. Διπλός υαλοπίνακας με ολογραφικό υμένιο στο εσωτερικό.

δ. Διπλός υαλοπίνακας με σκίαστρο που επιτρέπει τη διάδο φωτισμού μόνο από το βορινό τμήμα του ουρανού.

ζ. Ανειδωλικά συστήματα.

(Προσομοίωση δωματίου χωρίς και με ανειδωλικό σύστημα)

ΔΙΑΦΑΝΕΙΣ ΠΡΟΣΟΨΕΙΣ

Μια σωστά σχεδιασμένη διαφανής πρόσοψη είναι ικανή να διατηρεί μια δυναμική ισορροπία μεταξύ διαφόρων περιβαλλοντολογικών παραμέτρων, με σκοπό την επίτευξη του επιθυμητού εσωτερικού μικροκλίματος. Έτσι, θα πρέπει να λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρέχει έλεγχο:

- Στις θερμικές απώλειες (χρήση διαφανών μονώσεων, υαλοπινάκων low-E κ.λπ.)
- Στον αερισμό (διπλό αεριζόμενο κέλυφος)
- Στο φωτισμό (χρήση ανακλαστικών σκιαδίων, πρισματικών υαλοπινάκων κ.λπ.)
- Στη σκίαση (χρήση αυτόματων σκιαδίων)
- Στη θάμβωση (χρήση ηλεκτροχρωμικών υαλοστασίων).

Γενικά, οι διαφανείς προσόψεις μπορούν να χωριστούν σε απλές προσόψεις (μόνο κέλυφος) και σε πολλαπλές. Στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα αυτών των δύο τύπων

Πίνακας 1. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα διαφόρων τύπων διαφανών προσόψεων.

Τύπος Προσόψεως	Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα
Απλή	Χαμηλό κόστος, απλή εγκατάσταση, καλή διαπερατότητα στο ορατό.	Υψηλές θερμικές απώλειες, υψηλές ηλιακές κερδές, περιορισμένη προστασία από θάμβωση.
Διπλή	Μείωση θερμικών απωλειών, μείωση ηλιακών κερδών, προστασία από θάμβωση.	Υψηλό κόστος, περίπλοκη εγκατάσταση, περιορισμένη διαπερατότητα στο ορατό.
Πρισματική	Βελτιστοποίηση κατανομής φωτισμού, προστασία από θάμβωση.	Υψηλό κόστος, περίπλοκη εγκατάσταση, περιορισμένη διαπερατότητα στο ορατό.
Ανειδωλικά	Βελτιστοποίηση κατανομής φωτισμού, προστασία από θάμβωση.	Υψηλό κόστος, περίπλοκη εγκατάσταση, περιορισμένη διαπερατότητα στο ορατό.

Στον παρακάτω πίνακα εμφανίζεται η εκτίμηση των δυνατοτήτων των διαφόρων τύπων διαφανών προσόψεων.

Τύπος Προσόψεως	Θερμοπερατότητα	Διαπερατότητα στο ορατό	Ανακλαστικότητα	Ψυχρότητα	Ανειδωλικά	Πρισματική
Απλή	++	++	++	++	++	++
Διπλή	++	++	++	++	++	++
Πρισματική	++	++	++	++	++	++
Ανειδωλικά	++	++	++	++	++	++

Πίνακας 2. Παρουσίαση των δυνατοτήτων διαφόρων τύπων διαφανών προσόψεων. Όπου (++++)εξαιρετικές δυνατότητας (+++)καλές (++)μέτριες (+)κακές.

Όπως είναι φανερό από τους πίνακες 1 και 2, η χρήση διπλής πρόσοψης μπορεί πραγματικά να ελαττώσει την κατανάλωση ενέργειας των γυάλινων κτιρίων. Το κύριο πρόβλημά της, όμως, παραμένει το υψηλό κατασκευαστικό της κόστος.

ΕΞΟΙΚΟΝΟΜΗΣΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΦΩΤΙΣΜΟΥ

Η σημερινή τεχνολογία προσφέρει εξαιρετικές δυνατότητες για τη ρύθμιση της στάθμης του συστήματος ηλεκτροφωτισμού σε σχέση με τον διαθέσιμο φυσικό φωτισμό. Όπως είναι φυσικό, σε κτίρια με διαφανείς προσόψεις, λόγω της υψηλής διαθεσιμότητας του φυσικού φωτισμού, η υιοθέτηση ενός συστήματος ρύθμισης είναι επιβεβλημένη.

Ο συνδυασμός του φυσικού φωτισμού με το σύστημα ηλεκτροφωτισμού μπορεί να επιτευχθεί αφού πρώτα αποφασιστούν τα εξής:

1. Επιλογή του συστήματος ελέγχου.
2. Επιλογή της διάταξης των φωτιστικών.
3. Επιλογή της κατάλληλης φωτεινής πηγής (χρώμα, απόδοση).
4. Επιλογή του κατάλληλου στραγγαλιστικού πηνίου.

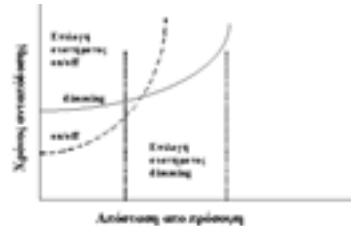
Γενικά, οι κύριες στρατηγικές ρύθμισης της φωτεινής ροής του συστήματος ηλεκτροφωτισμού είναι οι εξής:

- Ρύθμιση σε σχέση με τα επίπεδα φυσικού φωτισμού.
- Ρύθμιση με βάση κάποια προαποφασισμένη στρατηγική. Π.χ. μετά από ορισμένη ώρα, το σύστημα ηλεκτροφωτισμού απενεργοποιείται.
- Ρύθμιση με σκοπό να επιτευχθεί σταθερή παροχή φωτεινής ροής από το σύστημα ηλεκτροφωτισμού. Όταν το σύστημα ηλεκτροφωτισμού είναι νέο, τότε η φωτεινή ροή του μπορεί να είναι μεγαλύτερη από την αναγκαία, οπότε μειώνεται ανάλογα. Στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια της λειτουργίας, σιγά σιγά αυξάνεται.

Όταν η ρύθμιση της φωτεινής ροής πραγματοποιείται σε σχέση με τα διαθέσιμα επίπεδα φυσικού φωτισμού, κυρίως δύο στρατηγικές χρησιμοποιούνται:

Σύστημα on/off. Με τη στρατηγική αυτή, το σύστημα ηλεκτροφωτισμού σβήνει όταν τα επίπεδα του φυσικού φωτισμού υπερβούν κάποια προαποφασισμένη τιμή (π.χ. 500 lux). Φυσικά, το σύστημα επαναλειτουργεί όταν τα επίπεδα φυσικού φωτισμού μειωθούν περισσότερο από μίαν άλλη, επίσης προαποφασισμένη τιμή. Οι δύο προαναφερθείσες τιμές είναι διαφορετικές, προκειμένου να αποφευχθεί η μεγάλη συχνότητα έναυσης-σβέσης. Η ύπαρξη νεφών στον ουρανό προκαλεί, όπως είναι φυσικό, δραματική αλλαγή στα επίπεδα φωτισμού στο εσωτερικό κτιρίων. Έτσι, ένα σύστημα on/off προκαλεί ενοχλητικές αυξομειώσεις των επιπέδων φωτισμού. Η ελάττωση της συχνότητας του κύκλου έναυσης-σβέσης μπορεί να πραγματοποιηθεί με την υιοθέτηση ενός χρονικού ορίου, στη διάρκεια του οποίου, αν τα επίπεδα φωτισμού είναι συνεχώς μικρότερα από κάποια τιμή, το σύστημα ηλεκτροφωτισμού σβήνει.

Σύστημα συνεχούς ρύθμισης. Η υιοθέτηση του συστήματος αυτού προϋποθέτει και τη χρήση ηλεκτρονικών στραγγαλιστικών πηνίων (σύστημα με λαμπτήρες φθορισμού), με τα οποία είναι δυνατή η μείωση της φωτεινής ροής μέχρι και 1% της αρχικής τιμής. Για ζώνες που βρίσκονται κοντά στις προσόψεις, η επιλογή συστήματος on/off είναι οικονομικά συμφέροσα (μικροί χρόνοι ανταπόδοσης) ενώ, για ζώνες που βρίσκονται κάπως μακρύτερα, το σύστημα συνεχούς ρύθμισης είναι πιο οικονομικό.

Σχήμα 2. Χρόνος ανταπόδοσης συστημάτων on/off και συνεχούς ρύθμισης

Εξαιρετικής σπουδαιότητας για την επίτευξη όσο το δυνατόν μεγαλύτερης εξοικονόμησης ενέργειας είναι η σωστή τοποθέτηση του αισθητήρα φωτισμού. Η τοποθέτησή του κοντά στις προσόψεις δίνει τα καλύτερα αποτελέσματα από πλευράς εξοικονόμησης, αλλά προκαλεί σοβαρά προβλήματα υποφωτισμού στις περιοχές μακριά από αυτές. Αντίθετα, η τοποθέτηση του αισθητήρα στο βάθος της ζώνης προκαλεί τη σχεδόν συνεχή λειτουργία του συστήματος ηλεκτροφωτισμού.

Επιγραμματικά, θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι χρήστες τείνουν να απενεργοποιήσουν κάθε σύστημα το οποίο λειτουργεί μη ικανοποιητικά. Συνεπώς, κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού θα πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα στους χρήστες να μπορούν να επεμβαίνουν στο σύστημα ρύθμισης, προσαρμόζοντάς το στις ανάγκες τους.

ΤΙ ΜΕΛΛΕΙ ΓΕΝΕΣΘΑΙ

Είναι προφανές ότι η ανάπτυξη ενεργειακά αποδοτικών διαφανών προσόψεων εξαρτάται αποκλειστικά από την ανάπτυξη των υλικών που αποτελούν αυτές τις προσόψεις. Ο σχεδιαστής, όμως, έχει τη δυνατότητα να συνθέσει την πρόσοψη της αρεσκείας του με τη χρήση διαδοχικών επιπέδων διαφανών υλικών. Σήμερα, υπάρχει γενικά δυσκολία στην εκτίμηση των δυνατοτήτων ενός νέου συστήματος διαφανούς πρόσοψης, λόγω της δυσκολίας χρήσης που παρουσιάζουν τα προγράμματα προσομοίωσης. Στο προσεχές μέλλον, οι δυσκολίες που εμφανίζει το λογισμικό, θα λυθούν, προσφέροντας ταχεία εκτίμηση των δυνατοτήτων εξοικονόμησης ενέργειας. Οι νευρωνικοί αλγόριθμοι προσφέρουν επίσης τη δυνατότητα να επιλεγεί η κατάλληλη πρόσοψη ανάλογα με τις απαιτήσεις του σχεδιαστή.

Σήμερα, οι προσόψεις δεν «μαθαίνουν». Η ανάπτυξη «έξυπνων» συστημάτων ελέγχου θα επιτρέψει στις προσόψεις να προσαρμόζονται στο περιβάλλον στο οποίο τοποθετούνται.

Τέλος, στα προσεχή χρόνια, πιθανόν να λαμβάνεται υπόψη η δυνατότητα αναβάθμισης των ιδιοτήτων της πρόσοψης. Σήμερα, μια πρόσοψη μπορεί να αναβαθμιστεί με την επικόλληση πολυεστερικών υμενίων, με σκοπό να ελαττώσουν τα ηλιακά κέρδη, τη θάμβωση, το ποσοστό της υπεριώδους ακτινοβολίας. Οι τυπικοί χρόνοι ζωής είναι περίπου τα 10 χρόνια, με αυξητικές τάσεις στα προσεχή χρόνια.

*Ο Δρ Α. Τσαγκρασούλης είναι ερευνητής στην ομάδα Μελετών Κτιριακού Περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αθηνών

Φωτισμός των γυάλινων κτιρίων

του Δρος Γεωργίου Φατσέα, αρχιτέκτονα, MSc, PhD University College, London

Το «φως» στα κτίρια, είτε αυτό είναι τεχνητό είτε φυσικό, είναι μία σημαντική περιβαλλοντική παράμετρος. Το φως θέτει σε λειτουργία το οπτικό μας νεύρο, ενώ, παράλληλα, ψυχικές και φυσιολογικές μας λειτουργίες εξαρτώνται άμεσα από αυτό. Η κατάλληλη διαμόρφωση του κελύφους και του εσωτερικού ενός χώρου ορίζει άμεσα τη σχέση του φυσικού με τον τεχνητό φωτισμό. Η σχέση αυτή είναι δυναμική. Η δυνατότητα ουσιαστικής χρησιμοποίησης του Φ/Τ-Φ τόσο σε υπάρχοντα όσο και σε νέα κτίρια παραμένει ανεκμετάλλευτη σε μεγάλη κλίμακα στη χώρα μας. Η επιτυχής ενσωμάτωσή του στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό έχει διπλό στόχο: (α) σε κτιριακή κλίμακα, την παροχή συνθηκών υψηλών προδιαγραφών, και (β) σε κλίμακα πόλης, την αποφυγή ανεπιθύμητων παρενεργειών (σκιάσεις, θάμβώσεις κ.λπ.)

Για ευρύτερους οικολογικούς λόγους απαιτείται η ενσωμάτωση της έννοιας της αειφορικότητας στο σχεδιασμό των κατασκευών. Αυτό επιτυγχάνεται τόσο με την επιλογή κατάλληλων υλικών όσο και με την εξοικονόμηση ενέργειας για την συλλογή, την επεξεργασία και την οικοδόμησή τους, καθώς και με τη δημιουργία χώρων που να είναι ικανοί, με την ελάχιστη δυνατή κατανάλωση ενέργειας, να παρέχουν ποιοτική διαβίωση.

Η εισήγηση στα πλαίσια της ημερίδας εστιάζει το ενδιαφέρον της στην παρουσίαση των βασικών προβλημάτων της παρουσίας γυάλινων κτιρίων στον αστικό ιστό.

Α. ΦΥΣΙΚΟΣ ΦΩΤΙΣΜΟΣ

Η ανάγκη για ακριβείς μεθόδους σχεδιασμού του φυσικού φωτισμού (ΦΦ) των κτιρίων, για λόγους υγείας, ασφάλειας και καλύτερης απόδοσης, έχει αρχίσει σταδιακά να αναγνωρίζεται στην Ευρώπη. Στη χώρα μας, η αφορμή δόθηκε κατά τη διάρκεια της ενεργειακής κρίσης, στη δεκαετία του '70. Προς το τέλος αυτής της δεκαετίας, δημιουργήθηκε η τάση για παθητικό ηλιακό σχεδιασμό, η ονομαζόμενη «βιοκλιματική αρχιτεκτονική» (σήμερα αποτελεί υποσύνολο της «οικολογικής αρχιτεκτονικής»). Έτσι, πέρα από την εμπειρία που αποκτήθηκε από εφαρμογές και έρευνα στον κτιριακό σχεδιασμό, η τάση αυτή βοήθησε στον επαναπροσδιορισμό της χρησιμότητας της συνεργασίας του κτιρίου με το άμεσο περιβάλλον του.

Όμως, το φυσικό φως και ιδιαίτερα ο ηλιασμός θεωρήθηκε κυρίως ως πηγή ενέργειας. Η σημασία της παροχής ενός εσωτερικού περιβάλλοντος που θα ικανοποιούσε τόσο ενεργειακές όσο και ανάγκες ποιοτικού φυσικού φωτισμού (οπτική άνεση), και τα οφέλη από τη συνδυασμένη χρήση τους υποτιμήθηκαν και παρέμειναν ανεκμετάλλευτα. Η απλή αντικατάσταση των τεχνητών πηγών φωτισμού με φυσικές για τη στείρα εξοικονόμηση ενέργειας είναι «λανθασμένη οικονομία». Ενδεικτικά αναφέρουμε πως για τα πρώτα δέκα χρόνια λειτουργίας ενός νέου κτιρίου γραφείων, μόνο το 15% του συνολικού κόστους αφορά σε έξοδα λογαριασμών και συντήρησής του (κατανάλωση ενέργειας - επισκευές), ενώ 85% είναι οι μισθοί του προσωπικού που εργάζεται εκεί. Είναι λοιπόν άστοχο να μεριμνά κανείς για τη μείωση του 15%, παρέχοντας ένα περιβάλλον στο οποίο οι χρήστες του χώρου, που αντιπροσωπεύουν το 85% των εξόδων λειτουργίας, να μην αποδίδουν, ανάλογα αισθανόμενοι πως διαβιών σε χώρο με μειωμένα περιβαλλοντικά standards.

Οι λόγοι της απουσίας συνειδητής ενσωμάτωσης του φυσικού φωτισμού στον κτιριακό σχεδιασμό έχουν πολλές διαστάσεις και είναι εκτός του ενδιαφέροντος αυτής της εισήγησης.

Στη χώρα μας μέχρι σήμερα δεν έχει πραγματοποιηθεί καμία μελέτη που να αφορά αποκλειστικά στην αντιμετώπιση της χρήσης του φυσικού φωτισμού στον κτιριακό σχεδιασμό με τις ανάλογες Ποιοτικές (βελτίωση χώρων διαβίωσης και εργασίας, οικολογική διάσταση) και Ποσοτικές (εξοικονόμηση, καθώς και χρηστή διαχείριση ενέργειας) επιπτώσεις. Από τον γράφοντα, για πρώτη φορά στον ελληνικό χώρο έχει ολοκληρωθεί διετής (1987-'88) καταγραφή της υπάρχουσας ποσότητας και διανομής του φυσικού φωτός στον ουρανό θόλο της Αθήνας, και προτείνεται συγκεκριμένη μεθοδολογία μεταφοράς της δημιουργηθείσας «βάσης δεδομένων» στον κτιριακό σχεδιασμό για την καθιέρωση προτύπων φυσικού φωτισμού (daylight standards).

Ο φυσικός φωτισμός προσφέρει δύο δυνατότητες:

- α. Εξοικονόμηση ενέργειας με την ορθή συνύπαρξή του με τον τεχνητό φωτισμό, και
- β. Ψυχο-φυσιολογικά οφέλη στους χρήστες των εσωτερικών χώρων.

Οι δύο αυτές δυνατότητες είναι άμεσα συνδεδεμένες, μια και ο φυσικός φωτισμός ανταποκρίνεται καλύτερα στο «ανθρώπινο» κόστος του φωτισμού. Η ικανοποίηση του χρήστη, η παραγωγικότητά του και η αίσθηση πως εργάζεται κάτω από συνθήκες με υψηλά standards έχουν άμεση σχέση με την ποιότητα του φωτισμού του εσωτερικού χώρου και το βαθμό ελέγχου και ευελιξίας που ο τελευταίος παρέχει. Τα υπάρχοντα οικονομικά μοντέλα αδυνατούν να περιγράψουν και, κατά συνέπεια, να εκτιμήσουν με ακρίβεια τη χρήση του φυσικού φωτισμού στον κτιριακό σχεδιασμό' δηλαδή, τη σχέση της παροχής ποιοτικά καλύτερου περιβάλλοντος εργασίας και της απόδοσης των εργαζομένων.

Η εξέταση του προβλήματος του φυσικού φωτισμού των κτιρίων παρουσιάζει δύο αντιτιθέμενους παράγοντες. Από τη μια είναι αναγκαίο να υπάρχει αρκετό φως, ώστε οι χρήστες να βλέπουν άνετα το επίπεδο εργασίας, χωρίς να καταπονούν την όρασή τους. Από την άλλη, θα πρέπει να αποφεύγεται το υπερβολικό φως, ιδιαίτερα αυτό που προέρχεται από πολύ μεγάλα ανοίγματα. Τέτοιου είδους διαμορφώσεις στις φωτιστικές επιφάνειες προκαλούν το φαινόμενο της θάμβωσης (discomfort και dissability glare), τόσο από την έκθεση σε εκτεταμένα τμήματα του ουρανού θόλου όσο και από την έκθεση στην άμεση ηλιακή ακτινοβολία. Ειδικότερα η τελευταία –και μάλιστα, τους καλοκαιρινούς μήνες– πολλές φορές κάνει ακόμα και αδύνατη την παρουσία σε θέσεις κοντά στις φωτιστικές επιφάνειες.

Τα παραπάνω προβλήματα έχουν τελευταία ενταθεί:

- (1) λόγω της αλόγιστης κατασκευής κτιρίων με πλήρη κάλυψη των όψεων από απροστάτευτα από τον ήλιο και το υπερβολικό φως υαλοπετάσματα (100% glazed and sealed buildings), και
- (2) λόγω της ευρέως διαδεδομένης χρήσης υπολογιστών σε όλους σχεδόν τους χώρους εργασίας, συνδιαλλαγών, εκπαίδευσης κ.λπ.

Παρακάτω επισημαίνονται μερικά από τα πολύ σοβαρά προβλήματα που παρουσιάζουν τα γυάλινα κτίρια, τα οποία συνήθως είναι «σφραγισμένα» (sealed: δεν υπάρχουν παράθυρα που να ανοίγουν, και το εσωτερικό του κτιρίου «αναπνέει» μέσω των κλιματιστικών μηχανημάτων):

- α. Η ανεπαρκής συντήρηση των κλιματιστικών μηχανημάτων έχει συνήθως ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη θανατηφόρων μι-

κροβίων, ιδίως στους «ψυκτικούς πύργους» (cooling towers). Τα μικρόβια αυτά μεταφέρονται μέσω του αέρα (ο οποίος συμπληρώνεται από φρέσκο εξωτερικό αέρα σε ποσοστό μόνο 10%) σε όλο το κτίριο, με συνέπεια τη μόλυνση των εργαζομένων (ασθένεια των λεγεωνάριων, legionar's disease, θάνατος 32 ατόμων σε κτίριο γραφείων στη Μεγάλη Βρετανία).

β. Δημιουργεί το φαινόμενο του θερμοκηπίου από την υπερβολική προσλαμβανόμενη ηλιακή ακτινοβολία, αυξάνοντας κατά συνέπεια την απαιτούμενη ενέργεια για το δροσισμό του χώρου, και δημιουργώντας ένα παράλογο ενεργοβόρο κτίριο. Ένα απλό παράδειγμα για να το αντιληφθούμε αυτό, είναι η παραμονή μας εντός αυτοκινήτου το καλοκαίρι, κάτω από τον ήλιο, με κλειστά όλα τα παράθυρα.

γ. Η χρήση υαλοπετασμάτων καθρέπτου ή φιμέ (mirrored or tinted glass), με στόχο τη μείωση της προσλαμβανόμενης ηλιακής ακτινοβολίας, μειώνει το επίπεδο φωτισμού στο χώρο, με αποτέλεσμα την άσκοπη χρήση τεχνητού φωτισμού ο οποίος επιβαρύνει θερμικά το χώρο και τα κλιματιστικά μηχανήματα, αυξάνοντας την καταναλωμένη ενέργεια.

δ. Η παρουσία των υαλοπετασμάτων καθρέπτου ή φιμέ (μείωση εισόδου ορατού φωτός 30-95%) έχει ως συνέπεια την απώλεια αίσθησης χρόνου (time lag). Το βιολογικό ρολόι των εργαζομένων στο κτίριο απορυθμίζεται εντελώς, και εντείνεται το σοκ προσαρμογής της κόρης του ματιού λόγω της μετάβασης από περιοχές με χαμηλά επίπεδα φωτισμού (εσωτερικός χώρος, 500-5000 lx) σε περιοχές με υψηλά επίπεδα φωτισμού (ύπαιθρο, 50000-100000 lx).

ε. Η παρουσία κτιρίων με μεγάλες επιφάνειες από υαλοπετάσματα καθρέπτου δημιουργούν οπτική όχληση, επειδή αναστρέφουν τον προσανατολισμό των γειτονικών κτιρίων. Για παράδειγμα, αν σε υπάρχουν κτίριο με όψη βορινή προσθέσουμε απέναντί του νέο με υαλοπέτασμα καθρέπτου, μετατρέπουμε την όψη του υπάρχοντος σε νότια εξ ανακλάσεως με όλες τις επακόλουθες συνέπειες.

στ. Η παρουσία κτιρίων με μεγάλες επιφάνειες από υαλοπετάσματα καθρέπτου καταστρατηγούν εξ ανακλάσεως την ιδιωτικότητα των κατοίκων των γειτονικών κτιρίων.

Πρέπει, λοιπόν, να διερευνώνται κάθε φορά οι παράγοντες εκείνοι που θα εξασφαλίζουν τόσο τα αναγκαία επίπεδα φυσικού φωτισμού (ποσότητα) όσο και την ικανοποιητική διανομή του χωρίς τα ανεπιθύμητα προβλήματα της άμεσης και της εξ ανακλάσεως θάμβωσης (ποιότητα).

Τέλος, δεν θα πρέπει να λησμονούμε πως ο φυσικός φωτισμός δεν θα πρέπει να «χρησιμοποιείται» απλώς ως αντικαταστάτης του τεχνητού φωτισμού για τη στεία εξοικονόμηση ενέργειας, αλλά και για να προσφέρει άπλετα ψυχοφυσιολογικά οφέλη στους κατοίκους, όντας άμεσα συνδεδεμένος με

τις έννοιες της θέας, της επαφής με το περιβάλλον και της αντίληψης του χρόνου.

Β. ΤΕΧΝΗΤΟΣ ΦΩΤΙΣΜΟΣ

Σε αντίθεση με τον φυσικό φωτισμό, ο τεχνητός φωτισμός παρέχει μερικά τη δυνατότητα εκ των υστέρων αλλαγών με σχετική ευκολία, ιδίως αν υπάρχει ανάλογη πρόβλεψη. Ο τεχνητός φωτισμός του εσωτερικού χώρου θα πρέπει να ικανοποιεί τρεις βασικές λειτουργίες:

α. να εξασφαλίζει την ασφάλεια των ατόμων που τον χρησιμοποιούν,

β. να διευκολύνει την απόδοση στην εκτέλεση του τμήματος εκείνου της εργασίας τους που εξαρτάται από την απρόσκοπτη χρήση της όρασής τους, και,

γ. να βοηθά στη δημιουργία ενός κατάλληλου εσωτερικού περιβάλλοντος φωτισμού (ποσότητα, διανομή, κατεύθυνση και ποιότητα φωτός), ανάλογου με τη λειτουργία.

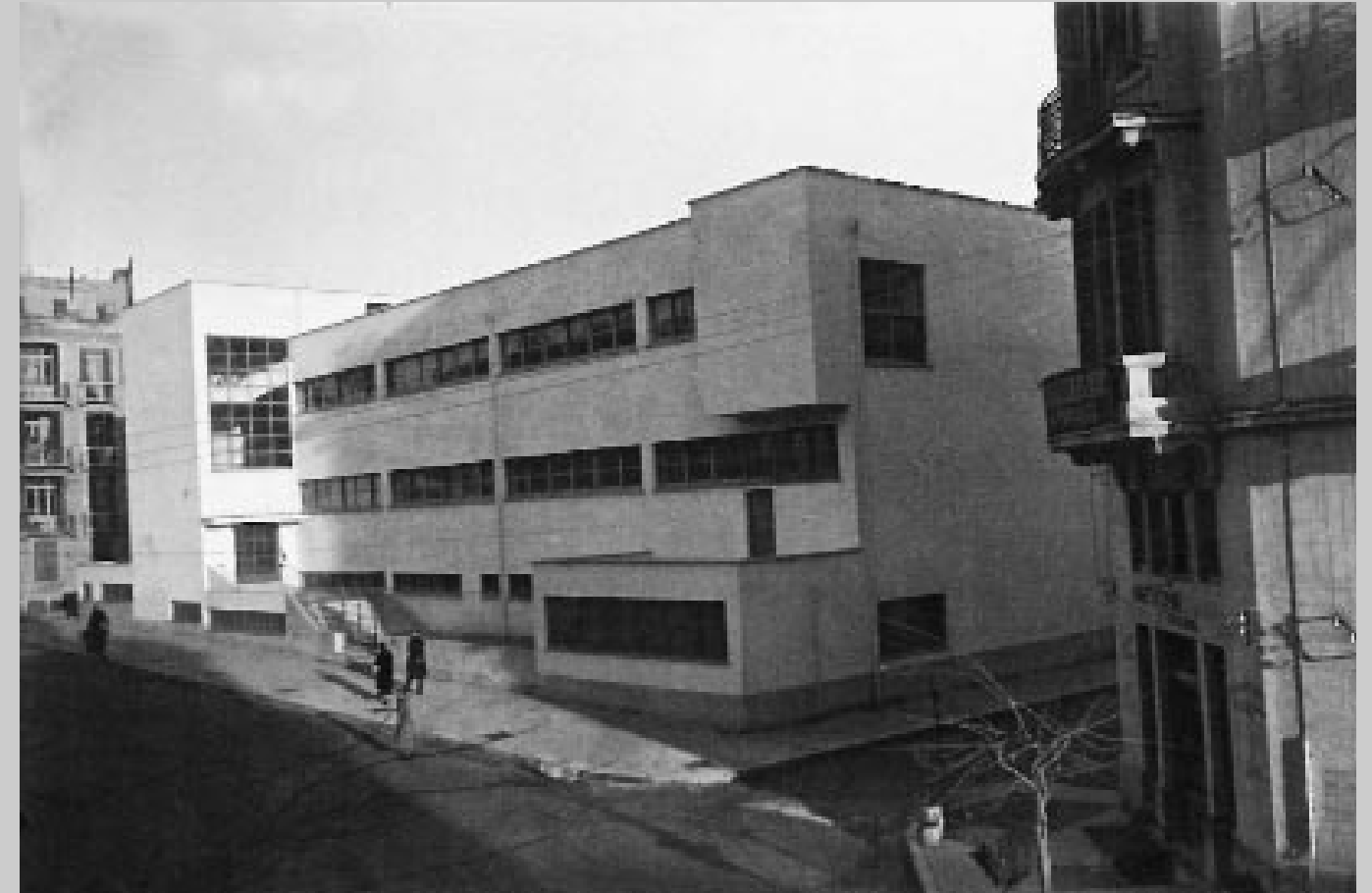
Οι παραπάνω απαιτήσεις ισχύουν ανεξάρτητα από τη λειτουργία του κτιρίου και την επιλογή των συγκεκριμένων φωτιστικών σωμάτων. Είναι «λάθος» να θεωρείται πως υπάρχει ένας και μοναδικός τρόπος «ορθής» επιλογής ανά ειδική χρήση του χώρου και τις εγγενείς δυνατότητες του φωτιστικού σώματος. Δύο από τις συνηθέστερες λαθεμένες πρακτικές-συνταγές, ως καθοριστικά κριτήρια αξιολόγησης της ποιότητας του φωτιστικού αποτελέσματος τα οποία πολύ απέχουν της πραγματικότητας, είναι: (1) «ο καλός φωτισμός είναι ο ομοιόμορφος φωτισμός» [ενώ ισχύει ακριβώς το αντίθετο: η ποιότητα του φωτισμού εξαρτάται άμεσα από την ομαλή διανομή των κοντράστ (άρα, της ανομοιομορφίας) για την οργάνωση του χώρου και την αποκάλυψη και ανάδειξη της κεντρικής ιδέας της αρχιτεκτονικής του δημιουργίας], (2) «ο τεχνητός φωτισμός πρέπει να φωτίζει όπως ο φυσικός φωτισμός» (ακόμα μια άστοχη συνταγή: ο τεχνητός φωτισμός επιτελεί μια εντελώς διαφορετική λειτουργία από τον φυσικό· φωτίζοντας το χώρο τη νύχτα, μας δίδεται η δυνατότητα να ανακαλύψουμε και να αναδείξουμε ποιότητες του που δεν διαφαίνονται την ημέρα). Τέλος, αυτό που κάθε μελετητής είναι προτιμότερο να μελετά και να επεξεργάζεται, είναι το εκπεμπόμενο «φως» (τεχνητό και φυσικό) και η ενσωμάτωσή του στα κυρίαρχα αρχιτεκτονικά μέλη του χώρου, και όχι ο σχεδιασμός της φωτεινής πηγής.

Με την αυξανόμενη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών σχεδόν σε όλες τις χρήσεις κτιρίων (γραφεία, μουσεία, σχολεία, Τράπεζες, αναψυχή κ.λπ.), είναι περισσότερο αναγκαίο παρά ποτέ να περιοριστεί η άμεση (dissability, discomfort glare) και η εξ ανακλάσεως θάμβωση (veiling reflections).

Η ενσωμάτωση του ΤΦ στο σχεδιασμό προϋποθέτει, πέρα από την ικανοποίηση των γενικών στόχων (ασφάλεια, απόδοση), και τον σαφή προσδιορισμό των ειδικών. Θέματα όπως: προϋπολογισμός, ενεργειακή κατανάλωση, ποσότητα, modelling, ομοιομορφία ή μη, ανακλάσεις, χρώμα, χρωματική απόδοση, θάμβωση, CCT (correlated colour temperature), δείκτης χρωματικής απόδοσης φωτεινής πηγής, κοντράστ κ.λπ. καθορίζουν τα πλαίσια μέσα στα οποία κινούμενος κανείς δίδει τις προσωπικές του απαντήσεις.

Οι μέχρι τώρα αναλυτικές και αποσπασματικές μέθοδοι πρόβλεψης περιβαλλοντικών ιδιοτήτων του κτιριακού/πολεοδομικού χώρου που έχουν αναπτυχθεί, έχουν απομονώσει τις πολυεπίπεδες παραμέτρους που συνιστούν την «αρχιτεκτονική δημιουργία». Έτσι, αυτή έχει μετατραπεί σε απλή συλλογή και άθροιση στοιχείων που εισηγούνται ειδικό, από τους οποίους απουσιάζει η συνολική της εποπτεία. Τόσο στις σχολές αρχιτεκτονικής όσο και στον επαγγελματικό χώρο που αφορά στην κατασκευή, οι μελετητές αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της επικοινωνίας ανάμεσα σε διαφορετικές ειδικότητες που αφορούν σε ανεξάρτητες, αλλά αλληλοσυνδεδεμένες, περιοχές γνώσης. Σε μια εποχή αυξανόμενης εξειδίκευσης, υπάρχει αναγνωρισμένη ανάγκη για την αλληλοσυσχέτιση αυτών των περιοχών γνώσης.

Όσον αφορά στον τεχνητό φωτισμό, όσο και (ακόμα περισσότερο) στον φυσικό φωτισμό, η συνεργασία μελετητή με τον σύμβουλο φωτισμού είναι αρκετά σημαντική από τα αρχικά στάδια του σχεδιασμού όπου οι αλλαγές είναι εφικτές και πιθανά προβλήματα αντιμετωπίζονται οικονομικότερα.

Δημοτικό Σχολείο στα Εξάρχεια, 1932, αρχ. Νικόλαος Μητσόκης

Θανάσης Μουτσόπουλος, NO FEELINGS: ΤΟ ΕΙΚΑΣΤΙΚΟ PUNK, εκδόσεις Futura, Αθήνα 1998, 132 σελ., 101 Α/Μ φωτογραφίες.

Θανάσης Μουτσόπουλος, 1998

Θανάσης Μουτσόπουλος, 1998

Μέσα στις σελίδες αυτές διαγράφεται η γραφιστική πορεία του Jamie Reid, του ανθρώπου που έδωσε εικόνα στο punk, και του manager των sex pistols Malcom Mc Laren, του ανθρώπου που έκανε το punk στάση ζωής. Μετά από μια εισαγωγή για την εποχή punk και την ιστορία εξέλιξης του δισκογραφικού , το βιβλίο, στη βάση του, μέσα αλλά και πίσω απ’ τις γραμμές, ανιχνεύει τις κληροδοτημένες συγγένειες του punk με τους σιτουασιονιστές και το Dada. Παρόμοια με το προηγούμενο βιβλίο, ο άξονας πλεύσης είναι η μαζική διάσταση που δίνεται, σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και με διαφορετικούς τρόπους μετουσίωσης, σε αρχές που προέρχονται από το χώρο των εικαστικών τεχνών· εν προκειμένω, των Καταστασιακών δογμάτων – αποξένωση, εισαγωγή της δημιουργικότητας στην καθημερινή ζωή, κοινωνία του θεάματος, επανάχρηση υπάρχοντος υλικού με νέο νόημα, κατεδάφιση της ηθικής της εργασίας και αξιών της αστικής τάξης.

Θανάσης Μουτσόπουλος, 1998

Mike Davis, ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ BLADE RUNNER: ΑΣΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ-ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΦΟΒΟΥ, επιμέτρο Σωτήρης Κωτσόπουλος, μετάφραση Γιάννης Χαραλαμπίδης, εκδόσεις Futura, Αθήνα 1998, 128 σελ., 25 Α/Μ φωτογραφίες.

Θανάσης Μουτσόπουλος, 1998

Θανάσης Μουτσόπουλος, 1998

Το άρθρο αυτό πρωτοδημοσιεύτηκε το Δεκέμβριο του 1992 στη σειρά εκδόσεων του Open Magazine, στο Νιού Τζέρσι, ΗΠΑ. Ο Mike Davis αντιπαράβαλλε τη μελλοντολογική εικόνα του Λος Άντζελες στην ταινία Blade Runner του Ridley Scott με τη μελλοντική. Η τελευταία καθορίζεται από δύο πρόσφατα πολιτικά και κοινωνικά συμβάντα, τις εχθροπραξίες της άνοιξης του '92 που μετέβαλαν το κέντρο της πόλης σε πεδίο μάχης, προκαλώντας την επέμβαση του τακτικού στρατού και τη δημοσίευση του Στρατηγικού Σχεδίου του Downtown για το Λος Άντζελες της νέας χιλιετίας. Η επίδραση των γεγονότων αυτών στον αστικό χώρο διαγράφει τη μελλοντική του απεικονιστικής μορφής. Τέλος, μικρή αναφορά γίνεται στον Φρουτομορφισμό ανθρώπινων μορφών, όπως παρουσιάζεται στα βασιλικά πορτρέτα των Arcimboldo και Phillipon. Το ταξίδι στο περιπετειώδες αυτό κολάζ μεταμορφώσεων έχει ενδιαφέρον, παρά τον εγκυκλοπεδικό του χαρακτήρα. Ανοίγεται σ’ ένα ευρύ φάσμα απεικονίσεων με το «-μορφικό» ως άξονα πλεύσης και με νύξεις για προεκτάσεις που δεν υπάρχουν. Ο ίδιος άλλωστε, το ονομάζει «ιστορίες με εικόνες» ή «...τι εικόνα(-ες) πλάθει στο μυαλό του ο ίδιος ο άνθρωπος για να σκοτώσει την κοσμική μοναξιά του ή πώς τελικά αναπαριστά τον ίδιο του τον εαυτό μέσω φαινομενικά άλλων μοντέλων».

εμφανίζονται εκεί δεδομένες ποιότητες, αυτόματα αναζητούνται αντιστοιχίες που αφορούν σε αισθητικά ή χωρικά δεδομένα («Η σπασμωδική ομορφιά στην πόλη σήμερα», Π. Δραγώνα /«Αναζητώντας μάτια το ωραίο: Η άθλια αρχιτεκτονική του καμουφλάζ», Μ. Φιλιππίδη /«Το σώμα εκ των έσω (για ένα αρχιτεκτονικό redymade)», Θ. Μουτσόπουλου /«Η περιπέτεια της έρημης πλατείας ή Αναζητώντας το υποκειμένο της αρχιτεκτονικής σε μια σκηνή του Antonioñi», Π. Δραγώνα /«O Borges και η αναζήτηση της χαμένης πολιτείας», Π. Νικολαΐδη).

Το κοινώς εννοούμενο: ‘Όταν, από την άλλη πλευρά, δεν σημειώνονται άμεσες αναφορές, το critical point είναι πιο προφανές, κοινή πεποίθηση όχι μόνο των αρχιτεκτόνων, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Πολλές φορές, ο αρχιτεκτονικός λόγος έχει ενεργήσει μέσα από διαδεδομένες υποθέσεις ή τον έχει μετατρέψει σε «διαδεδομένο» μέσω του ύφους της γραφής του («Εκλειψη του δημόσιου χώρου», Γ. Αίσωπου). Η αρχιτεκτονική δίνει τα φώτα της: Τέλος, υπάρχουν περιπτώσεις κειμένων όπου οι αναφορές, όντας (παρδοσιακά) αρχιτεκτονικές δρουν (αντίστροφα με όλα τα προηγούμενα κείμενα) ως μεταφραστικές γεννήτριες μιας ευρύτερης σκέψης. Όπως η αρχιτεκτονική εξετάζει τη θέση της μέσα στο ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο, έτσι και η ίδια αποτελεί γόνιμο πεδίο έρευνας του πεδίου αυτού («Οι φόβοι της αρχιτεκτονικής του μοντερνισμού στο πρόσωπο του ακάλυπτου», Μ. Φιλιππίδη /«Η σχισμή του πυροβολητή: το κτίριο ως πολεμική μηχανή», Θ. Μουτσόπουλου). Συνεπώς (και εν μέρει γενικολογώντας), ενώ η βιβλιογραφία των κειμένων είναι σύγχρονη (της δεκαετίας του '90), οι αναφορές, που αποτελούν αφορμή και άξονα των κειμένων, δεν ανήκουν στον ίδιο χρονικό ορίζοντα. Καθώς η αρχιτεκτονική αποτελεί, ίσως, μια πρακτική ιδεολογία, η ανάγκη για «απόδειξη» (κάτι που στην ουσία δεν χρειάζεται, αλλά βοηθά στη διάδοση του λόγου), οδηγεί είτε σ’ έναν κανονιστικό λόγο, ο οποίος, μέσα από τη αιγυριά που εκπέμπει, πείθει για το «αυταπόδεικτό» του, χρησιμοποιώντας διαδεδομένες σύγχρονες υποθέσεις, είτε σ’ έναν ηπιότερο λόγο, ο οποίος, μέσα απ’ τις αναφορές του, ίσως έχει ανάγκη από υποθέσεις, λιγότερο ή περισσότερο, στο χρόνο «αποδεδειγμένες».

Θανάσης Μουτσόπουλος, 1998

Θανάσης Μουτσόπουλος, ΜΟΙΑΖΕΙ ΜΕ ΑΝΘΡΩΠΟ(Σ); ΑΝΘΡΩΠΟΜΟΡΦΙΣΜΟΣ, ΣΧΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΦΑΙΡΕΞΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, εκδόσεις Futura, Αθήνα 1997, 168 σελ., 192 Α/Μ φωτογραφίες.

Με αφορμή τη θεωρία της ερμηνείας των διακοσμήσεων του Oleg Grabar, όπου οι μεταμορφώσεις αντικειμένων δεν υπαγορεύονται από το υποκείμενο και δεν παραλλάσσουν οποιοδήποτε

σκέψης– για να διερευνηθούν περιοχές μέχρι προ τινος αποκλεισμένες – το μη κανονικό σώμα, τα κλινικά σωματικά συμπτώματα στο κτίριο, την αισθητική του άσχημου, το ηδονιστικό, το σπασμωδικά μάτια το ωραίο: Η θωροία του ασυνειδήτου του Freud και η μετα-φροϋδιανή ανάλυση αποκάλυψε όλα εκείνα που ο κανονιστικός λόγος απωθεί και που η αρχιτεκτονική σήμερα επεξεργάζεται. Ζητήματα λοιπόν αισθητικής και χώρου εξετάζονται μέσα σ’ ένα ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο, κι είναι ενδιαφέρον ν’ ανιχνευτεί ο τρόπος που το πεδίο των ποικίλων αναφορών «τεκμηριώνουν» τις παραπάνω επιμέρους θέσεις.

Κόκκινη κλωστή δεμένη... Είναι αξιοσημείωτο ότι οι πιο πολλές κύριες αναφορές δεν είναι σύγχρονες, αλλά αρθρώνονται σε μια περίοδο που ξεκινά από τον καρτεσιανό ορθολογισμό και καταλήγουν στην αρχή του εικοστού αιώνα – έστω και έμμεσα, μερικές φορές, μέσω ενός σύγχρονου γραπτού κριτικού λόγου, όπως βεβαιώνεται από τις βιβλιογραφικές σημειώσεις. Η κλασική αξία και η εγκυρότητα που αποδίδει η χρονική απόσταση, μεταφέρεται και αποτυπώνεται στην ίδια τη θέση. Καθώς δεν πρόκειται για απόψεις που βασίζονται στο αυταπόδεικτο (όπως θα ήταν, λ.χ., των θετικών επιστημών), αλλά ανήκουν στο ολισθηρό έδαφος λογοτεχνίας, εικαστικών και ψυχολογίας, οι αναφορές-ανακατασκευές του παρελθόντος οδηγούν βήμα βήμα στη δεδομένη τοποθέτηση που μοιάζει να σχοινοβατεί. Όμως η ίδια ανάγκη παραπομπής σε «τεκμήρια» εντάσσεται εν τέλει στην ίδια ανάγκη αναγωγής των πραγμάτων σε μια γενεαλογία σκέψης που παράγει εκ νέου τη «διαχρονικότητα» ή, αλλιώς, την εξέλιξη ενός μύθου («Προς μια αισθητική του άσχημου: Η εκφραστική απόδοση του μη λογικού», Ν. Φαραντούρη, Γ. Ζαβολέας /«Αρχιτεκτονική και η κρίση της σωματικότητας», Π. Νικολαΐδη. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το «αφήγημα» αφορά σε πιο σύγχρονες εποχές, όπως: «Απουσία Πόλης/Πόλη Απουσίας: Προς μια τοπογραφία του ενδιάμεσου χώρου», Μ. Λαφαζάνη, Β. Φίλιππα /«Από το ωραίο στο ηδονιστικό: Από τη μορφή στη δράση», Γ. Αίσωπου).

Οι αντιστοιχίες: Υπάρχουν περιπτώσεις όπου το ζητούμενο δεν τεκμηριώνεται μέσα από μια χρονική αναδρομή, αλλά οι αναφορές λειτουργούν ως αυτοτελή ρεφεξιογόνα σκέψεων. Δεν είναι ότι στο παρελθόν ο αρχιτεκτονικός λόγος δεν επηρεάστηκε από άλλους γνωστικούς τομείς –είτε άμεσα είτε έμμεσα παραγόμενος και απευθυνόμενος σε μια κοινωνία που είχε υποστεί ήδη τη διαβρωτική επίδρασή τους–, αλλά η κριτική αναγνώριζε τα στοιχεία εκείνα που είχαν αυτο-αναφορική σχέση με το παρελθόν της. Τώρα, λοιπόν, αυτά τα αόρατα νήματα ξεδιπλώνονται, δημιουργώντας σκέψεις που θεμελιώνονται εκ μεταφοράς από το χώρο της λογοτεχνίας, των εικαστικών τεχνών και του κινηματογράφου. Εφόσον

τελειότεραν πλαστικήν έκφρασιν, αλλά και από της πλευράς της εξυηρητήσεως των αναγκών προς την καλλιτέραν δυνατήν λύσιν. Κάθε μελέτη μου ετίθετο ως πρόβλημα, όπου και η παραμικρότερα αλλαγή οιουδήποτε όρου διεμόρφωνε νέαν κατάστασιν. Ούτω εξ αυτών τούτων των πραγμάτων μου κατέστη απότορον το ότι τα νεώτερα κτιριολογικά θέματα με τας ωρισμένας αρχιτεκτονικάς μορφάς της Ευρώπης απήτουν μίαν διαφορετικήν λύσιν...»

Ο ίδιος ο Κ. Παναγιωτάκος, αναφερόμενος στον Μητσάκη, είπε: «Ήταν ο καλύτερος απ’ όλους μας»

Νικόλαος Μητσάκης, 1928

Η Έκθεση θα πραγματοποιηθεί στους χώρους του Μουσείου Μπενάκη, στην οδό Κριεζώτου 3, και θα διαρκέσει από τις 19 Μαΐου έως τις 19 Ιουνίου 1999. Το υλικό της Έκθεσης προέρχεται εξ ολοκλήρου

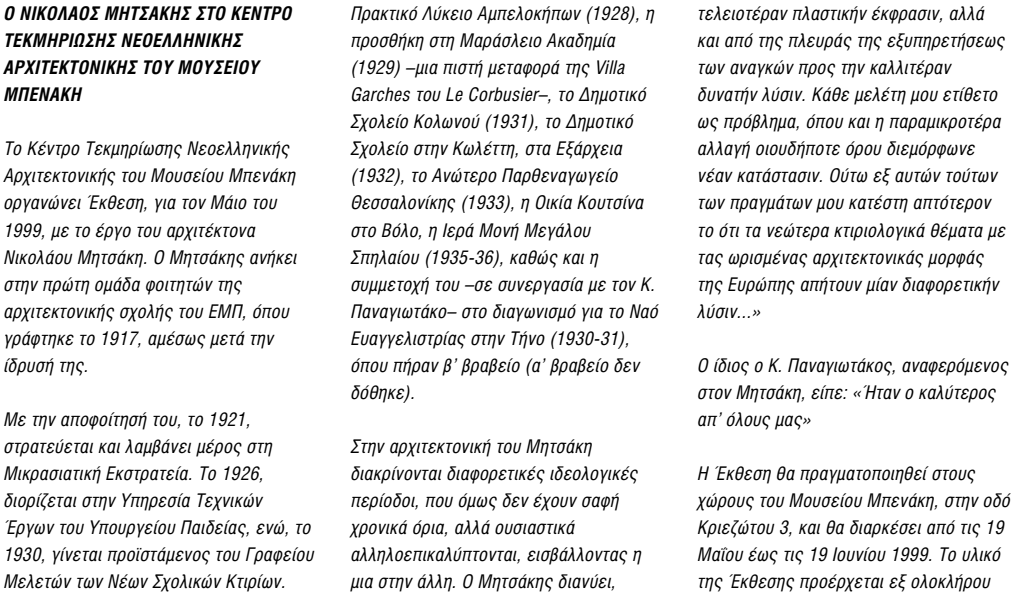
Νικόλαος Μητσάκης, 1928

Πρακτικό Λύκειο Αμπελοκήπων (1928), η προσθήκη στη Μαράσειο Ακαδημία (1929) –μια πιστή μεταφορά της Villa Garches του Le Corbusier–, το Δημοτικό Σχολείο Κολωνού (1931), στα Εξάρχεια (1932), το Ανώτερο Παρθεναγωγείο Θεσσαλονίκης (1933), η Οικία Κουτσίνα στο Βόλο, η Ιερά Μονή Μεγάλου Σπηλαίου (1935-36), καθώς και η συμμετοχή του –σε συνεργασία με τον Κ. Παναγιωτάκο– στο διαγωνισμό για το Ναό Ευαγγελιστρίας στην Τήνο (1930-31), όπου πήραν β’ βραβείο (α’ βραβείο δεν δόθηκε).

Νικόλαος Μητσάκης, 1928

Στην αρχιτεκτονική του Μητσάκη διακρίνονται διαφορετικές ιδεολογικές περιόδοι, που όμως δεν έχουν σαφή χρονικά όρια, αλλά ουσιαστικά αλληλοεπικαλύπτονται, εισβάλλοντας η μια στην άλλη. Ο Μητσάκης διανύει,

Νικόλαος Μητσάκης, 1928

Από το 1931 έως το 1933, διατελεί επιμελητής του καθηγητή Ερνέστου Εμπράρ στο ΕΜΠ, στην έδρα της Κτιριολογίας. Σκοτώνεται το 1941 σε αυτοκινητικό δυστύχημα, κατά την υποχώρηση του ελληνικού στρατού.

Νικόλαος Μητσάκης, 1928

Ο Μητσάκης, αν και σήμερα άγνωστος στο ευρύ κοινό, είναι από τους σημαντικότερους αρχιτέκτονες της μεσοπολεμικής περιόδου και από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του μοντέρνου κινήματος. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι είχε κερδίσει την εκτίμηση και το θαυμασμό των συγχρόνων του. Κατά καιρούς συνεργάστηκε με τους Δ. Πικιώνη, Κ. Παναγιωτάκο, Π. Καραντινό, Κ. Μπίρη, Β. Ρουσσόπουλο, Δ. Ζούκη, καθώς και με το ζωγράφο Σπ. Παπαλουκά και το γλύπτη Γ. Ζογγολόπουλο.

Από τα πιο γνωστά έργα του είναι το

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

ΤΟΥ ΣΑΔΑΣ - ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

Προς
Το ΥΠΕΧΩΔΕ
Αμαλιάδος 17
Αθήνα

Θέμα: **Πολεοδομική μελέτη Ανθούσας**

Μετά από το έγγραφο της Κοινότητας Ανθούσας για το μέλλον της πολεοδομικής μελέτης που εκπονείται στην ομώνυμη κοινότητα επί 14 χρόνια (από το 1984), ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων θέλει να επισημάνει ορισμένα θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος, για τα οποία πιστεύει ότι πρέπει να γίνει προσπάθεια να διορθωθούν.

Ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων δεν υπεισέρχεται στις λεπτομέρειες της συγκεκριμένης πολεοδομικής μελέτης, αλλά επιθυμεί να τονίσει τα εξής:

• Από τη λεπτομερή ενημέρωση που μας έγινε εκ μέρους της κοινότητας, και από τα έγγραφα που ήρθαν σε γνώση μας, φαίνεται ότι το Υπουργείο σας αρνείται να εφαρμόσει δεσμευτικές αποφάσεις οι οποίες ανήκουν στην αρμοδιότητα και εμπριέχουν πολιτική ευθύνη της ηγεσίας άλλου υπουργείου· εν προκειμένω, του υπουργείου Γεωργίας.

• Θεωρεί ότι είναι τουλάχιστον αντιεπιστημονικό να εκπονείται πολεοδομική μελέτη, με την αιτιολογία ότι αυτή απλώς διορθώνεται, με δεδομένα και υπόβαθρα που έχουν να επικαιροποιηθούν από το 1989, και ενώ η σημερινή πραγματικότητα είναι τελειώς διαφορετική. Η πολεοδομική μελέτη δεν εξαντλείται σε καθορισμό Οικοδομικών και Ρυμοτομικών Γραμμών, μόνο, αλλά είναι μια πολύπλοκη, άκρως επιστημονική διεργασία, που λαμβάνει υπόψη της πολλά στοιχεία και σκοπό έχει να αποδώσει πολεοδομημένη γη προς όφελος των κατοίκων και του περιβάλλοντος. Το να διορθώνονται λοιπόν απλώς σε μια μελέτη οι χρήσεις και οι ΟΓ-ΡΓ στην περιοχή της οποίας τα δεδομένα έχουν τελειώς αλλάξει, δημιουργεί μεγάλα προβλήματα που κανέναν δεν θα ωφελήσουν. Κυρίως δε για τον ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων, η αποδοχή όλων αυτών θα οδηγούσε στη λάθος θέση ότι η πολεοδομία δεν είναι επιστήμη, και μόνος ρόλος της είναι αυτός του απλού καθορισμού χρήσεων και «χρωματιστών» Οικοδομικών και Ρυμοτομικών (ΟΓ-ΡΓ) γραμμών.

• Από τα έγγραφα προς το υπουργείο σας φαίνεται επίσης ότι η κοινότητα είχε προτείνει την εκπόνηση της μελέτης πάνω σε νέα, επικαιροποιημένα υπόβαθρα, με εξ΄ ολοκλήρου δικά της έξοδα. Κατά την άποψή μας, στη συγκεκριμένη μελέτη, η διοίκηση θα έπρεπε κατ΄ αρχάς να δεχθεί την πρόταση για επικαιροποίηση των υποβάθρων, ο δε σκοπός της θα έπρεπε να είναι αυτός του ελέγχου για το επιστημονικά άρτιο της εργασίας της κοινότητος και όχι, όπως διαπιστώνεται, η επέμβαση και με τον τρόπο που αυτή έγινε, στα αποτελέσματα μιας προηγούμενης, ανεπίκαιρης πλέον εργασίας, με αρνητικά για το μέλλον αποτελέσματα.

Τελειώνοντας, θέλουμε να επισημάνουμε ότι παρόμοιες ενέργειες δημιουργούν προβλήματα και εμπόδια στην ομαλή προώθηση του έργου του Υπουργείου σας, η ηγεσία του οποίου έχει την πολιτική ευθύνη για όλα αυτά τα θέματα· καθώς και, το κυριότερο: ότι στη διάρκεια των 14 χρόνων από την πρώτη μελέτη (Ε.Π.Α.) της ακόμα «αυθαίρετης» και μεγαλύτερης Ανθούσας, δεν έχει εξευρεθεί ο κατάλληλος τρόπος με τον οποίο θα λυθεί αποτελεσματικά αυτό το πρόβλημα προς όφελος του γενικότερου δημόσιου συμφέροντος και, ειδικότερα, της ποιότητας ζωής των κατοίκων της και του ευρύτερου περιβάλλοντος του Λεκανοπεδίου.

ΚΡΙΤΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΩΝ

Στους παρακάτω αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, εκπρόσωποι του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ στην κριτική επιτροπή ορίστηκαν οι συνάδελφοι:

α. Πανελλήνιος Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός για τη σύνταξη αρχιτεκτονικής μελέτης προσχεδίων για την ανέγερση ναού του Δ.Π.Θ. στο χώρο της Πανεπιστημιούπολης Ξάνθης: Σωκράτης Πεφάνης, τακτικό μέλος
Αθανάσιος Τζένος, αναπληρωματικό μέλος.
β. Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός για τη σύνταξη αρχιτεκτονικής μελέτης προσχεδίων του κτιριακού συγκροτήματος του Διοικητικού Πάρκου Αλεξανδρούπολης: Αικατερίνη Τομαρά-Μαραβέα, τακτικό μέλος
Ανδρομάχη Δαμαλά, αναπληρωματικό μέλος

Προς
Τον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ
κ. Κ. Λαλιώτη
Αμαλιάδος 17
Αθήνα

Θέμα: **Σταθμοί ΜΕΤΡΟ**

Κύριε Υπουργέ,

Η κατασκευή του ΜΕΤΡΟ αποτελεί μια ιδιαίτερα σημαντική επέμβαση στην πόλη μας. Εκτός όμως από τη συμβολή του στην προσπάθεια βελτίωσης του κυκλοφοριακού, είναι βέβαιο ότι θα υπάρξουν και πολεοδομικές επιπτώσεις γύρω από τους 42 Σταθμούς, ιδιαίτερα αυτούς της Μετεπιβίβασης.

Με δεδομένο ότι οι Σταθμοί αυτοί δεν προβλέπονται από το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας ή από τα Γενικά Πολεοδομικά, μας είναι ακατανόητο γιατί ακόμα δεν έχουν γίνει παρεμβάσεις με κατευθύνσεις και πολεοδομικές ρυθμίσεις σε μια εύλογη ακτίνα γύρω από τους Σταθμούς, προκειμένου να αποτραπούν αλλοιώσεις και βλάβες του πολεοδομικού ιστού και του περιβάλλοντος αυτών των περιοχών.

Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στους Σταθμούς Μετεπιβίβασης, θεωρούμε ότι αυτοί πρέπει να μελετηθούν ως προς την ένταξή τους στον περιβάλλοντα χώρο και ως ειδικά κτίρια αυξημένων απαιτήσεων, όπου, εκτός από τις σύνθετες λειτουργικές ανάγκες, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα και στην αισθητική τους· γιατί η αισθητική δεν αφορά μόνο τους Αρχιτέκτονες και τους Καλλιτέχνες, αλλά όλους. Σχετίζεται με την καθημερινότητά μας, με την ποιότητα ζωής μας, με την πόλη μας, με ό,τι μας περιβάλλει και μας καθορίζει.

Σ' αυτό πιστεύουμε ότι θα συμβάλει η διενέργεια Αρχιτεκτονικών Διαγωνισμών, τους οποίους θεωρούμε απαραίτητους προκειμένου να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατόν αισθητικό και λειτουργικό αποτέλεσμα. Με δεδομένο ότι οι Σταθμοί Μετεπιβίβασης είναι έργα προφανούς δημόσιας ή κοινής ωφέλειας, και λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία που αφορούν στον αποτελεσματικό τρόπο λειτουργίας τους, παραθέτουμε ένα πλαίσιο αρχών που πρέπει να ισχύσουν κατά τη μελέτη τους:

- Είμαστε αντίθετοι σε οποιοδήποτε αίτημα για αύξηση του συντελεστή δόμησης και των ισχυόντων υψών. Αντίθετα, κατά περίπτωση, θα προτεινάμε και τη μικρότερη δυνατή εκμετάλλευση κάτω από τον ισχύοντα συντελεστή δόμησης.
- Δεν πρέπει να υπάρξουν υπέργειοι χώροι στάθμευσης πάνω από τους Σταθμούς Μετεπιβίβασης.
- Πιστεύουμε ότι όλη η επιφάνεια του ισόγειου Σταθμού Μετεπιβίβασης πρέπει να υπολογίζεται στον σ.δ. του οικοπέδου, σαν κατασκευή ειδικής χρήσης που δεν μπορεί και δεν πρέπει να θεωρείται ελεύθερος χώρος ή χώρος στάθμευσης, έτσι ώστε να μη συνηγολούνται.
- Οι οποίοις υπέργειες χρήσεις θα πρέπει να είναι συγκεκριμένες, με σκοπό να συμπληρώνουν την εύρυθμη λειτουργία του Σταθμού,

αποκλειόμενης της χρήσης λειτουργιών που δεν έχουν οργανική σχέση με το Σταθμό Μετεπιβίβασης.

Θεωρούμε ότι με την εφαρμογή του παραπάνω πλαισίου αρχών θα έχουμε μια ήπια μορφής χωροθέτηση των Σταθμών Μετεπιβίβασης, και αυτοί θα ενταχθούν σωστά στην πόλη και θα αποτελέσουν πολεοδομική ανάσα στη ζωή και τη λειτουργία της.

Κοινοποίηση:

Γεν. Γραμματέα ΥΠΕΧΩΔΕ κ. Η. Μπεριάτο
Γεν. Γραμματέα Συν-χρηματοδοτούμενων Δημ. Έργων κ. Γ. Γανωτή
Εταιρία «Αττικό Μετρό»
Δήμο Αθήνας
Δήμο Αγ. Δημητρίου
Δήμο Δάφνης
Δήμο Παπάγου
Δήμο Υμηπτού
Δήμο Χολαργού
Ενημερωτικό Δελτίο ΤΕΕ
Ημερήσιο Τύπο

Προς
Τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων
Μητροπόλεως 15
10557 Αθήνα

Θέμα: **Νέα Πανεπιστημιακά Τμήματα Αρχιτεκτονικής**

Κύριε Υπουργέ,

Το Διοικητικό Συμβούλιο του ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνιας Ένωσης Αρχιτεκτόνων επιθυμεί μια συνάντηση μαζί σας, το συντομότερο δυνατόν, προκειμένου να συζητηθούν επαγγελματικά θέματα που αφορούν στον κλάδο μας και με το Υπουργείο σας.
Η πρόσφατη ίδρυση των τριών νέων Σχολών Αρχιτεκτονικής στη χώρα μας μας προβληματίζει σχετικά με την έγκαιρη και σωστή οργάνωσή τους. Επίσης, τα θέματα εκπαίδευσης των αρχιτεκτόνων σε σχέση με το νόμο 2525, έτσι όπως αυτά προωθήθηκαν και εφαρμόστηκαν, πιστεύουμε ότι θα δημιουργήσουν πολλά προβλήματα στην πράξη.

Συνημμένα σας αποστέλλουμε τις απόψεις μας σχετικά με το θέμα της ίδρυσης των νέων Σχολών, όπως αυτές διαμορφώθηκαν σε συνεργασία και με την ακαδημαϊκή κοινότητα των Αρχιτεκτόνων.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΝΕΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

Το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων εξέτασαν το ζήτημα που έχει προκύψει μετά την πρόσφατη αναγγελία από το Υπουργείο Παιδείας της ίδρυσης τριών νέων Αρχιτεκτονικών Τμημάτων στη χώρα μας, που πρόκειται να δεχθούν συνολικά 300 επιπλέον πρωτοετείς φοιτητές αρχιτεκτονικής από τον Σεπτέμβριο του 1999, και κατέληξαν στις παρακάτω κοινές θέσεις:

α. Αποτελεί, κατά τη μέχρι τώρα ακολουθούμενη πρακτική, δικαίωμα της Πολιτείας και του Υπουργείου Παιδείας να λαμβάνει τις τελικές αποφάσεις για την ίδρυση και λειτουργία δημοσίων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, καθώς και των νέων Σχολών και Τμημάτων τους. Οι αποφάσεις αυτές, ωστόσο, οφείλουν να λαμβάνονται μετά από ευρεία ανταλλαγή απόψεων, στην οποία πρέπει να συμμετέχουν τα ενδιαφερόμενη μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας και οι αντίστοιχοι επαγγελματικοί φορείς.
Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ακολουθήθηκε μια άλλη οδός. Οι προτάσεις προήλθαν μόνον από τα ίδια τα Ιδρύματα, στα οποία τελικά εντάχθηκαν τα νέα Τμήματα. Οι προτάσεις αυτές αξιολογήθηκαν στο Υπουργείο από μέχρι στιγμής άγνωστους κριτές, χωρίς να τεθούν υπόψη των ομοειδών Τμημάτων των άλλων Πανεπιστη-

μίων, ούτε των συλλογικών επαγγελματικών φορέων. Οι αποφάσεις ανακοινώθηκαν σε πολύ σύντομο χρόνο, χωρίς να συνοδεύονται από το ανάλογο αιτιολογικό σκεπτικό, και ορίστηκε η έναρξη λειτουργίας των νέων Τμημάτων από το επόμενο ακαδημαϊκό έτος· δηλαδή, σε χρόνο της τάξης των τω 6 μηνών.

Παρ' όλο ότι από κανέναν δεν αμφισβητείται η τρέχουσα κοινωνική πίεση για ανώτατη εκπαίδευση και ειδικότερα για σπουδές αρχιτεκτονικής, η επιδειχθείσα αδιαφορία για τις απόψεις της αρχιτεκτονικής ακαδημαϊκής κοινότητας και των συλλογικών επαγγελματικών φορέων των αρχιτεκτόνων, αλλά και ο ελάχιστος χρόνος που απομένει μέχρι την έναρξη λειτουργίας των νέων Τμημάτων, δημιουργούν –πέραν του γεγονότος ότι δεν τηρήθηκε η αυτονόητη δεοντολογία– και σοβαρά ερωτηματικά για την αποτελεσματικότητα των επιλογών του Υπουργείου. Το ελάχιστο που θα έπρεπε να προβλεφθεί, είναι ένα στοιχειωδώς επαρκές χρονικό διάστημα από την ίδρυση μέχρι τη λειτουργία των νέων Τμημάτων, που δεν είναι δυνατόν να είναι μικρότερο της διετίας, όπως και η συνδρομή της εμπειρίας των παλιότερων Τμημάτων στην οργάνωση και τη στελέχωση των νέων. Η πρακτική αυτή, όταν ακολουθήθηκε στο παρελθόν, έδωσε θετικά αποτελέσματα. Η μη τήρησή της και η εσπευσμένη λειτουργία νέων Τμημάτων οδηγεί σε εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες υλικής και ανθρώπινης υποδομής, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στα πρώτα έτη λειτουργίας τους.

β. Η ταυτόχρονη και αιφνιδιαστική δημιουργία νέων Τμημάτων Αρχιτεκτονικής σε τρία από τα μεγαλύτερα περιφερειακά πανεπιστήμια της χώρας (Θράκης, Θεσσαλίας και Πάτρας) θα περίμενε κανείς ότι, αν μη τι άλλο, θα είχε και ως παράλληλο στόχο να αποσυμφορήσει στοιχειωδώς τα δύο εξαιρετικώς επιβαρημένα Τμήματα στα πανεπιστημιακά ιδρύματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Τα Τμήματα αυτά υποχρεώνονταν μέχρι σήμερα να δέχονται 150 πρωτοετείς φοιτητές που, με την προσθήκη των ειδικών περιπτώσεων και των εκ μετεγγραφής, ξεπερνούν κατά πολύ τους 200, με αποτέλεσμα ο συνολικός αριθμός φοιτητών σε κάθε ένα από τα δύο αυτά Τμήματα να υπερβαίνει σήμερα τους 1200. Όλοι όσοι γνωρίζουν τη φύση και τις ανάγκες της αρχιτεκτονικής εκπαίδευσης, αλλά και τις μεγάλες ελλείψεις αυτών των Τμημάτων, κυρίως σε χώρους και τεχνικό προσωπικό υποστήριξης, θα περίμεναν ότι η εξ αιτίας των νέων Τμημάτων αύξηση του αριθμού εισακτέων της αρχιτεκτονικής κατά 300 θα είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την έστω και μικρή μείωση των εισακτέων στα Τμήματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Το αντίθετο συνέβη. Το Υπουργείο, παρά τις επανειλημμένες αντίθετες εισηγήσεις των Ιδρυμάτων, εξήγγειλε και πάλι αυξημένο αριθμό εισακτέων στα Τμήματα αυτά. Η ενέργεια αυτή αντίκειται σε κάθε λογική που θα επιχειρούσε να βελτιώσει την ποιότητα των σπουδών, χαρακτηρίζεται δυστυχώς από ένα έντονο συμβολικό φορτίο περιφρόνησης των εισηγήσεων των πανεπιστημίων και θα έχει ως αποτέλεσμα την άμεση αντίδραση των Τμημάτων Αρχιτεκτονικής του Ε.Μ.Π. και του Α.Π.Θ.

γ. Όλα τα παραπάνω συμβαίνουν σε μια περίοδο όπου, σε συνδυασμό και με το νέο σχέδιο νόμου περί μεταπτυχιακών σπουδών, συζητείται και πάλι το πλαίσιο λειτουργίας των πανεπιστημίων μας και τίθενται, έστω και εμμέσως, υπό αίρεση η ενότητα και το επίπεδο του διπλώματος της αρχιτεκτονικής. Οι φορείς των αρχιτεκτόνων, επαγγελματικοί και ακαδημαϊκοί, δεν αμφισβητούν ότι ορισμένες από τις γενικότερες αλλαγές που είναι εν εξελίξει στον ευρωπαϊκό χώρο, είναι αναγκαίες για ορισμένα γνωστικά πεδία, αλλά θεωρούν ότι δεν αφορούν στις αρχιτεκτονικές σπουδές και δεν μπορούν να επηρεάσουν την ενότητά τους. Οποιαδήποτε απόπειρα μείωσης του αριθμού των ενών των βασικών γενικών σπουδών των αρχιτεκτόνων και οποιαδήποτε προσπάθεια δημιουργίας εξειδικευμένων διπλωμάτων στα πλαίσια της πενταετούς φοίτησης δεν συνάδουν με τη φύση των αρχιτεκτονικών σπουδών και θα βρουν αντίθετες τόσο τις Σχολές Αρχιτεκτονικής όσο και τους επαγγελματικούς φορείς των αρχιτεκτόνων. Μπορεί εκ των πραγμάτων να μην εξασφαλίζεται σήμερα στην Ελλάδα η επαγγελματική αποκατάσταση μερίδας των αποφοίτων των αρχιτεκτονικών Σχολών, αυτό όμως δεν μπορεί να σημαίνει υποβάθμιση των σπουδών τους. Η χώρα έχει υπομείνει ήδη ανεπίτρεπτα επί δεκαετίες την παράλογη άσκηση της αρχιτεκτονικής από όσους δεν είχαν ούτε έχουν καμία παιδεία αρχιτεκτονικής και, με τις επιλογές τους, υποβάθμισαν το περιβάλλον και δυσφήμισαν τους αρχιτέκτονες. Δεν μπορεί, επομένως, να

ανεχθεί περαιτέρω οπισθοδρόμηση στις εκπαιδευτικές υποδομές που καθορίζουν την ποιότητα του καθημερινού μας χώρου. Οι συλλογικοί φορείς των αρχιτεκτόνων επισημαίνουν το απαράδεκτα ελαστικό καθεστώς που ισχύει σήμερα σχετικά με την άσκηση του επαγγέλματος του αρχιτέκτονα και ζητούν από την Πολιτεία να συνδράμει σε κάθε προσπάθειά τους να αναβαθμιστούν οι σπουδές και οι μηχανισμοί ελέγχου της ποιότητας των αρχιτεκτονικών υπηρεσιών, και όχι να τους αιφνιδιάζει με αποφάσεις που δεν έχουν υποστεί καμία επεξεργασία από όσους έχουν την πραγματική γνώση των συνθηκών κάτω από τις οποίες διδάσκεται και ασκείται σήμερα η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα.

	<div>Ο Πρόεδρος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π. <i>Ν. Καλογεράς</i>, αρχιτέκτων, καθηγητής Ε.Μ.Π.</div>
	<div>Ο Πρόεδρος του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ. <i>Α. Κωτσιόπουλος</i>, αρχιτέκτων, καθηγητής Α.Π.Θ.</div>
	<div>Ο Πρόεδρος του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, <i>Α. Γαβαλάς</i>, αρχιτέκτων</div>

ΑΥΞΗΣΗ ΑΜΟΙΒΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

Ο αριθμός των άρθρων της Συνταξής του 1975, που αφορούν στην άσκηση του επαγγέλματος του αρχιτέκτονα.

- Το τρέχον έτος 1999, συμπληρώνεται δεκαετία από την πρώτη εφαρμογή της υπουργικής απόφασης για τους συμβατικούς προϋπολογισμούς των ιδιωτικών οικοδομικών έργων.
- Η Πολιτεία, διά του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ, αρνείται από το 1990 να εφαρμόσει την ισχύουσα νομοθεσία. Αρκείται να επαναλαμβάνει ανά εξάμηνο ότι «παρατείνεται η πρώτη εφαρμογή». Αποτέλεσμα είναι να διατηρείται το συμβατικό κατασκευαστικό κόστος στις 15.000 δρχ./μ², έναντι του πραγματικού των 200.000 δρχ./μ².
- Με αντικείμενο το οξύτατο αυτό πρόβλημα, πραγματοποιήθηκε, ύστερα από πρωτοβουλία του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, σύσκεψη στο ΤΕΕ, στις 11 Μαρτίου.
- Συμμετείχαν ο Πρόεδρος του ΤΕΕ Κ. Λιάσκας, ο Πρόεδρος του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ Α. Γαβαλάς, ο Πρόεδρος του ΣΠΜΕ Γ. Ιωαννίδης, ενώ ο ΠΣΔΜ-Η εκπροσωπήθηκε από τον Γενικό Γραμματέα του Στ. Διαμαντίδη.
- Διαπιστώθηκε ταύτιση αντιλήψεων ως προς τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί, και την επιτακτική ανάγκη να αντιμετωπιστούν.
- Επιδοκιμάστηκε η απόφαση του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ να προσφύγει στο Συμβούλιο της Επικρατείας κατά των παραλείψεων της Διοίκησης.
- Ανακοινώθηκε η απόφαση του ΤΕΕ να παρέμβει και να καταθέσει, επίσης, αίτηση στο ΣτΕ κατά της Διοίκησης.
- Οι εκπρόσωποι των ΣΠΜΕ και ΠΣΔΜ-Η δήλωσαν ότι υποστηρίζουν ανεπιφύλακτα τις δύο προσφυγές και κάθε σχετική ενέργεια.
- Επιβεβαιώθηκε ότι η προσπάθεια για την αναπροσαρμογή των συμβατικών προϋπολογισμών εντάσσεται στην ευρύτερη πρόταση που διαμορφώνουν το ΤΕΕ και οι Σύλλογοι για την ποιότητα, την πληρότητα και την εφαρμογή των μελετών σε συνάρτηση με τους θεσμούς, τα όργανα και τις διαδικασίες ελέγχου.
- Η αποκατάσταση της επιστημονικής και επαγγελματικής οντότητας των αρχιτεκτόνων αποτελεί για τον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ αιχμή του προβληματισμού του.
- Οι οδυνηρές συνθήκες μέσα στις οποίες εφαρμόζεται η επιστήμη και ασκείται το επάγγελμα, άγγιξαν τα όρια αντοχής.
- Ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ θα συνεχίσει την προσπάθειά του με πρωτοβουλίες για τις οποίες θα ενημερώνει τα μέλη του.

Μετά το τέλος της συνάντησης για το θέμα αυτό, οι πρόεδροι ΤΕΕ και ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Κ. Λιάσκας και Α. Γαβαλάς, συζήτησαν το θέμα της συνεργασίας των δύο φορέων για θέματα που αφορούν στον κλάδο μας.

ΗΜΕΡΙΔΑ «Οι μηχανικοί και η παραγωγή ιδιωτικών έργων. Οργάνωση και λειτουργία Πολεοδομικών Γραφείων» ΕΒΕΑ 20 Μαΐου 1999

Το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας και ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων οργανώνουν Ημερίδα με το παραπάνω θέμα που θα πραγματοποιηθεί στο ΕΒΕΑ (Ακαδημίας 7, 6ος όροφος), την Πέμπτη 20 Μαΐου 1999.

Σκοπός της εκδήλωσης είναι η διατύπωση επικαιροποιημένων προ-

τάσεων των φορέων και η άσκηση πίεσης προς την Πολιτεία για τη λήψη μέτρων, τόσο για την αναμόρφωση της νομοθεσίας όσο και για τη λειτουργία των πολεοδομικών γραφείων. Η είσοδος στην Ημερίδα είναι ελεύθερη.

<div>Προς Το Δημοτικό Συμβούλιο Δήμου Ναυπάκτου Ναύπακτο</div>
<div>Θέμα: Τροποποίηση Ρυμοτομικού Σχεδίου Ναυπάκτου</div>

Μας καταγγέλλεται ότι προτίθεσθε να προβείτε στην τροποποίηση του εγκεκριμένου Ρυμοτομικού Σχεδίου της πόλης της Ναυπάκτου σε βάρος των προβλεπόμενων αθλητικών εγκαταστάσεων Οικοδομικό Τετράγωνο 273 με χαρακτηρισμό «Χώρος Σταδίου». Επιπλέον, από στοιχεία που έχουν κατατεθεί στο Σύλλογό μας, διαπιστώνουμε ότι η ζώνη του Ο.Τ. 273 με πρόσωπο προς την οδό Βεργίνας φέρει πυκνή δενδροκάλυψη.

Κύριοι Σύμβουλοι,
Οι αθλητικές εγκαταστάσεις και η πυκνή δενδροκάλυψη αποτελούν πνεύμονες και χώρους αναπνοής του Πολεοδομικού Συγκροτήματος Ναυπάκτου, χώρους συγκέντρωσης, άθλησης και αναψυχής για τους κατοίκους της πόλης.

Η παρεμβολή, με τη διαμόρφωση νέων Οικοδομικών Τετραγώνων και χρήσεων αδιευκρίνιστων, σε μια περιοχή για την οποία από το Σχεδιασμό προβλέπεται ειδική χρήση, μας βρίσκει απολύτως αντίθετους, και παρακαλούμε, αναλογιζόμενοι τις ευθύνες σας απέναντι στο λαό της Ναυπάκτου, για την αναστολή της απόφασης αναθεώρησης του Ρυμοτομικού Σχεδίου σε βάρος του Ο.Τ. 273, προκειμένου ν’ απαλειφθούν οι πολεοδομικές, λειτουργικές και περιβαλλοντικές αρνητικές επιπτώσεις.

<i>Κοινοποίηση:</i>
1. Υπουργείο Εσωτερικών
2. ΥΠΕΧΩΔΕ, Δ/ση Πολεοδομικού Σχεδιασμού, Αμαλιάδος 17, Αθήνα
3. Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, Πάτρα
4. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δυτικής Ελλάδας, Πάτρα

27 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1999, ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Η συνεδρίαση του Συντονιστικού Οργάνου των Συλλόγων και Τμημάτων Αρχιτεκτόνων του ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνιας Ένωσης Αρχιτεκτόνων πραγματοποιήθηκε στις 27.2.99, στο Ναύπλιο, με τα παρακάτω θέματα Ημερήσιας Διάταξης:

- 10ο Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο
- Αυτοτέλεια του κλάδου
- Πολεοδομικές μελέτες
- Αύξηση αμοιβών ιδιωτικών έργων
- Βελτίωση Καταστατικού ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ
- Πορεία πανελλαδοποίησης και συσπείρωσης του κλάδου

Στη συνεδρίαση συμμετείχαν οι συνάδελφοι:	
<u>Αττική:</u>	Α. Γαβαλάς, Πρόεδρος ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ
	Δ. Μαραβέας, Αντιπρόεδρος ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ
	Ν. Μπαλαμπάνης, Γεν. Γραμματέας ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ
	Ε. Κουφέλη, Ειδ. Γραμματέας ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ
	Ν. Σιαπκίδης
	Γ. Ζερβός
	Α. Μπαμπαδήμας

Σύλλογος Αρχ/νων Ν.Αχαΐας:

Σύλλογος Αρχ/νων Χανίων:

Σύλλογος Αρχ/νων Λάρισας:

Τμήμα Αρχ/νων Εύβοιας:

Τμήμα Κορίνθου:

Τμήμα Μεσσηνίας:

Σύλλογος Αρ/νων Αιτωλίας:

Σύλλογος Αρ/νων Αχαΐας:

Σύλλογος Αρ/νων Αργολίδας:

ΠΡΟΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΑΣ ΑΜΟΙΒΩΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Με την 14930/4625/05.06.1998 απόφαση Υπουργείου ΥΠΕΧΩΔΕ, συστήθηκε επιτροπή αποτελούμενη: από εκπροσώπους των Διευθύνσεων Πολεοδομικού Σχεδιασμού και Πολεοδομικών Εφαρμογών του ΥΠΕΧΩΔΕ, των φορέων των τεχνικών, του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας, του ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνιας Ένωσης Αρχιτεκτόνων, του Συλλόγου Ελλήνων Πολεοδόμων Χωροτακτών, εκπροσώπων των ΚΕΔΚΕ, ΕΝΑΕ και του Γραφείου Γ.Γ. του ΥΠΕΧΩΔΕ, για να επεξεργαστεί σχέδιο προδιαγραφών και κώδικα αμοιβών πολεοδομικών μελετών με στόχο την ένταξή τους στο ΠΔ 696/74.

Το Δ.Σ. του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, προκειμένου οι εκπρόσωποί του να στηρίζον τις θέσεις του στη μικτή επιτροπή, απευθύνθηκε στην επιτροπή Πολεοδομίας και Χωροταξίας του Συλλόγου, η οποία σε αλληπάλληλες συνεδριάσεις και κατανομή της δουλειάς σε συναδέλφους, κατέληξε σε σχέδιο προδιαγραφών και κώδικα αμοιβών που εγκρίθηκαν από το Δ.Σ. και τροφοδότησαν τους εκπροσώπους στη μικτή επιτροπή, Σπύρο Παπαδόπουλο και Δημήτρη Σταματιάδη. Η επιτροπή Πολεοδομίας και Χωροταξίας του Συλλόγου με βάση τα προβλεπόμενα στο νέο Οικιστικό Νόμο 2508/97 επεξεργάστηκε πρόταση προδιαγραφών πολεοδομικών-ρυμοτομικών μελετών, η οποία αναφέρεται στο πλαίσιο της μελέτης, καθορίζοντας το αντικείμενο και το σκοπό αυτής, τη σχέση με το αντίστοιχο Ρυθμιστικό Σχέδιο ή Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο ή ΣΧΟΟΑΠ ή ΠΕΡΠΟ, τις κατηγορίες των πολεοδομικών μελετών, τις παράλληλες μελέτες και τα απαιτούμενα στοιχεία για την εκπόνηση της πολεοδομικής μελέτης. Στη συνέχεια η πρόταση προσδιορίζει το περιεχόμενο της πολεοδομικής μελέτης και τα στάδια που την απαρτίζουν, τα παραδιδόμενα στοιχεία και τις απαιτούμενες διαδικασίες που προκύπτουν έμμεσα. Η συνοπτικά περιγραφόμενη πρόταση προδιαγραφών εκπόνησης πολεοδομικών μελετών συνοδεύεται από τιμολόγιο αμοιβών ως ακολούθως:

Η αμοιβή για τις εργασίες εκπόνησης των πολεοδομικών μελετών

(Ανάλυση-Πρόταση) ορίστηκε στο ποσό των 1400 δρχ./στρ. και προσαυξάνεται κατά 10% όταν εκπονεΐται σε ψηφιακό υπόβαθρο 1:500. Η αμοιβή σύνταξης των Π.Μ. προσαυξάνεται κατά 40% στην περίπτωση παραδοσιακών οικισμών ή τμημάτων αυτών. Η αμοιβή εκπόνησης πολεοδομικής μελέτης ανάπλασης, τροποποίησης η αναμόρφωσης εγκεκριμένου πολεοδομικού σχεδίου ορίστηκε σε 1750 δρχ./στρ.

Σε περίπτωση παραδοσιακών οικισμών, η τιμή ορίστηκε σε 1960 δρχ./στρ. Προκειμένου για ειδικές Π.Μ., οι αμοιβές ορίζονται σε 1350 δρχ./στρ. για μελέτες ΠΕΡΠΟ,1400 δρχ./στρ. για ΖΕΠ, ΖΑΑ. Υπενθυμίζεται ότι οι ανωτέρω τιμές αφορούν σε σχεδιασμό σε κλίμακα 1:1000 και προσαυξάνονται κατά 10% για την αλλαγή κλίμακας από 1:1000 σε 1:500.

Επιπλέον των παραπάνω, όπου απαιτείται σύνταξη εγγραφής καρτέλας αρχείου για αναγνώριση κτιρίου, η τιμή της ορίστηκε σε 600 δρχ./εγγραφή, ενώ η αμοιβή για την απογραφή αναλυτικών χρήσεων ανά όροφο ορίστηκε σε 100 δρχ./στρ.

Εφόσον απαιτηθούν ειδικές εργασίες που αναφέρονται στα μέτωπα συνόλων φυσικού ή δομημένου περιβάλλοντος με γενικές μεθόδους (φωτογραμμετρική ή φωτογραφική ή σχεδιαστική απόδοση), η αμοιβή ορίστηκε σε 15000 δρχ./στρ. αναπτυγμένης όψης. Η αμοιβή για τη σύνταξη επιχειρησιακού προγράμματος (σε περιοχές ανάπλασης), συνοδευόμενο από τεχνικά δελτία έργου, ορίζεται σε 1,5% επί του προϋπολογισμού του έργου.

Επιπλέον, οι εργασίες της απόδοσης των σημείων κορυφής των Ο.Τ. αμείβονται με 104 δρχ./κορυφή, και η διόρθωση Ρυμοτομικού Σχεδίου αμείβεται με 150 δρχ./στρ.

Τέλος, κάθε επιπλέον ανάρτηση θα αμείβεται με 20% επί του βασικού τιμολογίου πλέον των αμοιβών των διορθώσεων. Είναι ευνόητο, ότι κάθε παραπάνω τιμή πολλαπλασιάζεται με τον λ που ισχύει για την κάθε στιγμή εφαρμογής της.

<div>Προς Την Υπουργό Πολιτισμού κ. Ε. Παπαζώη Μπουμπουλίνας 22 Αθήνα</div>
<div>Θέμα: Συνάντηση με το Δ.Σ. του ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνιας Ένωσης Αρχιτεκτόνων</div>

Κυρία Υπουργέ,

Σας εκφράζουμε τα θερμά μας συγχαρητήρια για την ανάληψη των καθηκόντων σας και σας ευχόμαστε κάθε επιτυχία στο έργο σας.

Επιθυμούμε μια συνάντηση μαζί σας, το συντομότερο δυνατόν, προκειμένου να συζητήσουμε σημαντικά θέματα και εκκρεμότητες που αφορούν στον κλάδο μας και έχουν σχέση με το Υπουργείο σας.

<div>Προς Τον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ κ. Κ. Λαλιώτη Αμαλιάδος 17 Αθήνα</div>
<div>Θέμα: Συνάντηση με το Δ.Σ. του ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνιας Ένωσης Αρχιτεκτόνων</div>

Κυρία Υπουργέ,

Επιθυμούμε μια συνάντηση μαζί σας, το συντομότερο δυνατόν, προκειμένου να συζητήσουμε σημαντικά θέματα που αφορούν στον κλάδο μας.

ΣΥΣΚΕΨΗ ΦΟΡΕΩΝ ΣΤΟ ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΑΘΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΜΒΑΣΗ ΣΤΗ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΑ

Στις 7.4.99, πραγματοποιήθηκε, με πρωτοβουλία του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, διεπιστημονική συνάντηση για το παραπάνω θέμα. Τον ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων εκπροσώπησε ο Πρόεδρος Α. Γαβαλάς.

Στη συνάντηση αποφασίστηκε η συγκρότηση Συντονιστικής Επιτροπής, στην οποία θα συμμετέχουν εκπρόσωποι όλων των επιστημονικών φορέων της χώρας, με στόχο την άσκηση παρεμβάσεων για το ζήτημα των βομβαρδισμών στη Γιουγκοσλαβία και την παροχή κάθε είδους βοήθειας.

Τις εργασίες της σύσκεψης συντόνισε ο Πρόεδρος του Δ.Σ.Α. Α. Ρουπακιάτης, ενώ παρέστησαν οι πρόεδροι: της ΕΣΗΕΑ Ν. Κιάος, του Φαρμακευτικού Συλλόγου Ι. Λουράντος, της ΟΙΕΛΕ Κ. Κοροτούρος, καθώς και εκπρόσωποι του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών και του Οδο-ντιατρικού Συλλόγου Αττικής.

Μετά από διεξοδική συζήτηση εκδόθηκε ψήφισμα, με το οποίο οι επιστημονικές οργανώσεις καταδικάζουν τους βομβαρδισμούς και τονίζου την ανάγκη επικοινωνίας με ανάλογους ευρωπαϊκούς φορείς για την ενημέρωση της κοινής γνώμης.

Ορίστηκε νέα συνάντηση, την Τετάρτη 14.4.1999, προκειμένου να οριστικοποιηθούν οι παρεμβάσεις, αλλά και ο τρόπος αποστολής της ανθρωπιστικής βοήθειας προς όλα τα θύματα της επίθεσης.

10ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ '99 «Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ»

Ο ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων διοργανώνει το 10ο Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο στην Αθήνα, τον Οκτώβρη του 1999, με θέμα: «Η Αρχιτεκτονική και η Ελληνική Πόλη στον 21ο αιώνα».

Ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων, από το 1961, στα 9 Αρχιτεκτονικά του Συνέδρια, είχε επισημάνει και ταυτόχρονα είχε επιστήσει την προσοχή της Πολιτείας για τα επερχόμενα αποσυνθετικά φαινόμενα που εμφανίζονται σήμερα σε όλες τις ελληνικές πόλεις.

Ευρισκόμενοι στο ξεκίνημα του 21ου αιώνα και με κυρίαρχο στόχο την ανάκτηση, την ανάδειξη και την προστασία της αρχιτεκτονικής ταυτότητας των πόλεών μας, θεωρούμε ότι θα πρέπει να επανεξετάσουμε δημιουργικά τη σχέση Αρχιτεκτονικής και Πόλης στη χώρα μας, αντλώντας συμπεράσματα από την εμπειρία του παρελθόντος και διατυπώνοντας με σαφήνεια τις επιδιώξεις μας για το μέλλον.

Με βάση τις παραπάνω επισημάνσεις, το 10ο Π. Α. Συνέδριο που διενεργείται και πάλι ύστερα από 11 χρόνια στην Αθήνα, με τη γενική κατεύθυνση που καθορίζει ο τίτλος του, προτείνεται από την υπο-Επιτροπή Θεματολογίας προς την Οργανωτική Επιτροπή να αναπτύξει τη θεματολογία του σε επιμέρους ενότητες που καλύπτουν τα σημαντικότερα επίπεδα αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων στις πόλεις μας:

- 1) Αστικός σχεδιασμός και παρεμβάσεις
- 2) Η κυκλοφορία στην πόλη
- 3) Δημόσια κτίρια
- 4) Δημόσιοι χώροι
- 5) Αστικοί χώροι πρασίνου
- 6) Αστική πολυκατοικία.

Οι παραπάνω ενότητες μπορούν να αναλυθούν από 4-5 αντίστοιχες εισηγήσεις η καθεμία, που θα αναπτύξουν ανεξάρτητες προσεγγίσεις, από διαφορετική οπτική γωνία, όπως:

- 1) Η ελληνική εμπειρία κατά τις τελευταίες 10ετίες
- 2) Ευρωπαϊκές και διεθνείς τάσεις
- 3) Το θεσμικό πλαίσιο ανάθεσης-εκπόνησης των Αρχ. Μελετών και υλοποίησης των έργων
- 4) Διαφαινόμενες τάσεις, στόχοι και επιδιώξεις για τον 21ο αιώνα.

Προτείνεται, επίσης, να προηγηθούν των κυρίως ενοτήτων κάποιες γενικές εισηγήσεις που ν' αναπτύξουν τη «φιλοσοφία» του συνεδρίου μέσα από τις 4 έννοιες: Άνθρωπος-Κοινωνία-Αρχιτεκτονική-Πόλη.

Μετά την ανάπτυξη των ενοτήτων, μπορούν να ακολουθήσουν: μια ακόμα γενική εισήγηση με θέμα «Ο νέος ρόλος του αρχιτέκτονα», μια συζήτηση-τρογγυλό τραπέζι πάνω στους στόχους για τον 21ο αιώνα, η παρουσίαση των συμπερασμάτων των ενοτήτων και τέλος, η υπογραφή του Καταστατικού Χάρτη για την «Αρχιτεκτονική και την Πόλη στην Ελλάδα του 21ου αιώνα».

Για τη διοργάνωση του Συνεδρίου συγκροτήθηκαν οι παρακάτω Επιτροπές:

Οργανωτική Επιτροπή:

1. Αμπελιώτου Ράνια
2. Γεωργιάδου Θεανώ
3. Γιαλύρη Θεανώ
4. Ζερβός Γιάννης
5. Καννάς Διονύσης
6. Κοντέας Αντώνης
7. Κουφέλη Ειρήνη
8. Μαραγκού Έφη
9. Μελανίτου Άννα
10. Μήτσου Γιάννα
11. Μπάτσου Βιβή
12. Μπούμης Θανάσης
13. Παπαγιαννόπουλος Γιώργος
14. Παπανδρέου Ελένη
15. Παππάς Θανάσης
16. Πλατσάκης Γιώργος
17. Σιαπκίδης Νίκος
18. Τάχος Δημήτρης
19. Τριποδάκης Αλέξανδρος
20. Φανουράκης Σήφης
21. Φιντικάκης Νίκος

Την ευθύνη του συντονισμού των δύο Επιτροπών έχει ο Πρόεδρος του Συλλόγου. Οι συνάδελφοι που μετέχουν στην Οργανωτική Επιτροπή και την Επιτροπή Στήριξης, συγκρότησαν τις παρακάτω τρεις υποεπιτροπές για την αποτελεσματικότερη μεθόδευση της οργάνωσης του Συνεδρίου:

Προσυνέδρια-Παράλληλες Εκδηλώσεις

Κονταράτος Σ., Κοντέας Α., Κουρμπανά Μ., Κουφέλη Ε., Μήτσου Γ., Παππάς Θ., Πλατσάκης Γ., Πορτάλιου Ε., Σαμαράς Ν., Σημαιοφορίδης Γ., Τάχος Δ., Τουρνικιώτης Π., Φανουράκης Σ., Χαραλαμπίδης Γ., Χολέβας Ν., Χρυσομαλλίδης Μ.

Οργάνωση-Δημοσιότητα-Οικονομικά

Αμπελιώτου Ρ., Καννάς Δ., Μαραγκού Ε., Μελανίτου Α., Μπάτσου Β., Παπαγιαννόπουλος Γ.

Θεματολογία-Πρόγραμμα-Εισηγητές

Αγγελίδης Μ., Γεωργιάδου Θ., Ζερβός Γ., Καρακώστα Σ., Κουφέλη Ε., Κόκκορης Π., Μελανίτου Α., Μήτσου Γ., Μπούμης Θ., Πανταζής Α., Παπανδρέου Ε., Σιαπκίδης Ν., Τριποδάκης Α., Φατούρος Δ., Φιντικάκης Ν.

- Οι τρεις υποεπιτροπές θα συνεδριάζουν ανεξάρτητα η μία από την άλλη.
- Σε κάθε επιτροπή θα οριστεί ένας συντονιστής για να την ενεργοποιεί.
- Η κάθε επιτροπή θα διατυπώνει σαφείς εισηγήσεις και προτάσεις στην ολομέλεια της Οργανωτικής Επιτροπής που θα συνεδριάζει σε τακτά διαστήματα.

Έχουν πραγματοποιηθεί 10 συνεδριάσεις των παραπάνω Επιτροπών, είτε σε μερική είτε σε ολομελειακή σύνθεση, και έχουν κατασταλάξει σε συγκεκριμένες προτάσεις που θα εγκριθούν σε κοινή συνεδρίαση όλων των μελών των Επιτροπών.

Επιτροπή Στήριξης

1. Αγγελίδης Μηνάς
2. Γρηγοριάδης Βασίλης
3. Θεοχαρόπουλος Τέλης
4. Καρακώστα Σέβα
5. Κόκκορης Παναγιώτης
6. Κονταράτος Σάββας
7. Κουρμπανά Μαρία
8. Μπίρης Τάσος
9. Πανταζής Αλέκος
10. Πολύζος Γιάννης
11. Πορτάλιου Ελένη
12. Σαμαράς Νίκος
13. Σημαιοφορίδης Γιώργος
14. Τουρνικιώτης Παναγιώτης
15. Φατούρος Δημήτρης
16. Χαραλαμπίδης Γιώργος
17. Χολέβας Νίκος
18. Χρυσομαλλίδης Μάξιμος
19. Ψωμόπουλος Παναγιώτης